

מסה על

אליהו עבי הלוי
סולובייציק
האיש וכתביו

מאת

דוב בן הרב ר' אהרן ז"ל הימן

ירושלים, תשנ"ה

רבי אליהו צבי ב"ר יוסף הלוי סאלאווייצ'יק

מסת"ב 965-7011-00-0 ISBN

הפקה: רימונים הוצאה לאור
ת.ד. 13232, ירושלים 91131

©

כל הזכויות שמורות למחבר

נדפס בחמשים עותקים ממוספרים

No. 28

הקדמה

מעשה שהיה כך היה. לפני חרשים מספר הניע לידי ספר הנקרא "קול קורא", שנדפס מחדש באותיות שמשמשים בהן בזמן האחרון בארץ ישראל. רק השער הוא צילום מהדפוס הראשון של פאריס, מעותק שבספריית כ"ח (כל ישראל חברים) שבפאריס, שבשערו כתוב: "נדפס לפר"ט אין אליהו בא כי אם לעשות שלום בעולם". אי אפשר להגיע לתאריך נכון על ידי הנקודות שממעל לאותיות מסוימות. כמו שנראה להלן אין מקום להניח שנדפס לפני שנת 1879 וגם לא לאחר 1880. בבית עקר ספרים של ת. ד. פרידברג ח"ג עמ' 808 מספר 458 רשום: "נגד הברית החדשה, פאריס תרל"ה". טעה פרידברג גם בתאריך, וגם במטרת הספר, שחובר דוקא כדי לפשר בין הנצרות כפי שעולה מהאונגליון לבין (להבדיל) תוה"ק וחז"ל. נראה שפרידברג לא ראה בעצמו את הספר או לא בדק אותו.

במהדורה זו, עם שער מצולם מדפוס ראשון, אינם נמצאים לא שם מו"ל הספר, לא שם המדפיס ולא שנת ההדפסה, נמצא רק מספר תיבת דואר בירושלים. כשדפדפתי בספר אשתומם כשעה חדה לראות על השער שהוא פירוש על ספר מתיא של האונגליון מאת אליהו צבי הלוי סאלאבייזיק, והתרשמתי תיכף משני דברים: שם המחבר, שבלי ספק מראה על אחר ממשפחת

סאלאווייציק המיוחסת והמפורסמת, ושנית, מנושא הספר ומסרתו: "להראות לכל שהברית החדשה לא בא כי אם להשריש בכל העולם כולו אחרות הבורא... גם לחזק תורת משה". מוזר מאד שמי שקורא לעצמו וגם נקרא על ידי אחרים בשם "רב", ממוצא ליטאי, יעסוק בענינים אלה.

החילוני לחפש בחפש מחופש כמה שנוגע למחבר (להלן סול') ולספריו. מצאתי חומר רב, ונעזרתי על ידי כמה ידידים ומלומדים לברר וללקוט ממקורות שונים הרבה ידיעות הנצרכות לענין. אף על פי שעוד נשארים כמה ספיקות בלי פתרונים, עלה בידי להגיע לתמונה כללית של האיש, כתביו וסביבתו.

בזה אני נותן תודה עמוקה לאלה שהעניקו לי מידיעותיהם, מזמנם, בהשאלת ספרים, בבדיקות מסרירות בספריות שונות ובתרומות מלשונות שונות: דר. אליעזר הרצוג, הרב יהושע מונדשיין, הרב פרופ. אברהם אבא ווינגרט, פרופ. י"י דינסטאג, ר' אברהם הלוי שישא, ד"ר תיריזה מלאכי, פרופ. מרדכי ברזיאר, פרופ. אהרן מירסקי, מר משה לייב ווייזר, ואחרונה בזמן אבל בשום אופן לא בחשיבות פרופ. נחמה ליבוביץ, ועוד גם לסיפריות האוניברסיטאית הלאומית בירושלים, וביבליותק נסיוגל, אליאנס ישראלים (כ"ח) ואיקול רביניק — שלשתן בפרים, הספריה העירונית שבניו יורק, וספריית ה-Union Theological Seminary. כולם יעמדו על הברכה.

עוד עלי להזכיר את ספרו של הרב חיים קרלינסקי (להלן קרל') "הראשון לשושלת בריסק", ירושלים תשד"ם, שבעמוד 42 הערה 74 מביא ידיעות חשובות על סול'; מאמריו הביבליוגרפיים של פרופ. דינסטאג בספר "חסד לאברהם" ספר יובל לאברהם גולומב, לאס אנדזשעלעס תשל"ל, עמ' 481-482; מחקרים במדעי

היהדות לכבוד יצחק קיוב, ניו יורק תשלי"ב, עמ' נ מספר 19 ועמ' סג מספר 35; S. Levy, English Students of Maimonides, in Miscellanies of Jewish Historical Society of England, part IV, London 1942, pp. 81-82.

תמונתו של סול' נמצאת לראשונה בספר "יהדות ליטא", מוסד הרב קוק, ירושלים תשי"ט. ספר זה מכיל צילומים של קהילות ליטא, עריה ורבניה, שנעשו ע"י י. ד. קמזון, בתקופה שבין שתי מלחמות העולם. למה הוכנסה לתוך הספר תמונת סול' שנעשתה מלפני כמאה שנה, ולא ע"י קמזון, לא מובן לי. אבל מכיון שהוכנסה אני מבין למה היא נמצאת במדור על מחזו קובנה (עמ' 118), שהלא אבותיו של סול' היו ממשפחת רבנים ומראשי העדה בקובנה בראשית תולדות התיישבות היהודים שם, כשקיבלו היהודים מממשלת רוסיה לראשונה רשות לגור שם. מתמונתו נראים כבר סימני הסתגלות של סול' לסביבה האירופית והמשכילית שמחוץ לליטא. סול' הוא לבוש שכמיה (CAPE) באנגלית, פלדינה בידיש), שהיתה בזמן ההוא מלבושו של האינטליגנציה באירופה, ובודאי לא זה של רב ליטאי.

תיאורים של סול', מוצאו, תכונותיו, ומשפחתו שוורים הם בתולדות ספריו הרבים, ושייכים לשלש תקופות:

(1) מקור משפחתו, חייו, הגירתו למערב וספריו שהוציא לאור עד עזיבתו את גרמניה, לערך בסוף שנות החמישים למאה התשע עשרה, דהיינו: "תולדות ארם", הוצאות שונות של חלקי יד החזקה, ועוד. (2) התקופה השנייה היא זו של שהותו באנגליה, בשנות הששים של המאה שעברה, בה הוציא לאור חלקים מספר יד החזקה בתרגום לאנגלית, וחלק מהתרגום האנגלי של ספרו

"קול קורא". (3) התקופה השלישית, בשנות השבעים, גר כעשר שנים בפאריס, ושם הוציא לאור מהדורות שונות של ספרו "קול קורא". בסוף ימיו נמצא בפרנקפורט ענ"מ, זקן ועוור, בלי משען ומשענה.

בנספחים אכתוב ממה שידוע לי (א) על יוצאי חלציו, (ב) על המוליים של דפוסי הצילום מספרו "קול קורא", (ג) ועל אחד מראשוני משפחת סול' שכמעט נעלם זכרו.

תקופה ראשונה

ידעתינו על מקור משפחת סולובייציק המפורסמת מתחילה משנת 1751, אז היגר ר' יצחק ב"ר יוסף סג"ל סולובייציק מבריסק לויליאמפול, פרבר של קובנה. הוא ובנו ר' משה ובן בנו ר' יוסף היו מחשובי העיר קובנה ומרבניה, זה אחר זה (עיי' דוד מתתיה ליפמאן, לתולדות היהודים בקובנה, קידאן תרצ"א, עמ' 152 בהערה ג, וקרל' עמ' 37 ואילך). מה שכתב שם ליפמן אינו אלא טעות גדולה. אליהו צבי בן ר' יוסף הוא הוא שכתב את ה"קול קורא", ואע"פ שהיה סבולבל ובעל הויות, לא כיון לייסד "דת עולמית" חדשה, וחשב שיפשר בין הנצרות ובין (להבדיל) היהדות, אבל לא היה מסית ומרית. ואילו אליהו סול' שלפי ליפמן כנראה שהיה בנו של ר' יצחק זאב, לא היה ולא נברא. ר' יוסף (האחרון) מקובנה נשא לאשה את מרת רלקה, אחת מבנותיו של הג"ר חיים

לתולדות היהודים בקובנה.

סוף כל סוף נשאר הבית בידי ר' אבא סאלאווייציק. זה היה אחד הבתים הכי עתיקים בקובנה. שעמד בסנת רחוב היאנובי ורחוב היאטקובי הישן (דויקשא כעת) * ובו כונן קלוז' הוא הראשון לבתי התפלה בקובנה שאחרי הגירוש (מלבד בית המדרש הישן) והתקים כאן כששים שנה בערך (1810-1870). עד מפלת הבית, והיה נקרא, סאלאווייציקס קלוז', על שם מוסדו עד יומו האחרון. גם בית החולים נוסד בבית זה בש' 1807 בערך. והוא אכן הפנה לבית החולים הקובנאי הגדול ** המוסד הראשון ממין זה בכל ליטא.

הנה כי כן נתקים בבית זה הכתוב: אכן מאסו הבונים היתה לראש פנה.

ז. הרב ר' יוסף סאלאווייציק.

היה בן להרב ר' משה הלוי סאלאווייציק הנ"ל ומלא את מקום אביו אחריו בתור אב"ד קובנה. ובפנסק הח"ק אנו מוצאים משה' תקנ"ז (1897) בתור במקום גבאי דקאוונא את מו"ה יוסף בהרב מו"ה משה סג"ל. זה היה כנראה סרם עלותו על כסא הרבנות.

הרב ר' יוסף היה חתנו השדישי של גאון הדור ר' חיים וואלאזשינער. כי לקח לאשה את אשתו רעלקא. בזיווגה הראשון. הוא מת בדמי עלומיו והשאיר אחריו בן ***. הוא ר' יצחק זאב

* בית זה, שעמד על חלו כמאתים שנה בחצרם של יורשי גליקמאן כעת נחרב והתמוטט מרוב ישנו בש' 1870 בערך. ובשעת מפלתו נהרג אחד מצאצאי סאלאווייציק, שהיו קוראים לו, "סאלאווייציק הצהוב".

** למחלה בשעת הוסדו נמצאו בו רק 10 מטות בלבד ועמד תחת השגחתם של חתוכי רוף ורופא נוצרי, כי רופאים יהודים, מלבד מומרים אחדים, לא היו עדין בנמצא בכל ליטא.

חבל על שאבד כימי המלחמה העולמית פנסק בית החולים, וסרם הוהב"ש שלו. שבו היו רוסמים לזכרון מבקריו רמי המעלה.

*** כנראה בנו השני הוא אליהו צבי ב"ר, יוסף הלוי סאלאווייציק, זה שהנ"ל את ס', "תולדות אדם" (מהדורא חדשה, והוא קצור תולדות הג' ר', ועלמלע, דודו זקנו, אחי הג"ר חיים מוואלאזשין - דאנציג תר"ה) - אולם אליהו סאלאווייציק, מי ששנה ופרש ואח"כ החל לחלם ע"ד "דת עולמית" (זיווגם של התנ"ך, תלמוד וברית חדשה) ואשר למטרה זו פרסם בשעתו "סל-קורא" (נעתק גם לצרפתית ולפולנית) וחזר עם תורתו זו על כמה אומה ולשון - הוא כנראה בנו של הג"מ ר' יצחק זאב סאלאווייציק. [אודותיו בחי"ב].

לתודות היהודים בקובנה. 153

סאלאוויציק (ר' איציק וועלוויל הרב מטעם הראשון בקובנה, אשר תולדותיו יבאו בחי'ב). הוא אבי גאון הדור ר' יוסף בער סאלאוויציק, ר"מ דחאלאזין ואב"ד סלוצק ובריסק. בעהמ"ח, בית הלוי (ג"ח-שו"ת ודרוש) וס', חידושי בית הלוי. הוא אבי גאון הדור ר' חיים סאלאוויציק אב"ד בריסק. אחרי מותו של הרב ר' יוסף סאלאוויציק נשאת האלמנה רעלקא להרה"ג המפורסם ר' משה הכהן מנישוועז, שהיה ידוע בשם, ר' מאשקע ר' ארצינס'. ממנו נולד לה בן והוא הרה"ג ר' יענקעלע מוואלאושיץ. הוא אבי הגאון ר' זלמן סנדר שפירא, הגאב"ד ור"מ בקריניץ, אשר בנו הרב הגאון ר' אברהם דובער כהנא שפירא שליט"א, בעהמ"ח, 223. אברהם. הוא הגאב"ד הנוכחי והרב הראשי בקובנה.

ח. זאלקינד הורוויץ.

מבעד לערפלי התקופה האמורה של ירידת פולין במחצית הב' של המאה ה"ח, תקופה עטופת חשך, צל-מות ואי סדרים, ערבוביה וסכסוכי מפלגות, תקופה של מחנק ממלכתי ושעבוד פוליטי, שעת משבר מדיני וכלכלי גם יחד, ימי ההרגשה של סערת הכליון ההולכת וקרבה – מבעד לענני תקופה זו גם קוי השחר שורחו על שמי מערב אירופה נדמו רק ככתמי דם ואש ברמדומי הערב על פני הרסיע השטוח ממעל למדינה זו, במזרחת של אירופה.

ובשעה שבארצות המערב זעזעו כרוזי האמנסיפציה את היהודים עד היסוד, נספחו אל זרם החרות בפולין הדוויה רק יחידים סגולה בלבד.

העם היהודי בכללו, טבול בראשו ורובו בחייו הסרדיציונליים ומלא דאגת קיומו הכללי והפיוי, פשוטו כמשמעו, היה חסר אונים וחלל כח.

מתוך חשכת תקופה זו ספוגת צער עולמים ושנאת עצמים, חדות ענויי הגירושים והטלטולים של עם, ביווי ובזוו, משולל זכויות אנושיות הכי אלמנטריות, תזהיר כלבנת הספיר דמח

מוולאזין. מזיווג זה נולדו שני בנים: האחד הוא ר' יצחק זאב (בשנת תק"ס בערך), והשני אליהו צבי, נושא חקירתנו זו, שנים מועטות לאחר מכן (תקס"ב בערך). האב ר' יוסף מת בדמי ימיו, ואלמנתו נישאת פעם שנית (עיין קרלי שם).

מקום ושנת לידתו של סול' אינם ידועים לי, אבל ידוע שהגיע לסלוצק, בה גר כמה שנים. בכמה מקומות בספריו הוא מוסיף על שמו "מסלוצק במדינת רוסיה". שם נולד לו בן בשם שמחה, שהיגר ללונדון (עיין עליו בנספח א).

אמו של סול', מרת רלקה, היתה בתו של הג"ר חיים מוולאזין. אחיו הקטן של הגר"ח היה הגאון ר' זלמלה (תלמידו החביב של הגאון החסיד מוולנא), עליו נכתוב להלן בענין הספר הראשון שהו"ל סול' שלנו. כמו שכתבנו, סול' היה בנו השני של ר' יוסף סולובייציק חתן הגר"ח. בנו הראשון של ר' יוסף זה היה ר' יצחק זאב אבי הגאון ר' יוסף דוב הלוי סולובייציק ר"מ בוולאזין ורבה של סלוצק ושל בריסק, ואם כן היה הגר"ד בן אחיו של סול', ואין כאן המקום להאריך אודות שושלת בריסק. שמעתי מפרופ. דינסמאן שהיה מקורב אל יורעי בינה לעתים בנוגע לגדולי ליטא, ושאלם פעם על אודות סול' שלנו, והפליגו אותו לענין אחר ולא רצו לדבר אודותיו.

בשנת תר"ד או תר"ה הוכרח סול' לעזוב את סלוצק מטעמים רפואיים ובעיות אחרות, ולהתחיל את עשרות שנות נדודיו. הגיע לראנציג ולקנינסברג בעירום ובחוסר-כל ומטרתו למצוא מזור לחוליו. בימיו הקשים זכה לגדיבות לבו של ר' יעקב יוסף זאלקינד משקלאוו, שכנראה גר אז בקנינסברג, ואודותיו כותב סול' בסוף ספרו הראשון שהו"ל "תולדות אדם" (שעל ספר זה נרחיב את הדיבור להלן).

בתרי"ה הוציא לאור את ה"תולדות אדם", ובימי חוליו עלה ברעתו להוציא לאור את ספר יד החזקה של הרמב"ם בי"ד חוברות קטנות. ונדבר על זה להלן.

הספר תולדות אדם

הספר "תולדות אדם" על קורות הג'ר שלמה זלמן (ר' זלמלה), אחי הגאון ר' חיים מוולאז'ין, חובר על ידי הג'ר יחזקאל פיינויל מניד משרים בדרעטשין ואח"כ בוויילנא. נדפס לראשונה, בדריהנפורט, בשנות תקס"א-ס"ב. על פי בית עקר ספרים ח"ד עמ' 1066 מספר 463 נדפס גם בורשה תרי"ד, ועוד כמה פעמים. עיין על המחבר בספר קריה נאמנה לרש"י פין, ווילנא תרע"ה, מעמ' 241 ואילך. בספר זה ישנו שילוב של תולדות ר' זלמלה יחד עם הרבה הערות ותוספות מר' יחזקאל פיינויל, שאינן נוגעות לנוף הענין. עיין עוד במאמרו של פרופ. ש. אברמסון על דפוסי "מוסר השכל" וספר "תולדות אדם" לר' יחזקאל פיינויל, בסיני כרך ע"ב, תשל"ג, עמ' קכו ואילך. בעמ' קכח שם הוא כותב: "מהדורה שניה הופיעה בשנת תר"ה בדאנציג, המהדורה הזאת מקוצרת". במהדורה זו שיל ע"י סולובייציק בדאנציג הושמטו ע"י סולי הוספותיו של ר' יחזקאל פיינויל. נראה שטעה פרידברג במה שציין, אצל מהדורה זו המקוצרת, שיצאה לאור גם בווארשא בתרי"ד. לפי השערתי מהדורת "תולדות אדם" של ר' יחזקאל

זה ספר

תולדות אדם

גדול בענקים. מורט ומקטמו כפז שנעמים' עזוקקים. הוא ניהו הרב הגאון הגדול. מעט ומגדול. מופת הדור הקסיד ולדיק אמיני כקש"ת מו"ה שלמה זלמן וצללה"ה מוויילנא יצ"ו אשה נשכנה הימים המעורר הרב הדרשן העלה"ג עפורסם בכל קלוני ארץ כקש"ת מו"ה יחזקאל פיינויל זצ"ל. עניד דבריו לקהל ישרון בקריח קודש הכל. וקנץ יקד את כל מפלאת מעשיהו נאריך. ויחזקקס בעט נרצח ועופרת' לזכר עולם לעד נלור כמנס. נקנורו הנפלא ח"א. אלאר' כלל נצחית' רוני מורמיו העסולאים. לא יערכוס זהב ופנינים. ויעין כ"י רחשנים ספו חטו לרוב קשינזומס. התעודת' להקפידו שכית בקור מ"ה. כענזאר בהקדמת. נכדו להלכיד לבד נ"ע אשכ' קדש' אלהים ונחלון. וזכות מורמו וקדושתו על ד"ו החזון השמחת' לז"ל ונעמוד לכל הנאים ליהנות מזיו מורמו וקדושתו הכדמו להיות נחם ונחם. כמון על עולם כנפס ונפס הלעיר נאלי' שנטו הקטן נ"י אלהי צבי באמ"ו מו"ה ווסף הלוי ו"ל. נכלל הגאון המופת הדור כקש"ת מו"ה קוה"ה היום וצללה"ה מוולאז'ין.

נדפס

פ"ק דאנציג שנת ה'תר"ח לבי"ע

Danzig 1845,
Gedruckt bei RATHKE & SCHROTH.

בני יוסף ברושלים

S 30 v 1077

הקדמת המביא לבית הרפוס

אחיו ועמי. אל יקר אפכם עלי. לענות בזעם לאומר. מה זה עשה לנו האיש הזה הגם הוא נקובני קבר. והמעט מאתנו הספרים הנמלאים עמנו היום קדשים גם ישנים. ובפרט בנושא הזה שכבר בדפוס גדור שלפנינו קבור ארוך. ערב גדול ונפוצה. ומי הוא יבוא אקדיו את אשר כבר עשוהו. ומה יודע את אשר בעלם מהל"ג הרב המכוח זל"ה בזה"ש הכ"ל. לזאת אענה להסיר עמני לזות שפתים וקרי אף המשכילים בעם. ואלהם אשים דברתי. [דעו כל הקוראים הנאמנים. כי פי הדובר אליכם אני הנגר האה עני בשנת הזמן. ועברת קסת ד' בקמה נזי. ומשימני במטרה לקלי התלואות והמקרים. הולנתי בכלי ריק את הכל לקח הזמן מכל עומדי וכשאל על אברתי אל ארץ גזירה. ולא די לג' כ"ו. אף גם אותי כיהג ויולך קושך בארץ לא דרכו בה רגלי אבותיי. טלטלני טלטלה גבר והייתי כע וכך בארץ ככריה באין כל ובאפס משען ומשענה. כי גם ריעי ומיודעי מרחוק יעמדו מפאת המרחק הספירי. ובאפס משענה מכל"ז כי כדמה. עיני לשמים נטלית. אולי יקו"ד. לבאות ויקום על שארית ימי חלדי. לשגיא אחריתי כראשיתי. ואם לא למעני יעש. בזכות הורג הקדושים נומי עין יעשה וזכותם אשר לא חמה יגן. צעדי לבלי הכרת שארץ זכרה ח"ו. ואומר אל לבי להעלות על משנת הדפוס את תולדות יהאדם הגדול בענקים מסרפי הגאון הלדיק זל"ה, ויען כי מלאמי ראיתי את אשר הריק העמיק הרב המעבר הם' תולדות אדם הגדול ז"ל שקדמני בגדל תבונתו ועומק דעתו ושכלו הכשנב. ודרש על כל קוץ חילי חילים במלחמים ואגדות משל ומלינה דברי סכמים וסידותם. ומשעם אה ככלשו ספורי קודש האלה. ולא נודע כי כמו אל קבוצה והיו כחפזי והם במשכיות בסף. ע"כ להועיל לבני גילי מלאמי ואלקט פנינים האלה מים חכמתו של דוד"ו הלדיק זל"ה, ואשננס יקל במלואת קבורי הקטן הזה. למען דעת לדקת אנוש עלי ארץ. ועד היכן כח ילור קומר מגיע כאשר יצא לטהר. וכמה גדול כח התורה. וכמה היא חביבה על לומדיה. יראו רבים ויקומו להם מוסר ומחמה ויקומו מעשי הלדיק הכ"ל אף באזה פרט שנפרטים, ויובלו להגיע בזה להלכה הכללית. ולנחול שתי עולמות. ואולי יכנסו דברי אלה באוזני הקוראים ויהיה מנוחי הרבים, ומנרכני כפסם ולי מחשב לדקה.

המוליא לאור.

פייויל נדפסה באמת גם בווארשא בשנת תרי"ד, אבל קיצורו של סולי דפוס ווארשא לא היה ולא נברא, וראה אור רק פעם אחת בהוצאת דאנציג.

המעם להוצאתו לאור של "תולדות אדם" המקוצר ע"י סולי היה כנראה כדי להרוויח מה להחיות את נפשו ממכירתו, ובחירת הספר הזה דווקא היא מפני קירבת המשפחה שבין נושא הספר — הנ"ר זלמלה רודו זקנו, אחי הנר"ת, והמוליא נכד הנר"ת.

המהדורות הראשונות של "יד החזקה" ע"י סולי

אופיו המבולבל והמבלבל עד לסחרחורת מתגלה כבר בראשית עבודתו הספרותית של סולי, בשתי הוצאותיו של חלקי ספר יד החזקה של הרמב"ם. כדי להקל על הקורא להבין את בעיות הדפסתם, איזו מהן קדמה וכו', אני מכנה את הוצאת ספר המדע שנדפס בלי הלכות עכ"ם בשם "ספר המדע", והוצאת ה' עכ"ם בנפרד (ובתבנית אחרת) בשם "ה' עכ"ם".

"ספר המדע" יצא לאור עם פירוש, חלקו של סולי, אבל בלי שם המוליא, בלי שם מחבר הפירוש, ומבלי להוכיח שלא הדפיס את חלק הלכות עכ"ם במהדורה זו. נראה שנדפס (בדאנציג או) בקענינסברג, וקדם להוצאתו לאור של התרגום לרמנית של ספר המדע (במלואו), שחלקו הראשון (עיין לקמן) נדפס בקענינסברג בשנת 1846.

הסכמות.

הרב הגאון המפורסם הפארת ישראל כקש"ת מוהר"ד
ישראל ליפשיץ גרו יאיר אב"ד דק"ק שאטלאנד,
וויינבערג, לאנגעפיהר, בדאנציג.

בנן של קדושים אומר אמת ה"כ הרב המופלג מוה"א אלו' צבי הלוי נכד
הגאון המפורסם מוה"ר חיים זלוק"ל שוואלדזין. שעלה בדעתו להיות ספרים
ועולה חלקי הרעב"ס ב"ד כרכים עם ס"ע, ונמקום שכלל דברי פירוש
מהפסוק יודפסו בנ"ו, ונכרכים קטנים בכ"ו שיהא מלי ניד כל אדם שחלה
לעסוק בתורה באופן שהוא מדלג מעל להררי הפלפול ועקפן מעל לגננות
קפריצות, רק לילך בדרך העלך בעמק השוא לכל אדם, ונעלם שחר חלילה
אח יום על כל התורה כולה, ושחר הרב הכל פני להחזיק ידיו בשלחכתו
עלאת הקודש, והנה זה א"צ לפנים, והו"ל יוד קרת או וואו דכתב
אחפחא להסכים על דברי רבינו מאורן של ישראל. וכולנו בעלי מושין אכן
אלו. דשאן גבר ושאן גבר איהו גבר בכולהו אולם תכלית דברינו להכליל
הרב הכל אשר הוליד על הדפסה הכל כל אשר לו וק"ו וק"ו שינוא אשר
להדפיס טוב אופן קבור הכל בתוכה זו או בתוכה אחרת במשך עשרה
שנים אחר כלות כל ההדפסה, ולשה כלה זה באילן הגדול הקיים, אשר
אליו הוא נושא כפשו. לעמוד מ"ו על גולו דיקה. שיהיו כל יגיעתו לריק
לכן אשינא הן הן הדברים שנאסרו למשה מסיני לא חסיד גבול רעך אשר
גבול ראשונים. ויד ליד לא ינקה רע, דהרי קאים בארורי ארור משיג
גבול רעהו. וכל התוסף וסועד להרב הכל ימנך באלהי אמן בברכת שמים
קעל ברכה העשאלת הכתובה. שאושפת בקשת אלה דברי השדבר בלדקה
מה ק"ק דאנציג עם ה' ט"ו לעב"י הר"ת לכ"ק.

הקטן ישראל ליפשיץ

[May 1845] י"ח ניסן, אדר"ה א"י,
(ח' באל"ו וא"א ז"ל הרב) (ח' באל"ו וא"א ז"ל הרב)
(ח' באל"ו וא"א ז"ל הרב) (ח' באל"ו וא"א ז"ל הרב)

הסכמות.

הרב הגאון המפורסם נר ישראל כקש"ת מוהר"ד
מיכל ליב מונק גרו יאיר אב"ד דק"ק ראנציג
ומאטטענבורען.

אל יתמה בעל דעתו על אשר נאמי בהסכמה. אשר לא עשיתי עשיתי עד
עתה. כי העללה לא אסרה יד. רק שלא אספה שכל הענין עתה
ספרים תחת עכבה הדפוס כאלו שורף ספרים, כי רבים הנה נע"ה אשר
לא כמו דגלם ללכת בנתיבות המלמוד והמסקים. וכל אשרי חכמה ומדע
מהם. סגרת ועסגרת לפניהם, ובכל זאת עתה נע"ה ומלענינים על דבריהם
ולכן הנבתי את ישיבתי אקור שלחם שום הסכמה, עתה צא ללל קורחי
הרב המופלג בכ"ח מ' אל"ו לני הלוי כהד הגאון הקדוש מוהר"ר חיים
זלוק"ל שוואלדזין, וגלה לאזני שנדעתו להדפיס ספרי הרעב"ס ב"ד כרכים
בלל נאשי כליו רק עם ס"ע, לסען יהיו לכא"ז את טענה התורה הולת
זקבא. נ"ו כל ישי מיו, כדעת הכשר הגדול הינה בראשונה, וראיתי כי
דבריו נוסדו על דברי האמת והשכל ולכן נענתי ראשי לזה, ועתה לא נאמי
לספר את גדל יקר מסירתו של הספר הלו כי מי זה הוא האיש אשר לא
חלרנה עיניו אם טעם אף רק טעם מדגש אשר זנת ספרי. רק לאער
מה רב טוב אשר יעשו החושכים ביחין הרב הכל לבוא על הקדוש לקחת
שאר ספרי הרעב"ס נעקיד וגם אני לא אקדול בל"כ עלקחת שאת הספרים
כשי' החקק אשר ישיט עלי הרב הכל, וחכות של הרעב"ס חכות אטותיו
הקדושים של ר' אליהו הכל יעמוד לו שיניא הדבר לגשר והחושכים אמת
ישלחו טוב צעה"י, ובטוח אני בלדקת אחריו ט שלא ישיט את גבולו ולא
ידסימו ספרי הרעב"ס בתוכה או בתוכה אחרת במשך עשרה שנים טעת
כלות ההדפסה בלי רשיון הרב הכל ולא יהיו בכלל ארור מ"ו ס"ה דאנציג
היום יום ב"ב לעב"י נצת כי הלדיקים ירכנו לס"ק. הקטן מיכל ליב
מונק בן הרב העטק מוהר"ס כ"ץ אל"ו חונה סק"ק הכל ונעאטטענבורען.

ת"ר

כ"ב ניסן,
(ח' באל"ו וא"א ז"ל הרב) (ח' באל"ו וא"א ז"ל הרב)
[May 1845]

הקדמת המביא לבית הרפוס

לא נעילין עלני ילאו, ארהיב ען נכמא' לנשת לפרכס אחי ועמי. כי
 איך אוכל דלות עלני תבונה ענאר רק אין טעים מימי האכמה כעוני
 איך הכלם לא אדע לחת לי מהלכים צין קונדי קנר אחרי אשר שך ערכי
 וקורר בימתי גם אחי ידע כאשר גם אחס מדעון נל' אכל רק עלאכת עבודה
 היא זאת אשר ענדתי הכה, ולא חכמה היא לי את אשר ידי קונגה. הן
 זאת אשר עיכס מחזיקה. שהנאתי לנה"ד ספר עשנה המורה לקניט ענה
 בן שייטון זל"ל: השאסף לכל הלכמה רנחחא' שכל הא"ס בגל' ירושלמי
 כ' וכו'. ונדע כי כוכמי רנח' הימה לטעה נלגב כל איש יסודי הדת
 ופסקי ההלכות ללמוד ולעשה. ואף גם לאיש אשר קנר מקנר ידו ללקט
 פרי הדינים עכס קו"ל ולשרא אחרי עקרי ההלכות דין המלכות. לא ינא
 אל מדרין ויעלא פרי חנונה ערוכה וסדורה, יסודי המוסר, לעכס אחרי
 אשר קנן נבחימין הקדושים דחם, ויחזקו לנפשו דעתי קיננת כל
 פעמים נארוכה פעמים נקלרה ולגלות את מקור מולא הדינים ענאר במלכות
 והקידוד עטוק עטוק הוא אכל לאו כל אדם אכה שכל למדוך נעושת דגריקס
 ז"ל ולנא דרך גדר הפלסול מזה ועזה אל הקדש סניעה לדבריו ז"ל אלהות
 נדק הזהב ענין עשכיות הכסף, אס לא לשרידים אשר ה' קורא והטה
 גאוכי ארץ אשר ידם רב להם נאט צים הפלסול ועטק הקידוד' בהלכות
 רמנות מהעאורות האלי אשר האירו סניט בשניב אשם, ולהועיל לכל איש
 ואיש חף עי אשר לא יוכל להטות לאורס. כחשמת כל מחזה שמש, קומי
 לי להדפיס דבריו הקדושים ז"ל נפ"ע ובכרך קטן. לי"ד כרכים. עם השנה
 הראב"ד, וגם הלכתי העראה עקומות של בגל' העגול: עח ואחר: טשאי
 כליו. ולמען יוקל להנין פשטות דבריו ז"ל בדפסתי עם פי' וביאור הבדקת
 לבר נספרי הרענ"ס ז"ל ובאיה עקומות אשר לא עלאמתי להם: דאשר
 לקטתי עספרי הא"ס והאחרונים בלי מוספת וגרען קו"ל מלני ועוד ולי בטו'
 להדפיס אי"ה עם פי' עספיק וכפלא מנאן קדקון אשר לקננו נאטו נחלקים
 הנאים אי"ה. ויהי רעוא שפסץ ה' נד' ילליס לבסוף עשנה המורה האלה
 לעיני כל ישראל כחפץ כל דורשי המורה והעדע וכחפץ.

אני עברכם.

יתכן שגם "ה' עכו"ם" קדמה הרפסותו לתרגום הנרמני שנדבר
 עליו לקמן.

בראשית "ספר המדע" מופיעה הקדמת המביא לבית הרפוס:

"...חזיתי לי להדפיס דבריו הקדושים ז"ל בפ"ע ובכרך קטן.
 לי"ד כרכים, עם השנה הראב"ד... המראה מקומות של בעל
 מגדול עוז ושאר נושא כליו... עם פי' וביאור הנדפס כבר...
 עוד ידי נטווי להדפיס... פי' מספיק ונפלא מנאן קדמון אשר
 אקבנו שמו בחלקים הבאים..." [ראה צילום בעמ' 18]

היוצא מזה שעוד לא היה הספר המסתורי הזה בידי סולי עד
 כדי להדפיסו, אבל להלן נאריך בענין זה.

מהורקים ל"ספר המדע" (אבל יתכן שזה רק במקרה מפני
 שמתקבל יותר שהם שייכים ל"ה' עכו"ם") נמצאים עמודים בלתי
 ממוספרים: הסכמת... הנאון... ישראל ליפשיץ... אב"ד דק"ק...
 בראנציג, שבה כותב: הרב אלי צבי... נכד הנאון... חיים...
 מוואלאזין שעלה בדעתו להיות מדפיס... הרמב"ם בי"ד כרכים עם
 מ"ס... פה דאנציג יום ה' ט"ו למב"י הר"ת לפ"ק הקטן ישראל
 ליפשיץ. [ישנה טעות בתאריך, שהרי ט"ו לעומר א"א שיחול ביום
 ה' בשבוע].

ועוד ישנה הסכמה מהרב הנאון... מיכל ליב מונק... אב"ד
 דק"ק דאנציג ומאמטענבורדען... יום ב' י"ב למב"י בשנת כי
 הצדיקים ירננו [תר"ה] לפ"ק... מיכל ליב מונק... [גם בתאריך זה
 ישנה טעות, ש"ב לעומר א"א לו לחול ביום ב' בשבוע].

משנה תורה

הוא

הי"ד החזקה

אשר עשה

רבינו משה בר מיימון זצ"ל

לעיני כל ישראל.

Preis 15 Sgr.

משוך חסדך ליודעך. וצדקתך לישויו לב.

ספר ראשון

והוא

ספר המדע

הלכותיו חמש. והוא סדורן. הלכות יסודי התורה. הלכות דעות
הלכות תלמוד תורה. הלכות עבודת כוכבים ומזלות וחוקותיהם.
הלכות תשובה:

הלכות יסודי התורה

יש בכללן עשר מצות. שש מצות עשה. וארבע מצות לא תעשה
והוא פרטן:

(א) לידע שיש שם אלוה :	(ו) לקדש שמו :
(ב) לשלם יעלה בעקשנה שיש שם אלוה :	(ז) שלא לקלל את שמו :
(ג) לקה זולתי ה' :	(ח) שלא לאבד דברים שקראו שמו :
(ד) ליחדו :	(ט) עליהם :
(ה) לאהבו :	(י) לשקוע קן והכניא המזכר בשמו :
(ו) ליראה עמו :	(יא) שלא לכסותו :
- וביאור כל המצות האלו בפרקים אלו :

ספר ראשון והוא ספר המדע. קראנו ספר המדע. לפי שכלל בו המצות המלויות
במחשבה ובמדע. והלכות ראשונות הלכות יסודי התורה קראנו
כן לפי שהמצות הנכללות בהן הן עיקר המורה ויסודותיה. שאם לא יתאמת מציאות
ה' ושהוא יורג וינעם. כפי הדם. לא תהיה האמונה. במורה. ולפיכך קורין לחי' שאינו
מורה במציאות השם. כופר בעיקר מופתי שהאל ידברך הוא עיקר הכל. ועצם המצות
הנכללות בהלכות יסודי התורה. ידוע שביקד הדת לידע שיש שם אלוה שאין עונו אלוה
אחר. וככלל תחת ידיעת שתי מצות אלו יבין ממש ברשית ונעשה ונכבד שויריעתם
יורגו הדאיות על מציאות הנורא. ושהוא לבדו ראשון ולד כלל. ואחר שיאמת כלל
המצות הנכללות בו ויבין כוונה בנפשו לאוי להבין וליראה ויורג שמו ולשמוע משלוחיו
הנביאים. והמצות החלקים לכל. חלקים האחד יצונו שכן אדם לחקוק. והשני מצות
שכן אדם לחבירו. והתחיל בו ההלכה בנצח שכן אדם לחקוק :

ספר המדע

א

פרק ראשון

א יסוד היסודות ועמוד החכמות

לירע שיש שם א מצוי ראשון והוא ממציא בר נמצא . וכל הנמצאי
א שרש נוסחא אכני ה' אלהיך .

פ"א א יסוד היסודות ועמוד החכמות וכו' כשתחזוק ארבע מלות שבתחלת
חיבות אלו תמלאם יהו"ה ואפשר שהגאון ז"ל כוננו הימה לזכור השם
המפורש גרמו בתחלת קבור זה . והודיענו שבתחלה קייב אדם לידע שיש שם אלוה
מלוי פי' מלוי מקוייב המליאות : ואמר מלוי ולא זכר לו תואר אחר וזלתי המליאות
לפי שכל דבר שגילה לידע מהותו לא נדע אותו אלא טגולו והקב"ה אין לו
גבול שהגבול הוא המורכב מן הסוגי הקרוב וההגדל . והקב"ה אין לו סוגיכלל
תחתיו לפיכך לא נוכל להשיג מהותו אלא כאמר שהוא מלוי המליאות היא מהותו
ואינה תוספת על מהותו . ואמר שאמר שהוא מלוי וכאמר שהוא ראשון כלומר
שלא קדמו שום דבר מפני שאין לו תחלה ולא עילה :

והוא ממלא כל במלא וכו' זה מורה על קידוש העולם כולו כלומר שכל הנמצא
מן המלאכים ומן הגלגלים ומן העולם השפל הוא קדש והקב"ה הוא
עילתו והוא שהמלאים מן ההעדר הגמור ואין לנו ראשון שלא קדמו שום דבר
שנעולם אלא הקב"ה לבדו . ודע שהעקרים שאנו לריכים לפאמין בהם בדיעת
הבורא ד' עיקרי . והם שהוא מלוי והוא א' ואינו גוף ולא כח בטוף והעולם קדש
והקב"ה קדשו . והג' עקרים הראשונים כבר זכרו להם הפילוסופים ראיות ברורות .
והעיקר הרביעי נלקטו בו ולא כמלאו עליו מופת' לפיכך באו שחאמין בו ערך
הקבל' . והראשון זכרו אותם הפילוסופים על הג' עיקרים הרבה אבל ידיעתן על
נורין לריך הקדמות רבות וזמן ארוך . אבל ראיתי לזכור מופת' אח' או שנים על
כל עיקר מהג' כדי שיהיה סעד וחזוק למדין . ואע"פ שאנו חייבין להאמין בכל אלו
הדברים מלד הקבלה ולא יהיה בלבנו ספק בהן . כשנשמע מופת' על אחד מהם
העיקרים יסמך הלב בו ומתחזק ההאמנה כמו שהאמין בג' מופתים האמנתו
חזקה מן האמין . במופת' אחד . והאמין בג' יתר מן האמין בג' :

דבר ידוע שדבר שאינו גוף ולא כח בטוף לא נוכל להשיגו אלא מטעמי ופעולותיו .
הביטנו בזה . הגלגל מלאנו שהוא סובב תמיד כאשה שזה הגלגל אינו יולד
מב' פנים או שהוא הווה וכפסד' או לאו . אם הוא הווה וכפסד' ממלאו אחר
ההעדר הוא האל ית' והוא מלוי מקוייב המליאות לא גוף ולא כח . לטוף שאם ה'
ממלאו גוף הגוף גם כן מורכב וכל מורכב יש לו עלה ועליו אס' היא מורכב' קוד' הדין
לפיכך יכלה לממלא שאין לו עילה והוא האל ית' וגם ממלאו אינו דבר אפסרי שהאפסרי
יש לו עילה וכל שיש לו עילה אינו מקוייב המליאות הילכך א"א שהוא ממלא העולם אלא

דבר אל אחבי

מורי ועמי ספר ששנה התורה הזאת לרבינו הרמב"ם ז"ל אשר הכני
ענין לנביאם היום בכרך קטן כאשר עיניכם מקויה ששנים
לעין יוכל כל סוף לרוות את נפשו ביסוד הדברים אשר הם למיני דבית
ז"ל אף פי' אשר לא נסה לשא ראש נשחק הסלטול מנחלי המספחים ז"ל
ולאט נים דבריהם על המאורות האלו אשר עליו פי' זיכיהו . וכאשר נלתי
את טעמי אשר עוררני לזה בהקדמתי יעמוד לא הקורא על דברי שעה כי
נחום לני דברתי . וגם לא טעמתי להניב לג' פי' קלר ומסמיק כפי' העמוד
בהקדמתי . וכבר גלתי לפני קורא הנעים בהקדמתי שעה כי עוד יד' נטוי
להשיג פי' גאון קדמון אחד אשר הפליא לעשות ללמד לבן תלמוד דבית ז"ל
בדרך קלרה והוא הנוגע בשאר ד' ד' נ' חברים שארשאה ז"ל חנ' שאלר
לא השגתי עד הנה הנחתי להנמיכו ד' כרכים הנאים . וגם אן אדפס
א"ה ספירובו השיך ללקח זה . ולא אטונה אקני' כי לא תכנן עליכם
להסמיכני בזרוע עזכם ועכסכם לשקוד דעדי נמעט זהב אשר פחילו סמיככם
עזיר הקלוב עזר כל שלק כי לא רבינו נעזירו רק שלשה זאבים עזר
כל שלק (אף כי שלק הקטן מהם . ומזיק ערד' יט' טנין ומהם יהי ערד
כ"ה טנין) לעטן אוכל לכלע שלאכת הקודש הזאת והאלהים יהי' בעזרי להוליא
לאור גם ה"ג חלקים אח' . וכל איש אשר ידבב לנו לקחת את ששנה
התורה הזאת והיתה אמו עת' לקטוע עת'ו ולעט' ולקט' בו כל ימי חייו
לפרקיו ומתלקחיו . ודעת נלנן נקל לנטוע דברי רבינו ז"ל בששנות לבב
האל וכלה נוסן לא כבד יזכהו ה' ללמוד ולעשות ולקיים כל הימים נבשעים
ושנת פייס כנפסם ונקש' ענדכם :

אליהו צבי באמ' מורד' ר' יוסף הלוי וצ"ל דבר הגאון דאמתי
מורד' ר' חיים וצוק' ל' מוואלאוין .

יחד עם שתי הסכמות אלו יש עמוד "דבר אל אחב"י" שממנו משמע ש"ה' עכו"ם" (דהיינו ההלכות שחסרות ב"ספר המדע") נדפסו לאחר "ספר המדע". וכך כתוב ב"דבר אל אחב"י":

...ספר משנה תורה... אשר הנני מביא... בכרך קטן... וכאשר גלותי... בהקדמתי... להשיג פי' גאון... הנודע בשמו ר' דוד בר' אברהם עארמעה... אבל מאשר לא השיגתי עד הנה הנחתי להדפיסו ב"ג כרכים הבאים, וגם אז אדפיס אי"ה מפירושו השייך לחלק זה... לא רביתי במחירו רק שלשה זהובים עבור כל חלק...

יוצא מזה ש"ספר המדע" יצא לאור קודם, שכן יש בו הבטחה להוציא לאור פירוש קדמון, מבלי להזכיר את שם מחברו, ו"ה' עכו"ם" נדפס אחר כך [ובודאי בתוך זמן קצר] וב"דבר אל אחב"י" הוא כבר מזכיר את שם המחבר הקדמון, ר' דוד עראמה, אף על פי שגם עכשיו לא הגיע להדפיסו. [ראה צילום בעמ' 23]

על דבר ההסכמות לא יכולתי להחליט אם ניתנו ל"ספר המדע" או ל"ה' עכו"ם", מפני שהדפים נכרכו בערבוביה. על כל פנים, את זה ביררנו שהדפסת "ספר המדע" קדמה להדפסת "ה' עכו"ם".

ר' דוד ב"ר אברהם עראמה כתב פי' על כל הרמב"ם, ונדפס בלי הפנים, בשאלוניקי בשנת ש"ה; שנית באמשטרדאם בשנת תס"ו. הוא נדפס מחדש, אבל י"ל רק כרך א', על ספרים מדע ואהבה, עפ"י דפוס ויניציאה, עם פנים הרמב"ם מנוקד, בהוצאת "אלומות", ירושלים-תל אביב תשכ"ח.

הוצאת

אלומות

ירושלים

בכרך א'

ב"ה תשכ"ח

(1985)

היות ורק מעט מאד נודע לנו אודות ר' דוד עראמה, כדאי לעיין בספרו של ר' שאול חנא קוק, עיונים ומחקרים ח"ב, ירושלים, תשכ"ג, עמ' 11-12, בענין נטיעה בחצר בית הכנסת. שם הוא מביא דין מחודש ע"י ר' דוד עראמה הנ"ל, שאסור לנטוע אילנות בחצר ביהכ"ג, וגם מביא שהג"ר עקיבא איגר והגר"י עמלינגר והנצי"ב שקלו וטרו בדבריו בענין זה.

ועכשיו ל"ה' עכו"ם" — בעותקים שהגיעו לידי חסר השער. בעותק אחד ישנם שלשה עמודים של "הקדמת הגאון קארו זצ"ל" עם הגהותיו על הקדמת הרמב"ם ליד החזקה הנדפס בכל הדפוסים עם פי' הכסף משנה. אחר זה יש עמוד בודד של קטעים שונים: (א) כסף משנה על ה' תלמוד תורה פ"ג ה"י; (ב) מגדול עוז על ה' ת"ת פ"ח ה"ב וה"ג; (ג) הגהות מיימוניות על ה' עכו"ם פי"א ה"ה אות ד ושם ה"ט. אין לי ידיעה על שייכות הקטעים האלה להוצאות סול'.

"ה' עכו"ם" של סול' מתחיל בעמוד עם רשימת המצוות השייכות לה' עכו"ם. אחר זה יש עמוד אחד בלי מספר, ומשם נמשכים ארבעים דפים עד סוף פי"ד של ה' עכו"ם.

הפנים נדפס באותיות מרובעות, השנות הראב"ד ושני פירושיו של סול' הן באותיות רש"י, פירוש אחד ובו מקורות הרמב"ם בקיצור, בצד שמאל של העמודים, והפירוש השני לימין העמודים ובו פירוש מלוקט מכמה ספרים, של ראשונים ונדולי נושאי כלי הרמב"ם והשו"ע הנמצאים ברוב הדפוסים. בפירושים אלה הוא מזכיר גם את ביאורי הגר"א כשמונה פעמים בביאור, ופעם אחת במקורות; "מורי זקני" התו"ט פעמיים בביאור; מעשה רוקח מר' מסעוד חי רקת, שעל הרמב"ם, ומים חיים מר' חזקיה די

הלכות עבדים

א בימי אנוש טעו בני האדם טעות גדול ונבערה עצת חכמי אורו דרור ואנוש עצמו מן הטועים היה וזו היתה טעותם, אמרו וראו והאל ברא כוכבים אלו וגלגלים להנהיג את העולם ונתנם במרום וחלק להם כבוד והם שמשים המשמישים לפניו ראויין הם לשבתם ולפארם ולחלק להם כבוד, וזהו רצון האל ברוך הוא לגדל ולכבד מי שגדלו וכבדו כמו שהמלך רוצה לכבד העומדים לפניו וזהו כבודו של מלך, כיון שעלה דבר זה על לבם התחילו לבנות לכוכבים היכלות ולהקריב להם קרבנות ולשבת ולפארם כדברים ולהשתחוות למולם כדי להשיג רצון הבורא בדעתם הרעה וזה היה עיקר עבדים וכך היו אומרים עובדיה היו דעים עיקרה לא שהן אומרים שאין שם אלוה אלא כוכב זה, הוא שירמירו אומר מי לא יראך מלך הגוים כי לך יאתה כי בכל חכמי הגוים ובכל מלכותם מאין כמוך ובאחת יבערו ויכסלו מוסר הבליסעץ הוא, כלומי הכל יודעים שארתה הוא לברך אבל טעותו וכסילתם שמרמים שזה הדבר רצונך הוא: **ב** ואחר שארכו הימים עמדו בבני האדם נביאי שקר ואמרו שהאל צוה ואמר להם עברו כוכב פלוני או כל הבוכבים והקריבו לו ונסכו לו כך וכך וכך וכו' לו היכל ועשו צורתו כדי להשתחוות לו כל העם הנשים והקטנים ושאר עם הארץ ומודיע להם צורה שכרה מלכו ואומר וזו היא צורת הכוכב פלוני שהדיועותו בנבואתו והתחילו על דרך זו לעשות צורות בהיכלות ורחות האילנות ובראשי הדרים ועל הגבעות ומתקבצין ומשתחוים להם ואומרים לכל העם שזו הצורה מטיב ומריעה וראוי לעבודה וליראה ממנה וכו' וזהו אומרי להם שבעבודי וזו תרבו והצליחו ועשו כך וכך ואל תעשו כך וכך והתחילו כוכבים אחרים לעמוד ולומר שהכוכב עצמו או הגלגל או המלאך דבר עמהם ואמר להם עבדוני בכך וכך והודיע להם דרך עבודתו ועשו כך ואל תעשו כך

(א) הוא שירמירו אומר • לא שירמירו כינא על דור אנוש שהיו הוכיח לבני דורו כדמוכתי קראי • אלא רצונו מביא ראיה שגם ירמירו בעת כוכביו את ישראל על עונם את ה' והלכו אחרי

התורה לעבוד אלהים אחרים עץ ואבן, אמר שגם כל הגוים יודעים שהוא יתייש לבדו אחד, רק שהם טועים ועושים דרך מוסר לגדל ולכבד מי שגדלו וכו' הוא יתייש ומדמים שזהו רצון האל ברוך הוא, אבל באמת מוסר כללים הוא כעבודת הקן והכל מה מעשה תענושים ולא כאלה חלק ועקב

מרע

ב

כך, ופשט דבר זה בכל העול, לעבוד את הצורות בעבודות משונו' וזו מו' ולהקריב להם ולהשתחוות, וכיון שארכו הימים נשתבח השם הנכבד והטורא מפי כל היקום ומדעתם ולא הבירוהו ונמצאו כל עם הארץ והגשים והקטנים אינם יודעים אלא הצורה של עץ ושל אבן וההיכל של אבנים שנתחנכו מקטנותו להשתחוות לה ולעבדה ולהשבע בשמה ורחמנים שהיו בהם כגון כהניהם וכיוצא בהן מרמין שאין שם אלוה אלא הכוכבים והגלגלים שנעשו הצורות האלו בגלגלם ולדמותן, אבל צור העולמים לא היה שום אדם שהיה מכירו ולא יודעו אלא יחידים בעולם כגון חנוך ומתושלח נח שם ועבר, ועל דרך זה היה העולם הולך ומתגלגל עד שגורד עמודו של עולם הוא אברהם אבינו:

ג כיון שנגמל איתן זה התחיל לשוטט בדעתו ורוא קטן והתחיל לחשוב ביום ובלילה והיה תמוה האיק אפשי שיהיה הגלגל הזה נהג המור ולא יהיה לו מנהיג ומי יסבב אותו כי אי אפשר שיסבב את עצמו, ולא היה לו מלמד ולא מודיע דבר אלא מושק באור כשרי' בין עובדי כו"ם הטפשי' ואביו ואמו וכל העי' עובדי כו"ם והוא עובר עמהם ולבו, משוטט ומבין עד שהשיג דרך האמת והבין קו הצדק מתבוננו הנבונה וידע שיש שם אלוה אחד והוא מנהיג הגלגל והוא ברא הכל ואין בכל הנמצאים אלוה חוץ ממנו וידע שכל העולם טועים ודבר שגורם להם לטעות זה שעובדים את הכוכבים ואת הצורות עד שאבד האמת

מרעתם * וכן ארבעים שנה דכיר אברהם את בוראו * כיון שהביר וידע להתחיל להשיב השבות על בני אור כשדים ולערוך דין עמהם ולומר שאין זו דרך

ויוצר הכל הוא ה' צללות שמו אחד (עין מעשה רוקח): (ב) מטיבה ומריעה יש לה יכולת להרע או להטיב: (ג) כיון שנגמל היינו כשהי' בן שלש שנים שהוא זמן הגמל ילד משדי אמו וכדלית' (נדרים לב') בן שלש שנים הכיר אברהם את בוראו ומפרש רצונו שהתחיל לשוטט צדעתו לכביר את בוראו וכן ארבעים שנה השלים להכיר את בוראו כמאמרו ז"ל (אבות פ"ה משנה כד) בן ארבעים לכונה (ועין כ"ט וק"ט): וזהו

א *

סילוא בעל הפרי חדש, דפוס ישן בשם ספר הבתים, כל אחד פעם אחת בביאור; ודודו זקנו הגאון החסיד מ"ה זלמן זצוק"ל מוואלאוין במקורות פעם אחת.

בה' עכ"ס פ"ז ה"ח כותב סול' בחלק הביאורים: "מצאתי כתוב בדפוס ישן בשם ספר הבתים...". את זה העתיק מספר מעשה רקח על הרמב"ם, ח"א ע"י ר' מסעוד חי בן אהרן רקח בויניציאה בשנת תפ"ח בדפוס מאיר דא זארה. לפני גוף הספר ישנם שמונה דפים בלי מספרים עם חידושים על הרמב"ם מקדמונים שונים, ברף ג' ע"ב בדיה פ"ז דה' ע"ז נמצאת ההבאה של סול', שכדרכו ברצותו מקצר וברצותו מעקם, הסתיר אם שם מקור הפירוש שהביא. (ח"ב של הספר נדפס בליוורנו תרכ"ב, ח"ג נדפס בליוורנו תרכ"ג, ח"ד נדפס בתל-אביב תשכ"ד).

על "ספר הבתים", ומחברו רבינו דוד ב"ר שמואל הכוכבי, ידוע שחלק גדול מספרו על הרמב"ם נאבר, אבל עוד נמצאים חלקים מסויימים, שמהם נדפסו על יד רמ"י בלוי, ניו יורק תשליח-מ, וע"י ר"מ הרשלה ז"ל, ירושלים תשמ"ג. שני מו"לים אלה כתבו באריכות על ר' דוד הכוכבי וספרו "ספר הבתים", ע"ש.

סול' השתמש ברמב"ם מצונזר, עיין ה' עכ"ס פ"ט ה"ז שכתב "אדומים" במקום "נצרים" המובא בהוצאת הרב ר"י קאפח שליט"א, הבלתי מצונזר.

דבר מוזר מאד מצאתי ב"ה' עכ"ס" של סול' דף ל"ז ע"ב אות ד', שמפרש את המלה טומטום "חדש זכר וחדש נקבה", פירוש שלפי מיעוט ידיעותי אין לו מקור בשום מפרש מקובל. ועיין ספר ציץ אליעזר ח"ג, להגאון ר' א"י וולדינגברג שליט"א, ירושלים תשי"א, סימן יג, לברר כל המקומות שמוכיר הרמב"ם בספר הי"ד ענין אנדרונינוס (וטומטום).

פרופ. דינסמאנ כותב בספר היוכל לכבוד יצחק קיוב, ניו-יורק תשל"ד, עמ' נ מספר 19: הפירוש (שי"ל ע"י סול') על ד' הפרקים הראשונים מהלכות יסודי התורה נעתק מהפירוש האנונימי (המיוחס להרימב"א) ונדפס ברוב הוצאות הרמב"ם על הדף מול פירושו של הכסף משנה.

דפוס צילום במינכן בשנת תש"ז

בשנת תש"ה נפלה מלכות הרשע ימ"ש, ויצאו שרידי שרידים, שיירי שיירים של ניצולי השואה ממחנות ההשמדה, רצוצים ושבורים. אעפ"כ, כמעט לאחר הנשימה הראשונה לרווחה, היתה מחשבתם נתונה ללמוד וללמד, לשמור ולעשות, להקים את תורתנו הקדושה ולימודה כצו הכי חשוב וכמטרה היותר חיונית וחיונית שבחיים. בחוסר נורא של ספרים, למרות מיעוט היכולת שבידי שארית הפליטה, הצליחו להדפיס, בדפוס צילום, שורה ארוכה של ספרי קודש מכל הסוגים, ביניהם ש"ס ראם, כמעט כולו, בהידור רב. המטרה של הודים האחרים להשכיחנו תורתנו ולהעבירנו מחוקי רצונו ית"ש, לא הושגה. כן מקווים אנו להשיג שיגיע לממשיכי דרכה של מלכות הודון למיניהם. איני יודע אם ישנה ביבליוגרפיה רשומה של ספרי הקודש שנדפסו על ידי ניצולי השואה בשנים הראשונות שלאחר השחרור, אבל אם לא נרשמה כדאי וכדאי שתיכתב לדור אחרון, שכן דומני שבדברי ימי עולם

ובהיסטוריה של הספר לא נמצאת מקבילה לתופעה הנפלאה והמפליאה הזו של דור השואה.

והנה בקיץ של שנת תש"ז הוציא לאור הרב יצחק מאיר זעמבא, מניצולי השואה, בן אחיו של הנה"ק ר' מנחם זעמבא הי"ד, את "משנה תורה/ הוא/ הי"ד החזקה/ אשר עשה/ רבינו משה בר מיימון זצ"ל/ לעיני כל ישראל/ הוצאת "סיני" מינכן" (תש"ז). וכך כתוב ב"דברי המו"ל":

את נדרי אשלם, לא פעם אחת התהום פעה פי' להבליעני בעמרי בין החיים והמות במרבלינקי ואשבנצין ועוד, ורק בדרך נסי שלמעלה מן הטבע בחסד השי"ת נשארתי בחיים. ואז עלה על רעיוני "ואולם בעבור זאת העמדתך וכו' ולמען ספר שמי בכל הארץ"... וזאת איפה... לקיים את מחשבתי ולהדפיס את ספרי הרמב"ם "בעת לפור" לתת יכולת לאלה התפצים לרות את צמאונם ממים חיים... וחשב לי לצדקה... לעילת נשמות הקדושים... שהומתו... בידי צוררנו הי"ד, דברי אחד מאומללים המתנורר עוד בארץ שיכתב לדראון עולם היא אשכנז הממאה/ ורשה-מינכן פלדפינג... תש"ז/ הרב יצחק מאיר זעמבא.

נראה שמצא ריי"ם זעמבא טופס של ספר המדע, בפורמט קטן ונוח לצילום במחיר זול יחסי, שיצא לאור ע"י סול' לפני יותר ממאה שנה. וריי"ם זעמבא בודאי לא ידע כלום על המו"ל, כיון ששמו של סול' אינו נמצא אפילו בדפוס הראשון של הספר במקורו, שנדפס בשנת תר"ה? תר"ו?. הספר המצולם יצא לאור במימונם של בעלי הוצאת "סיני" במינכן — שלמה וישראל לאנגער. בסוף הספר ישנו עמוד שלם של "זיכור אלהים את נשמות כל קדושי עמנו שנהרגו

[illegible]

בעלי ההוצאות „סיני” מינכן, גרמני

ניסתי מרים בת מוה"ר צבי הירש
רובין ז"ל

Moses Maimonides
Jad hachasakah
 oder
Mischna Thorah.

Erstes Buch.

Maddah,

oder:

von der Erkenntniß.

Zum ersten Male herausgegeben

von

Elias Soloweichik,

aus Stuhl in Rußland.

Königsberg.

Gebrudt bei E. J. Dittmann.

1846.

ע"י הנאצים בשנות ת"ש-תש"ו, ובתוכם...". לאחר זה כתוב:
 Published by the Firm "Sinai" Owners: Langer Brothers,
 Munich, and printed by the university-printing office Dr. C.
 Wolf & Son, Munich. Special edition of "Dos Jidisze Wort",
 Authorized by Headquarters, European Command, Civil Affairs
 Division, A. G. 383. 7 GEC. A CO, on the 15th of May 1947.

ייוזרו למוכ קציני הצבא האמריקני שנתנו עזר רב להדפסת
 ספרי קודש בתקופת השחרור מן המחתות.

תרגום ספר המדע לגרמנית

בנוגע לתרגום הגרמני הזה, נמצא שם המו"ל (סולובייצין),
 אבל חסר שמו של המתרגם לגרמנית. וכך כותב סול' בהקדמה:
 "חזיתי לי להדפיס דבריו הקדושים ז"ל להדפיס ספר מועיל לכל,
 כאשר אני נמצא פה (בקניגסברג) למצוא מזור למחלתי, את ספרו
 של הרמב"ם היר החזקה בארבעה עשר כרכים. מזה כבר יצאו
 לאור החוברת הראשונה (בעברית), ועכשיו אני מוציא לאור את
 המהדורה השניה דהיינו התרגום לגרמנית, בשביל אותם שאינם
 מודעים לספר במקורו העברי".

ובכן יצאה לאור המהדורה הראשונה של "ספר המדע"
 בלשונו המקורית בין הדפסת "תולדות אדם" (בשנת תר"ה)

להדפסת חלקו הראשון של התרגום הגרמני של כל ספר המדע בקניגסברג (בשנת 1846). ונראה ש"ה' עכו"ם" ש"ל בנפרד על ידי סול, נדפס גם כן לפני התרגום לגרמנית.

בתרגום הגרמני יש כמה נקודות הצריכות בירור. על השערים כתוב שיוצא לאור בפעם הראשונה בגרמנית מהורה (!) על ספר המדע, הספר הראשון של יד החזקה להרמב"ם, ע"י אליהו סולובייציק מסלוצק שברוסיא, קעניגסברג, דפוס דלקובסקי 1846. בראשית דבר, כפי שכבר הבאתי למעלה, בנוגע לבירור שנת הדפסת המהדורה הראשונה העברית של הרמב"ם ע"י סול, כתוב שהוא ערך והכין לדפוס את התרגום לגרמנית בשביל אותם שאינם מבינים את ספרו במקורו העברי. מכאן נראה לי שלא הוא שתירגם את הספר, אלא שהוא כביכול ערך אותו לדפוס, אבל את שמו של המתרגם העלים.

עוד דבר מעניין מאד. בפתח דבר עמ' VI מביא סול מאמר מתנא דבי אליהו רבה פ"ט (בהוצאת רמא"ש עמ' 48) וז"ל במקור: מעיד אני עלי את השמים ואת הארץ, בין נוי ובין ישראל... הכל לפי מעשה שעושה כך רוח הקודש שורה עליו. והנה סול מתרגם לגרמנית את המאמר: "...בין נוי ובין ישראל..." בלשון זו: "בין ישראל ובין נוצרי...". אין שום ספק שבעל תרב"א כיוון במלה "נוי" ל"אינו יהודי" וכוונתו בודאי לא היתה ל"נוצרי". התרב"א חובר בבבל ובכלל אין לו ענין בנוצרים ונצרות. כאן רואים שסול מסית לפי תומו, ופיו הכשילו לגלות את נטייתו להצדיק את הנצרות כבר בתקופה קדומה של כתביו. [ראה צילום בעמ' 38]

התרגום לגרמנית של "ספר המדע" נדפס אצל שני מדפיסים שונים בשני מקומות. עד עמ' 118 נדפס אצל דלקובסקי בקניגסברג, ומשם ואילך עד הסוף נדפס אצל דיטנפלד בברלין.

Zad haChafah

oder

Mischna Chorah

in 14 Büchern

des Moses Maimonides.

Das gesammte jüdisch-theologische, — philosophische, ethische und rituelle — Gesetzesgebiet umfassend, in rein deutsche Uebersetzung.

Zum ersten Male herausgegeben

von

Elias Soloweiczky,

aus Stuhl in Rußland.

Rüchberg.

Gedruckt bei E. J. Dalfowell.

1846.

VII

nahmt nicht nur das Böse zu meiden, sondern fortwährend nach guten Handlungen, so viel wir können, streben. Das vollkommenste sittliche Bestreben aber: nicht bloß Einzelnen Gutes zu thun, sondern seine Handlungen in möglichst weiten Kreisen gemeinnützig zu machen.

Ein gemeinnütziges Werk zu stiften, war auch, während ich hier, ärztliche Hülfe suchend, weilte, meine sicht bei Herausgabe des berühmten Werkes des Moses aimonides: *Tad haChasakah* in 14 Büchern bestehend, von dem nun das erste Heft erschienen und von dem ich jetzt eine zweite Ausgabe, zunächst für die des Original-Werkes: nicht oder nicht vollkommen Kundigen, in einer deutschen Uebersetzung veranstaltet habe.

Wenn schon der mächtige Talmud Allen, die ihn nicht Originale lesen können, immer ein versiegelter Brief ist und schwerlich je wird durch Uebersetzungen zugänglich gemacht werden, so kann das Werk des Aimonides, frei von allen Diskussionen des Talmuds und ich vornehmlich auch das ganze gesetzhche Gebiet desselben umfassend, wegen seiner systematisch geordneten Darstellung in correcter Sprache jedem leicht durch Uebersetzung in Verständniß gebracht werden.

Unsre Zeit aber, die allen wissenschaftlichen Er-

VI

mächtigen macht sie einsichtsvoll (Hiob 32, 8). Mephesch wird die Willenskraft, das Handeln angedeutet. Die Person (Mephesch), welche thut (Levit 18, 29 u. s. w.). Die Hauptsache von Allem ist das vernünftige sittliche Handeln, denn darin offenbart der Mensch den Endzweck seiner Vorzüge. Denn so lang er noch das Gute bloß denkt, ist noch gar kein Zweck seines Denkens geworden. Äußert er nun diese Gedanken vermittelt der Sprache, dann ist zwar das, was er gedacht, kund geworden, aber noch ist es nicht in Thatäußerung übergegangen, wodurch der Zweck des Denkens erst erreicht wird. Also die That, das vernünftige Handeln d. i. die sittliche Thatäußerung ist der eigentliche Endzweck des denkenden Menschen.

Treffend stellt dies ein Ausspruch in Thana bei Eliah dar. Dort heißt es: (Absh. 9.) Ich nehme Himmel und Erde zu Zeugen der Wahrheit an, daß Jeder, sowohl Israelit als Christ, Mann oder Weib, Sklave oder Sklavin des heiligen göttlichen Geistes mit in dem Maße theilhaftig ist, als er vernünftig handelt. Gleichen Sinn hat der Psalmvers (Ps. 34, 18.): Wer ist der Mann, der das Leben begehrt, der wünscht glückliche Tage zu sehen? Er bewahre seine Zunge vor dem Bösen u. s. w., d. i. sittlich weiser Gebrauch des Sprachvermögens; „Weiche vom Bösen und thue Gutes“ sittlich vernünftiges Handeln; „Suche Frieden und strebe ihm nach“

Subscribenten-Verzeichniß.

Se. Durchlaucht Fürst Radzivil.
Se. Excellenz Herr Minister v. Frankenberg.
Se. Excellenz der Geh. Staatsminister v. Ladenberg.
Herr Oberpräsident Vöttcher.
Herr Präsident v. Ladenberg.
Herr Oberbürgermeister Krausnick.

Magd.

Herr Gwalb, Rector.
Wartenstein.
Herr Arendt, Dr.
= J. Klatau.
= G. Heymann.
= Laden aus Warten.
Herr A. Müller, Prediger.
= Petersdorf, Major.
= Preiß.
= Schwarz, Assessor.
= Singelmann, Pfarrer.
= Wolff.

Bialla.

Rector.
Pfarrer.
Bienuttia.

Berlin.

Herr M. Abel.
= Hebr. Arend.
= Dr. Auerbach.
= M. S. Badwig.
= Dr. Fr. Behrend.
= Jean Benda.
= Bendir.
= Julius Bloch.
= R. Borchardt.
= M. Borchardt.
= R. Bornstein.

Herr Burg, Hauptmann.

= Casparh.
= Dr. Cassel.
= Selig Cassel.
= Levi M. Cohn.
= Demuth.
= Gschiel.
= J. Feig.
= H. Friedberg.
= J. M. Friedländer.
= Dr. Fr. Gabriel.
= Gebert.
= M. Glaser.
= M. Goldberg.
= J. M. Goldschmidt.
= S. Großmann.
= Gumpert.
= Heilborn.
= Heimann.
= Dr. Fr. Herzberg.
= J. Hirschfeld.
= A. Horwitz.
= H. Jacob.
= Jacobson, Dr.
= Jaques.
= Jerezh.
= D. Joachimsthal.
= M. Israel.
= M. Kalisch.
= J. Kaufmann.
= Lehfeld, Dr.
= J. Lehfeld.

החלק הראשון מכיל עד הלכות עכו"ם פ"ה הי"א, והחלק שני מעמ' 119 עד עמ' 186 דהיינו מה' עכו"ם פ"ז עד סוף ה' תשובה. מעמ' 187 עד עמ' 193 נמצא: מפתח לספר הרמב"ם ולפרקיו, ספר הראשון והוא ספר המדע, מתורגם לגרמנית ממה שגדפס בדפוס ווילנא בעמ' 121 לאחר סוף ספר המדע.

ראיתי עותק אחד עם מפתח מפורט של ספר המדע.

בספר ישנן שתי רשימות של חתומים. אחת, על ארבעה עמודי דפוס, שבה רוב החתומים מערי גרמניה המזרחית ומברלין. בין החתומים מופיעים אנשים מכל החוגים, ואישים חשובים שאי-אפשר לפקפק באמינותם וביחסם ליהדות הנאמנה, כמו חברי הבר"צ של ברלין: רייז עטינגר, ר' אלחנן רוזנשטיין ור' מיכאל זקס, ועוד. על כן ברור שהם לא מצאו דופי בסול', ולא שום חשש של שייכותו לזרם לא כשר.

ברשימה אחרת (שאינה שלימה) שמצאתי (בעותק עם המפתח המפורט של ספר המדע), שתי המלצות: אחת מפרופ. רסלמן מקניגסברג משנת 1845, ואחת מפרופ. אולמן מברלין משנת 1846. נראה ששניהם היו נזים. אחריהן נמצאת רשימה (מקוטעת) על עמוד אחד, ובה חתומים מאלטונה ומהמבורג. בין אלה: הג"ר יוקב עטלינגר מאלטונה והרב שטרן מהמבורג. ברשימה זו כתוב, אצל כל חתום, אם הוא חתום על המהדורה הגרמנית של הרמב"ם, או על המהדורה העברית המקורית, או על שתיהן.

נראה שהמהדורות השונות יצאו לאור כמעט בזמן אחד, אבל עוד לא ביררתי לעצמי סופית איזה מהן קדמה.

לאחר תקופה זו יש חלל ריק מידעיות ברורות על סול' ועבודתו הספרותית, אבל ישנם אי אלו רמזים. בהוצאתו לאור, ע"י

Druck bei Julius Sittenfeld in Berlin.

סול', של חלקי יד החזקה באנגלית, בלונדון 1863, נמצאת בתרגום לאנגלית, המלצה מברלין Aug. 17th 1857 (תרי"ז), חתומה ע"י רי"י עטינגר ראב"ד של ברלין:

"זה זמן רב שאני מכיר את הרב אליהו סלובייצ'יק נכדו של המפורסם הרב חיים מוולאז'ין. אני מעריך אותו כאדם ישר ומלומד וחכם בתלמוד. לעת עתה בדעתי להוציא לאור פירוש על "יד החזקה" ספרו הגדול של הרמב"ם. עלי ההגדה שהראו לי מן הספר המועיל באמת גרמו לי סיפוק רב, ואני שבע רצון להוסיף על ההמלצות שניתנו לו ע"י כמה רבנים מפולין, ואני ממליץ על האיש הזה שראוי הוא לתמיכה מכל אלה שיש להם ענין בהפצת ידע של הספרות היהודית".

לאחר הראב"ד הרב עטינגר חתומים הרבנים אולמן — הרב הראשי של צרפת, איזידור — הרב הראשי של פריז, מ. זקס מברלין, הירש מפרנקפורט ע"נ מ"ן, ואדלר מפפד"ם.
[ראה צילום בעמ' 47]

התקופה השנייה ופרסומיו באנגליה

ההמלצה שעליה דברנו למעלה נמצאת בתרגום לאנגלית של יד החזקה שנדפס בלונדון בדפוסו של Thos. William Nicholson, 3 Bell Yard, Gracechurch Street, בשנת 1863.

LIST OF SUBSCRIBERS.

Paris.			No. of Copies.
Baron James de Rothschild	10
„ Willy de Rothschild, Frankfort	2
Chief Rabbi, Rev. Dr. Ullmann	1
„ „ Isidor	1
Cohen, A. Dr., Esq.	1
Kossman, B., Esq.	1
Tadesky, — Esq.	1

London.

Chief Rabbi, Rev. Dr. Adler	1
Ascher, Rev. H. B., 9, Magdalen Row	1
Abraham, Rev. B., 10, Finsbury Square	1
Abrahams, P., Esq., 3, New London Street	1
Ansell, H., Esq., White Hart Court	1
Bresslau, M. H., Esq., 18, Mansell Street	1
Casper, P. N., Esq., 16, Bury Street	1
Cohn, S., Esq., 34, Hatton Garden	1
De Pass and Sons, Messrs., 20, Finsbury Place	2
Duckes, L., Esq., 12, Upper Clifton Street	1
Eppstein, M., Esq., Jews' Hospital	1
Franklin, G., Jews' Orphan Asylum	1
Goldstein, S., Esq., 35, Duke Street	1
Grünebaum, J., Esq., 41, Lime Street	1

MOSES MAIMONIDES

Dad-Bachazakah,

OR

MISHNE TORAH,

CONTAINING

ETHICAL, THEOLOGICAL AND PHILOSOPHICAL
INSTRUCTIONS.*Translated from the Hebrew into English by several Learned
Writers.*

EDITED AND REVISED

BY

ELIAS SOLOWEYCZIK,

Author of a Hebrew Commentary on Maimonides.

PRICE 10s. 6d.

LONDON:

PRINTED BY THOS. WILLIAM NICHOLSON,
3, BELL YARD, GRACECHURCH STREET, CITY.

LONDON

Berlin, August 17th, 1857.

I have known for some time, the Rabbi, ELIAS SOLOWEYCZIK, grandson of the renowned Rabbi Rabbi CHAJIM WOLOZIN. I esteem him as a straight forward and learned man, well read in the Talmud. At present he intends to publish a Commentary to the great Maimonides' work 'Yad Hachasaka.' The proofs shewn to me of this really useful work have satisfied me very much, and I am therefore gratified to join the recommendations which have already been granted to him by several Polish Rabbis, and recommend this worthy man to the support of all those who take an interest in the diffusion of knowledge of Jewish literature.

J. J. OETTINGER, *Chief Rabbi.*

ULLMAN, S., *Chief Rabbi of France.*

ISIDOR, —, *Chief Rabbi of Paris.*

SACHS, M., REV. DR., *Berlin.*

HIRSCH, REV. DR., *Frankfort-on-Maine.*

ADLER, B. M., *Frankfort-on-Maine.*

viii.

	No. of Copies.
Myers, Rev. A.M., All Saints, Stones End, Kingland-rd.	1
Sir Moses Montefiore, Bart., Grosvenor Gate, Park Lane	4
Nathan, — Esq., Titchborne Street	1
Nieto, A. H., Esq., 39, Duke Street, Aldgate	1
Prohowsky, S., Esq., 69, St. George Street East	1
Rosenthal, S. P., Esq., 355, Oxford Street	1
Rothchild, Baroness L. de	3
„ „ M. de	3
„ „ A. de	3
Samuel, C., Esq., 29, Ludgate Hill	1
Sinyanki, Rev. J. E., T.A., K.C.L., 15, West Square, Southwark	1
Szafield, A., Esq., 4, Dean Street, Finsbury	1
Sternberg, A., Esq., 11, Hanover Place	1
Weir, Rev. Dr., Forest Hill	1
Wilkinson, Rev. John, South Grove, West	1

MOSES MAMIONIDES
YAD-HACHASAKA,

OR

Mishne Torah

HILCHOTH MELACHIM,

CONTAINING

LAWS CONCERNING KINGS, AND THEIR WARS.

Translated from the Hebrew into English by several Learned Writers.

EDITED AND REVISED

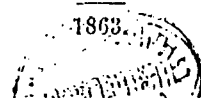
BY

ELIAS SOLOWEYCZIK,

Author of a Hebrew Commentary on Mamionides.

LONDON:

PRINTED BY THOS. WILLIAM NICHOLSON,
3, BELL YARD, GRACECHURCH STREET, CITY.

על השער אינו מזכיר שהספר הזה הוא רק תרגומו של חלק מספר המדע של יד החזקה בלבד. כתוב שתורגם מעברית לאנגלית על ידי כמה מלומדים, ערוך לדפוס מחדש ותוקן על ידי אליהו סולובייציק, מחבר של פירוש בעברית על הרמב"ם, מעמ' III עד VIII ישנה רשימת חתומים על הספר, שבעה מפריז, ביניהם ברונים ממשפחת רוטשילד, הרבה אישים מלונדון ומערי המדינה, ביניהם הרב הכולל ר' נתן אדלר, סיר משה מונטיפיורי, הברוניות ממשפחת רוטשילד, וגם שאינם יהודים וביניהם אף כמרים. חתימתו של הרב הכולל ר"נ אדלר מספיקה לסלק כל חשש מכשרותו והתנהגותו של סול, הרב אדלר היה מדקדק ומחמיר מאד בנתינת המלצות. לאחר זה נדפסה המלצתם של רי"י עמינגר מברלין ושל אחרים בשנת תרי"ז, שתיארתי ותרגמתי למעלה. בפתיחה קצרה כותב סול, כאילו הוא כביכול תירגם את יד החזקה של הרמב"ם ללשונות מודרניות, כדי להבינו לכלל הקוראים הרחב, ושהוא הוציא לאור בהצלחה שתי מהדורות בגרמנית, והצלחה זו עודדה אותו להכין תרגום לאנגלית. לאחר לוח שמות כל ספרי היד החזקה והלכותיה, נדפס ספר מדע עם תוכן מקוצר של פרקיו.

באותה שנה שי"ל התרגום לאנגלית של ספר המדע, יצא לאור בלונדון באותו דפוס, גם ספר הלכות מלכים מתורגם לאנגלית, ע"י חבר מלומדים בעריכתו ותיקונו של סול. בהקדמה קצרה הוא מביא ראיות לאמיתותה של התורה שבעל פה כפי שקיבלנוה מחז"ל.

יתכן שבזמן שהותו של סול בלונדון הגיע מסלוצק ללונדון בנו שמחה, שנדבר עליו באחד הנספחים.

התרנום הראשון של ספר "קול קורא"

עד לזמן האחרון היה חלל ריק מיריעות אורות פעילותו של סול' בין שנת הרפסת תרגומי הרמב"ם לאנגלית בשנת 1863 עד לשנת 1870, שנה שבה נמצא פעיל בפאריס, אבל עלה בידי פרופ. דינסטאג לנלות מגזי נסתרות חלק מספר "קול קורא" בתרגום אנגלי, הנדפס בשנת 1868. תרגום אנגלי זה אינו מוזכר בשום מהדורה מהמהדורות או בתרגומים השונים של ספר "קול קורא", עד למהדורה העברית של הספר משנת תשמ"ה, שיצאה לאור על ידי חברה נוצרית לחקר כתבי הקודש (הנמצאת גם בקליפורניה וגם בירושלים, ועיין להלן בתיאור מהדורה זאת). שם כותב מנהל המוסד — ג. אקרוט במבוא שלו, שהספר נדפס בעברית, צרפתית, פולנית, גרמנית ואנגלית, וזה האיזכור היחיד של התרגום לאנגלית. סדר לשונות התרגומים שמביא אינו לפי סדר תאריכי הדפוסים, וגם קצת מוזר שהרפסת התרגום הראשון, זו שבאנגלית, אף שקדמה לכל מהדורות ותרגומי ספר "קול קורא" נזכרה אצל אקרוט אחרונה.

ועכשיו אתאר את ההוצאה האנגלית: השער דומה בכללו לשערי כל המהדורות השונות שלאחריה, אבל ישנם שינויים. לא גדולים לכאורה, אבל חשובים בגווניהם הדקים כדי להבין את הלך רוחו של סול'. הוא מתחיל בעברית: "קול קורא", ואחר זה באנגלית — "התורה, התלמוד והאונגליון", [בתרגום הצרפתי כתוב "הביבל" תחת "התורה"]. באנגלית חסר שם המחבר — סול', ובמקומו כתוב — "על ידי כמה אנשים סיפורתיים". במהדורות העבריות והצרפתיות וכו' כתוב שם המחבר — סול', ובצרפתית

PREFACE.

"A Mose usque ad Mosem, non extitit qualis Moses!"

THE wise observations, sound judgment and true impartiality, which stamp this learned work—"YAD HACHAZAKAH," of Moses Maimonides—has induced me to transcribe its pages into modern languages, so as to bring it within the pale of the general reader. I have thus issued two editions in Germany, which met with great success not only among the Jewish Doctors, but also among the most eminent Christian Scholars. Encouraged by that success, I resolved on the compilation of an English version of that GEM of ANTIQUITY.

All eulogy on the merits of the writings of this great luminary, justly styled by the Rabbies "the Great Eagle of Doctors" would be superfluous, since all the most renown Hebraists of every age have regarded the writings of Maimonides as a great literary monument, and wisely remarked that "his works will be admired as long as they are understood."

Much deploring that the Public in general have hitherto been deprived of the perusal of these most valuable researches and philosophical elucidations of Holy Writ, by the decay into which the study of the Hebrew Language fell, I trust that by throwing open the doors of that great Labyrinth of moral and religious science to the general reader, my aim may be fully realised—viz: that the "YAD HACHAZAKAH" may find a home in every truth-loving heart.

ELIAS SOLOWEYCZIK.

Author of a Hebrew Commentary on Maimonides

קול קורא

A Voice Crying.

The Law, The Talmud and The Gospel.

BY SEVERAL LITERARY MEN.

"And join them one to another .
and they shall become one
in Thine hand."

וקרב אורם אחד אל אחד
והיו לאחדים בידך

Ezek. xxxvii., 17.

LONDON:
ELLIOT STOCK, 62, PATERNOSTER ROW.

1868.

מוסיף את שם המתרגם — רבין וואג. בכל דפוסי התרגומים נמצא סמל של רצועה הסוכבת שלשה ספרים שמייצגים את המקרא, התלמוד (ולהבריל) והאונגליון, בסדרים שונים ובמלים שונות. אחר זה גם במהדורות העבריות וגם בתרגומים השונים נדפס הפסוק מישעיה פנ"ז-יט, שלום שלום לרחוק ולקרוב וכו', אבל בתרגום האנגלי מביא את הפסוק מיחזקאל פל"ז יז, וקרב אותם אחד אל אחד וכו'. המדפיס של התרגום האנגלי הוא: Elliot Stock, 62

Paternoster Row, London 1868.

האונגליון הרנישה תבחין בכמה רמזים דקים נוצריים בהצעת השער. לאחר השער ישנם שלשה עמודים עם כותרת באנגלית: "הערות הקדמה", כתובים בלשון רבים, במקביל למה שכתוב בשער "על ידי כמה אנשים ספרותיים". כנוצרים הם מתנצלים על שמוציאים לאור פירוש "חדש" על האונגליון, ומנסים להראות שיש אי-הבנה בינם ובין (להבריל) היהודים.

אחר זה בא תרגום של י"ג העיקרים של הרמב"ם לאנגלית, ומשם ואילך נדפס פירושו של סולי (בעילום שם) עליהם, כדי להראות שאין בינם לבין לימודי האונגליון סתירות ופלוונות ולא כלום.

מה שיש בעותק הנדפס הזה מניע רק עד לסוף העיקר השלישי, עם הערות שבהן מובאות הרבה ידיעות, מהן שברור לי שמוצאן רק מהמהדירים הנוצרים, ואחרות ממקורות יהודיים שהיו ידיעות רק לסולי.

יותר מזה לא נמצא בעותק שלפני, ונראה שיותר מזה לא נדפס. יתכן שבאמת נדפס אבל נאבד והסברה הראשונה נראית לי עיקר.

ceased to exist, dynasties have fallen into decay, persecutions have passed into oblivion, and yet that fire of contention has not ceased, but is still raging with its primitive fury. This contention is now being renewed by an article which has appeared in the *Quarterly Review* on the Talmud. The writer of the article, Mr. Deutsch, being a Jew, holds up the Talmud as a divine oracle, and the *Jewish Chronicle*, on the strength of that article, and its having been permitted to appear in a Christian magazine, *The Quarterly Review*, infers that the Gospels are but a Greek translation of the Talmud; but as the Talmud* is unknown to the general reader, we hope to place before our readers just as much of it as will enable them to judge for themselves.

* The Talmud consists of two parts—the Mishna and the Gemarah. The Mishna is, so to speak, the Text, and the Gemarah is the Commentary on it and both together constitute the Talmud. The Mishna was completed early in the third century (about A.D. 219), by Rabbi Jehuda, surnamed the Prince. There are two forms of the Talmud used, the Jerusalem and the Babylonian, so called because the one appeared in Palestine and the other in Babylonia. The Jerusalem Talmud was compiled at Tiberias, and the Babylonian at "Sora," called also "Matha-Mahasia," on the Euphrates. The whole consists of 63 separate Treatises, and fills 2,947 folio pages. There exists two translations of the Mishna only; one in Latin, by Surenhusius, printed at Amsterdam, 1698—1703, and the other in German, by Rabe, 1760—1762; single Treatises of the Talmud have been translated, but a translation of the whole work does not exist; besides the Mishna and Gemarah, the Talmud has on its pages a host of comments on the various debates; the Rabbinical dialect being blended with much of the Aramean and Chaldean as well

PREFATORY REMARKS.

It may, perhaps, appear presumptive in us to undertake writing a commentary on a book like the New Testament, and to choose a path which has already been trodden by so many. Thousands of various expositions have already appeared, and we may with some degree of justice be asked, what can ye hope to add to that which has already been advanced? But our object is not to comment; but impelled by the circumstances of the times, so eventful in themselves, and so important in their bearing as to the cause of the Lord, we desire to institute an inquiry into the cause of an existing misunderstanding. For since the fire of dispute has been kindled in the camp of our Hebrew brethren, it has divided the worshippers of God into *two* sections, the one Jews, and the other Christians. Does it not appear marvellous to contemplate that after the lapse of centuries, when empires have crumbled into the dust, monarchies have

We deem it, therefore, a duty, as well to our Jewish brethren as to the Christian Church in general, to institute a critical examination into these points, and to show by a careful analysis of the Old Testament, the Talmud and other Rabbinical writings, and the New Testament, that there is embodied in the latter all the essence and perfection of the law and the prophets, and that it is the revelation of that great mystery held so sacred by Moses, the Prophets, and the Fathers. Should we succeed in any degree to bring about this inquiry, we shall feel our research amply rewarded.

Is it not equally remarkable also that, withal, there has not been more effort put forth to inquire into the ground of that contention? Has not one God created us all? Have we not all one Father? Have we not the same Divine law flowing from the same Divine source, and one Shepherd? A careful study and examination of the subject led us to conclude that the following three points form the basis of the misunderstanding existing between Jews and Christians, viz. :—

I. That our Jewish brethren regard us as those who have *no* faith, and that the summit of the Christian belief centres in the *eradication* of the law of Moses.

II. That we Christians are their opponents, and merely seek their subversion.

III. That the generality of Jews, as well as Christians, being unacquainted with that which constitutes the Judaism of the present day (viz, the Rabbinic tradition) look upon the chasm that separates Judaism from Christianity to be of such magnitude as to render all efforts of reconciliation in vain.

as Hebrew, is, therefore, very difficult, and only known even to a minority of Jews; hence it is that many adhere to the tenets, customs, and doctrines it prescribes, without really being able to read, much less to examine, the source from whence they emanate, or to judge of their merits or demerits.

mon, usually called Maimonides* on whom the

* Maimonides or properly Moshe Ben Maimon (formally called *Rambam* by the Jews) being the abbreviation of the words Rabbi, Moses Ben Maimon, was born on the Passover Sabbath (April) 1135 at Cordova. He was a physician of great eminence, and besides many books on Medical Science, and a large collection of correspondence on Rabbinical and other subjects, he wrote the following.

Class I. Biblical and Theological—

1 *Sefer Hamitzwoth*, the "Book of Ordinances on the 613 Precepts of the Law." Translated from Arabic into Hebrew by Sam-Ibn-Tabon Const- 1517, Wien 1535. Edinburgh lately.

2 *Moreh Nevochim*, the "Guide of the Perplexed," translated into Hebrew from the Arabic by Ibn-Tabon. This is properly a comprehensive exposition of the Religious Philosophy of Judaism, embracing a great mass of scriptural investigation. It is divided into three parts containing altogether 178 chapters. There is a Latin translation by Justiniani: *R. Mossei Aegyptii Dux seu Director Dubitantium* (Paris 1520), and one by Buxtorf, Jun., *Doctor Perplexorum* (Basil 1629), and a French translation by the great Orientalist, the late Professor Munk, of Paris.

3 *Pirke Habitslacha*, "Two chapters on the Soul and Future Blessedness," (Salonica, 1567).

4 *Maamar Techiath Hammethim*, "On the Resurrection of the Dead," (Constantinople, 1568).

Class II. Rabbinical:—

1 *Sefer Hammuor*, "The Book of Illumination," original Arabic title "*Ketab Alsarag*," or the Book of Elucidation, an extensive exposition of the Mishna, translated from the Arabic into Hebrew. There are separate portions also translated into Latin, by Buxtorf, Prideaux, Ullman, and others.

2 *Mishne Torah* more commonly known by the title of "*Yad Hachazakah*," i.e. "The Strong Hand." This is a grand exposition of the whole Jewish Law, in 4 parts, comprising 14 books. Separate portions of this work have been translated into Latin, German, and English, by Lazon, Soloweyczek and Huzwitz.

Class III. Scientific:—

1 *Biur Miloth Habiggaion*, on the Terminology of Logic in 14 Chapters in Hebrew, from the Arabic by M. Ibn-Tabon, (Venice, 1550) Latin translation (Basil, 1527) with Commentary by the eminent Mendelssohn (Berlin, 1766). German translation (Vienna, 1822.)

CHAPTER I.

Faith.

WHAT constitutes the Jewish faith of the present day? Although the question is asked in a few words, yet the answer comprises a circumscription of research. To give here every detail of what really is comprehended in "the Jewish faith in our day" would be a vain attempt, but in order to give a comprehensive digest, we will first of all examine minutely what is called the *thirteen fundamental articles of the Jewish faith*, which are inserted in every Jewish prayer book, and enjoined on every son of Abraham to repeat daily*. These thirteen articles were compiled by the very renowned Rabbi, Moses Ben Mai-

* David Levy, the eminent Jewish translator of Daily and Festival Prayers, and author of the *Lingua Sacra*, puts the following headings to the above cited articles:—"The following thirteen fundamental articles of our faith are the foundation of the law of God, and which Jews ought to believe and rehearse daily."—*Daily Prayers* by DAVY LEVY, A.M., 1561; corresponding to 1802:

ARTICLE III.

I believe, with a perfect faith, that the Creator, blessed be His name, is not a body, nor can any materiality whatever be attributed to Him; neither hath He any similitude whatever.

ARTICLE IV.

I believe, with a perfect faith, that the Creator, blessed be His name, He is both the first and the last.

ARTICLE V.

I believe, with a perfect faith, that to the Creator, blessed be His name, yea to HIM only it is proper to address our prayers, and that it is not proper to pray to any other.

ARTICLE VI.

I believe, with a perfect faith, that all the words of the prophets are true.

ARTICLE VII.

I believe, with a perfect faith, that the prophecy of our master Moses, on whom be peace,* was truth, and that He was the father† of

* This is an Hebraism frequently used by the Rabbinical writers.

† Or Prince.

Jews conferred the epithet: "From Moses (the Lawgiver, unto Moses (Maimonides) no one hath arisen like Moses."

The articles are as follows:—†

ARTICLE I.

I believe, with a perfect faith, that the Creator, blessed be His name, is the Governor and Creator of all creatures, and that He did make, and doth make, and will ever make every production.

ARTICLE II.

I believe, with a perfect faith, that the Creator, blessed be His name, is One, and that there is no Unity whatever like unto Him, and that He only is our God; He was, is, and will be eternally.

2 Shamoneh Perakim—"The Eight Chapters," Psychological and Ethical, founded on the book Avoth, (Naples, 1492), Latin translation by Vythage; Explicatio R. M. Maimonidis super Patrum Sententias, (Leyden, 1683). There is also a German and French translation.

3 Aphorisms of Medicine, "Perakim bechochma harephua," "Chapters on the Science of Healing," embodying the doctrines of Galen and Hippocrates, and some of the more eminent Arabian Physicians, Latin translation: Aphorismi R. Mosis Medici, (Basil, 1579).

4 Four Medical treatises in the form of letters to the Sultan, existing in manuscript in the Oppenheim Library, and partly edited in the book "Kerem Chemed." Latin translation: Regimen Sanitatis, (Venice, 1514).

† We follow here verbatim, David Levy's translation.

ARTICLE XII.

I believe, with a perfect faith in the personal appearance of the Messiah ; and although He tarry, yet will I wait for Him in expectation of his daily coming.

ARTICLE XIII.

I believe, with a perfect faith, that the resurrection of the dead will take place at the time that the Creator shall please to ordain.

We will now proceed to examine and compare each article with the Law upon which it is founded, the Rabbinic commentary on it, and its harmony with the New Testament-teaching, to show that we can walk hand in hand with our Jewish brethren in these the fundamental principles of their faith.

all the wise men* who either preceded or succeeded him.

ARTICLE VIII.

I believe, with a perfect faith, that ALL the Law which we now have is the identical Law which was given to our Master Moses, on whom be peace.

ARTICLE IX.

I believe, with a perfect faith, that this Law will never be exchanged ; neither will there ever be any other Law from the Creator, blessed be His name.

ARTICLE X.

I believe, with a perfect faith, that the Creator, blessed be His name, knoweth all the actions of the Children of men, and all their thoughts, as it is said,† “ He fashioneth all their hearts, and understandeth all their works.”

ARTICLE XI.

I believe, with a perfect faith, that the Creator, blessed be His name, will amply reward those who observe His precepts, and punish those who transgress His commandments.

* The prophets

† Psalm xxxiii, 15

into barns, yet your heavenly Father feedeth them;" Mark vi. 26, again in Matth. x. 30, He remarks, "For the very hairs of your head are all numbered,"*

The same is also said in the Gospel of St. Luke xii., 6, 7, 24. And when speaking of the end of time in St. Mark, xiii., 17, our Lord says: "For in those days shall be affliction, such as was not from the beginning of Creation which God created, &c." Likewise the apostles, when at Jerusalem (Acts iv., 24), preaching to the Jews, and being threatened, implored Divine help in these touching words: "Lord, thou art God, which hast made heaven and earth, and the sea and all that in them is, &c.;" also acknowledging God as the Creator and upholder of the universe. Stephen, in the memorable address prior to his martyrdom (Acts vii., 50), not only acknowledges God as the Creator and upholder, but

* The Talmud has a somewhat similar and interesting remark on the hairs of the head being numbered &c., which runs thus: Commenting on Job. ix., 9, and xxxviii. 1, on the words: "For He breaketh me with a tempest;" with the usual erudition on the play of words, the Talmud remarks: "The word tempest, which is in Hebrew, סערה is here spelt differently, viz. שעררה a word which signifies hair, because Job, feeling dissatisfied with his numerous afflictions, begins to doubt on God's Providence, and the Lord answers him by saying, that He who cares for the very hairs of your head, so that no irregularity should be in their growth (for it would impair the sight if two hairs were to grow on one root) will surely not forget you."—*Tract. Baba Bathra*, fol. xvi.

CHAPTER II.

ARTICLE I.

On the Existence of God.

"I believe, with a perfect faith, that the Creator, blessed be His name, is the Governor and Creator of all creatures; and that He alone did make, doth make, and will ever make, every production."

This article of the Jewish Creed is founded on Exod. xx. 2, "I am the Lord thy God," and on these words Maimonides comments by saying,—"He is the essence of *all*, and *all* that is in existence, either in heaven or on earth, can only exist by His influence; and should He, (the Creator) for one moment withdraw that influence, nothing could exist.—*Maimonides in Tract: Sanhedrin, Part "Chelek," Fol. xc.*

What saith the New Testament on that subject? In speaking of the Providence of God our Lord says, "Behold the fowls of the air, for they sow not neither do they reap, nor gather

The same apostle also testifies in another place (Phill. ii., 13), of the upholding power of God, saying: "For it is God which worketh in you, both to will and to do of His good pleasure." The apostle in writing to the Hebrews (Heb. iii., 4), and comparing Moses with Christ, says: "Every house is builded by some man, but *He that built all things is God.*" The same apostle when elucidating the true meaning of Faith (Heb. xi., 3), again speaks of God as the Creator, saying: "Through faith we understand *that the worlds were framed by the word of God*, so that things which are seen were not made by things which do appear."

St. John the Divine, to whom a special revelation of hidden things was made, describes the adoration of the saints in Heaven, addressing God as the Creator and Upholder of all things (Rev. iv., 11) "Thou art worthy, O Lord, to receive glory, and honour, and power; for thou hast created all things, and for thy pleasure they are and were created." In the same divine revelation (Rev. x., 5, 6) God is again magnified as the Creator in these words, "And (the angel) sware by him that liveth for ever and ever, who created heaven and the things that therein are, and the sea, and the things which are therein, that there should be time no longer."

quotes the words of Isaiah lxvi., 2, "*Hath not my hand made all these things?*" Again, when Paul and Barnabas preached at Lystra, and attested their Divine commission by a miraculous cure of an impotent man, and the people of Lystra wanted to worship them, they boldly protested against it, by magnifying the name of God, and ascribing to Him all honor and glory, and likewise acknowledging Him as the Creator and upholder of all things, saying: "Sirs, why do ye these things? We also are men of like passions with you and preach unto you that ye should turn from these vanities unto *the living God, which made heaven and earth, and all things that are therein,*" &c.

Again, Paul, when preaching on Mars Hill, and reproving the wise men of Athens for their ignorance of Divine worship, in seeing the inscription on one of their altars to "The unknown God," also acknowledges God as the Creator and upholder of all things, saying—"God (whom I declare unto you), made the world and all things therein, *seeing that He is the Lord of heaven and earth*, dwelleth not in temples made with hands, neither is worshipped with men's hands, as though He needeth anything, *seeing he giveth to all life and breath and all things,*" &c. (Acts xvii., 22—31.)

sible incomparative unity."—*Tract: Sanhedrin, fol xc., Part "Chelek."* What saith the New Testament on this subject?

When one came to Jesus to ask what to do to inherit eternal life, and called Him "Good Master," Jesus gives testimony to the unity of God by replying,—“Why callest thou me good? there is none good but One, that is God.” (Math., xix, 17; Mark, x, 18; Luke, xviii, 19.) Again, when our Lord reproves the Pharisaical desire for titles, He affirms the unity of God by saying, “And call no man your father upon earth, for *One* is your father which is in heaven.” (Math., xxiii, 9.) Again, when one of the Scribes asked of Jesus which is the weightiest commandment of all, His reply attests to the unity of God when He says, “The first of all the commandments is—Hear, O Israel, Jehovah our God, is *One* Jehovah.” (Mark, xii, 29.) Paul in elucidating the nature of faith, speaks of the unity of God and says, “It is *One* God which shall justify the Circumcision by faith, and the Uncircumcision through faith” (Rom. iii, 30). Again, in his Epistle to the Corinthians, Paul gives a striking testimony to the unity of God in these words—“There is none other God but *One*. For though there be that are called Gods, whether in heaven or in earth

Thus it is shown, by comparing the first Article of the Jewish Creed with the New Testament, that the New Testament teaches the same truths about God being the Creator and Upholder of the universe, and verifies the saying of our Lord. “I came not to destroy.”

CHAPTER III.

ARTICLE II.

On the Unity of God.

“I believe, with a perfect faith, that the Creator, blessed be His name, is One, and there is no Unity whatever like unto Him, and that He only is our God; He was, is, and will be eternally.”

This article is founded on Deut. vi, 4,—“Hear, O Israel, Jehovah, our God, is one Jehovah.”

On this article of the Unity of God, Maimonides comments as follows, “We must not compare the unity of God to any existing unity on earth; the unity of God is not like the combination of either art, or nature, or species, and not like unto any corporeal unity which may be divided into parts, but the unity of God is an incomprehen-

the Emperor. The Rabbi then said: 'The sun which is only one of the menial servants of God, you say you cannot look on its brightness; how can you hope to look at God?' To see God is as difficult for the philosopher as for the ordinary man; hence, in order to see Him we must know the means whereby we may see Him; and truly applicable are the words in Exod. xx., 33, "For there shall no man (no son of Adam) see God and live," i. e., as long as we are in the sinful condition of Adam we cannot behold the face of God. God can only be understood by His works, and hence we must begin at the beginning *a priori* the visible, whereupon the Rabbi asked the Emperor to look at the sun; we can see it, but we cannot describe the component parts thereof whether it is an absolute unity of power or a compound, and when the Emperor expressed his inability to do that, the Rabbi justly remarked that he who cannot understand the simplest principles of creation cannot hope to understand anything about an invisible Creator, except he seeks for the solution of that problem where the Creator has revealed it, viz.—in His Word.

To cite one more instance of the allegorical teaching of the Talmud about the Godhead and Faith, we quote the following, from Tract. B. Bathre, fol. xvi., 2.

Rabbi Shimeon ben Jochaie, the author of the valuable book "Zohar," makes the following comments on the words "and the Lord hath blessed Abraham in all things," (Gen. xxiv., 1.) There was a precious stone hung round the neck of Abraham, that every sick person who looked at it was immediately healed; but when Abraham departed this life, the *Holy One*, blessed be His name, (God) hung that "*Aben Tob*," i. e. precious stone in the orbit of the Sun.

The moral of that is, that Abraham was a preacher of righteousness, and he promulgated the verity and existence of God by His faith, as it is written in Gen. xxi., 33, "And he there called on the name of the Lord, the everlasting God." Whosoever was soul-sick and adopted his faith was healed, but after his death, there being no immediate person to explain and teach the existence of God, it had to be for some time deduced from His works, hence we plainly see that the teaching of the Rabbies is—that Faith is necessary for the true knowledge of God, and the inspired Psalmist says—"The Heavens declare the Glory of God, and the firmament sheweth His handiwork." (Psalm xc., 2.)

(as there be gods many and lords many). But to us there is but One God," (1 Cor. viii. 4, 5, 6). Exhorting the Ephesians, the Apostle Paul again makes this solemn declaration—"One Lord, one faith, one baptism; one God and Father of all, who is above all and through all, and in all." (Eph. iv., 5, 6.) Hence can we say to our Jewish brethren that Christianity is not the uprooting of Moses and the Prophets, and that even their own Rabbies expound the unity of God in the same way as our Lord and His Apostles.*

We see, therefore, that the second article of the Fundamental principles of the Jewish Creed "the Unity of God," is a doctrine not opposed but clearly defined by the New Testament, and again testifies that Christianity is built on Moses and the Prophets.

* As to the doctrine of the Trinity to which the modern Jew so much objects (which was a doctrine really held by many of the most learned of the Rabbies) it is a very sublime thing, more extended than the circumference of the earth, and more expanded than the sea, and has many sublime principles depending on it, and truly does the Apostle say: "Great is the mystery of Godliness;" for not every one can fathom the depth of that mystery. It will serve to illustrate the opinion of the Rabbies on that subject by quoting the following Talmudic anecdote—Tract Chulin. fol. lx., page 1:—"A certain Emperor asked Rabbi Joshua-ben Chananja, saying, 'I want to see your God Rabbi'—Joshua answered: 'Thou canst not see Him.' The Emperor persisted, saying, "Show Him to me." Rabbi Chananja thereupon took him one morning in the month of Tamuz (July) when the sun was in its full brightness, and requested him to gaze at it; 'I cannot,' said

מכל זה עולה ברור שהספר במקורו, בעברית, של סול' נכתב כולו, או מקצתו, לפני כל תרגומיו, דהיינו בין 1863, שנת הדפסת חלקי יד החזקה בתרגום לאנגלית, לשנת 1868.

מכיון ששם המחבר חסר בתרגום האנגלי נראה שסול' פחד ששמו יזכר על הספר. הוא מסר את הספר להיתרגם על ידי אנשי חברה פרוטסטנטית מיסיונרית, והוא או הם הפסיקו את ההדפסה באמצע מטעמים שלהם. על כל פנים הגוון הנוצרי מורגש ביתר שאת בתרגום הזה משהוא מורגש בתרגומים המאוחרים — הצרפתי, הגרמני, והמהדורות העבריות השונות שיצאו לאור.

מה שכתב המו"ל של המהדורה העברית (המתואר להלן) משנת תשמ"ה: "נראה שכל ההוצאות יצאו לאור על ידי המחבר" — אינו נכון, כיון שברור שהתרגום האנגלי יצא לאור במפורש על ידי חברה נוצרית.

על כל פנים נראים הדברים שסול', אם מפחד שתומכיו היהודים יתרחקו ממנו ויסתכלו עליו כעל מסית ומרית, ואם מפני שבאמת חזר קצת מדעותיו ועמדויותיו היוצאות דופן, המעיט את הרוח הנוצרית הנובעת מהתרגום האנגלי הנמצא בידיו.

לאחרונה עלי להעיר שקונטרס התרגום האנגלי שמצא פרופ. דינסטאן היה מכורך עם כמה קונטרסים מיסיונריים מובהקים, בספריה של המוסד הפרוטסטנטי Union Theological Seminary שבניו יורק. הקונטרס אינו מקוטלג בשום מקום אחר ואבר זכרו. וגם באותו מוסד נמצא רק כרטיס תחת הכותרת: Maimonides, Articles of Faith and New Testament, מכיון שלא נדפס או שנאבר עיקר האונגליון עם פירושו של סול'.

כדאי כאן לבאר שהוצאה זו של ספר "קול קורא" שהיא המהדורה הראשונה בשם זה, שונה היא בכמה פרטים מכל המהדורות והתרגומים שנדפסו אחריה. בחלק הקטן שנמצא עוד בידיו, דהיינו השער והפירוש על שלשה העיקרים הראשונים של הרמב"ם (מתוך שלשה עשר) אין איזכור של השם סול', ואין זכר לפירושו של סול' על האונגליון. על כן נראה לי שכשעלה על דעתו של סול' לפרש בין היהדות (ולחברדיל) ובין הנצרות, הוא התחיל לפרש את י"ג העיקרים ולהטותם על מנת שיוכלו להתקבל על דעת הנצרות, ועוד לא הבשילו במחשבותיו לפרש את האונגליון ולהתאימו לתורת היהדות. אפילו אם תיכנן כך, על כל פנים אין במהדורה הראשונה רמז לפירוש על האונגליון בשעת מסירתו את ספרו "קול קורא" לחברה נוצרית כדי לתרגמו ולהדפיסו. על כן נראה כי לאחר מכן, דהיינו בין 1868, שנת הדפסת המהדורה הראשונה של ספר "קול קורא", ובין שנת 1870 שנת הדפסת התרגום הצרפתי של הספר בו נמצא כבר פירושו של סול' על ספר מתיא של האונגליון, הוא הרחיב את היריעה במטרה לנשר בין שתי הדתות. כך התבשל אצלו הרעיון לפרש את האונגליון על פי דעותיו המוקדמות. מאז נעשה פירושו זה לעיקר כל המהדורות והתרגומים שלאחריה, ונדפס בכולם לאחר י"ג העיקרים עם פירושו של סול'.

קול קורא

Kôl Kôrê

(VOX CLAMANTIS)

La Bible, le Talmud et l'Évangile

PAR

Le Rabbin ELIE SOLOWEYCZYK,

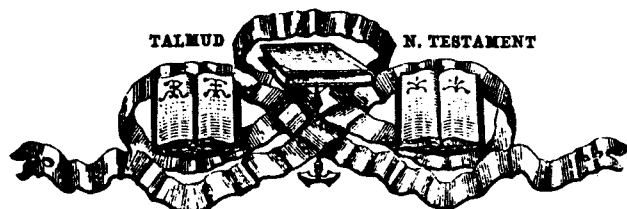
Auteur d'un Commentaire sur Malmonide

Traduit de l'Hébreu

Par L. WOGUE,

Grand-Rabbin.

BIBLE

« Paix et salut à ceux qui sont loin
» Comme à ceux qui sont proche ! »

Is., LVII. 19.

PARIS

IMPRIMERIE DE E. BRIÈRE,

257, RUE SAINT-HONORÉ, 257.

1870

(Traduction et reproduction réservées.)

התקופה השלישית

שנותיו בפארים וספרו "קול קורא"

בשנת 1870 נמצא סולי פעיל בפארים, ועכשיו אנחנו באים לתקופה המעניינת ביותר של ההרפתקן המוזר הזה — סולי. כבר ראינו שהי' איש חסר כל סדר וכל שיטה, מסתיר ידיעות ומתעלם מפרטים חשובים. לפעמים קשה מאד או אי אפשר להגיע למסקנות ברורות ולתאריכים בטוחים. בכמה מספריו חסרה שנת ההרפסה או מקומה או שתיהן, או שנמצאות סתירות בין מקור למקור. כבר ראינו שמהמהרה הראשונה — זו שבתרגום לאנגלית, יצא לאור רק חלק לא גדול (עיין לעיל), ישנן הוצאות של ספר אחד עם שנים ואף שלשה שערים שונים, ומצאתי ספר שנדפס חלקו אצל מדפיס אחד וחלקו בדפוס אחר, או חלק בשנה אחת ושני בשנה אחרת. קלקול החשבונות אנו רואים כאן. נוסף על זה, בכמה ספרים ששמו של סולי חתום עליהם, אי אפשר לברר אם הוא היה המחבר, או העורך, או המתרגם, או המניה, או רק המוציא לאור. כל אלו הבעיות נמצאות ביתר שאת בתרגומים השונים ובהוצאות לאור המרובות של ספרו "קול קורא", וכמה מהן נשארות בצריך עיון.

סולי פירש את האונגליון ומטרתו היתה להוכיח שמפרשי האונגליון לדורותיהם עד ימיו לא הבינו אותו כראוי, ושהוא, סולובייצקי, הגיע לפירוש האמיתי. על פי זה הוא רצה להראות לכנסיה ולנוצרים, מצד אחד, שכיון שאין סתירות וניגודים בין הנצרות, ולהבדיל, לבין תורה וחייל, תיפסק השנאה של הנוצרים ליהודים. ומצד שני יוסר היחס השלילי של היהודים לאונגליון,

בראותם את היופי שבו! כנראה שסולי שכח או התעלם ממאמר חז"ל (סיפרי בהעלתך פיסקא סמ): "הלכה, בידוע שעשו שונא ליעקב!"

מפירושי סולי על האונגליון הגיע לידינו פירושו על מתיא בעברית עם שלשה תרגומיו, ופירושו על מרקום רק בתרגומו לצרפתית.

הספר "קול קורא" נכתב ותורגם לצרפתית לא יאחר משנת 1870. אף על פי שהפירוש במקורו בודאי חובר בעברית אבל קרמו להדפסתו בלשונו המקורית כל תרגומו — האנגלי, הצרפתי, הגרמני והפולני.

הגיעו אלי כמה עותקים של "קול קורא" בתרגומו לצרפתית, בנוסף לצילומים של חלקי הספר מן הספריה הלאומית שבירושלים, מן הספריה העירונית של ניו יורק, ומהספריה הלאומית הצרפתית, מן הספריה של "כל ישראל חברים" ושל הסמינר הרבני, שלשתן בפאריס, ומספריית Union Theological Seminary שבניו יורק. כמו שכבר כתבתי, מצאתי שינויים בין עותק לעותק. ישנם שערים שונים, תאריכים שונים, מו"לים ומרפיסים שונים, וגם נייר דפוס שונה, ואפילו בתוך עותק אחד, וחלקים של הוצאות שונות מכורכים יחד.

בשער של הדפוס הכי מוקדם של התרגום לצרפתית כתוב: "קול קורא, המקרא, התלמוד והאונגליון, ע"י הרב אליהו סולובייצ'יק, מחבר פירוש על הרמב"ם, תורגם מעברית ע"י ל. וואג, נראן רבין, פאריס, דפוס 1870 A. Brière". ישנם עותקים עם תאריכים יותר מאוחרים, כמו שנראה להלן. אבל בסוף כל העותקים מופיע עוד הפעם שם המדפיס Brière, ורק Brière.

לאחר השערים נמצאים שינויים בין עותק לעותק עד לרפי החיבור העיקרי, שמכיל את ההקדמה של סולי וספר מתיא עם פירושו של סולי — שניהם מתורגמים לצרפתית. החלק העיקרי הזה נדפס על נייר טוב, (ואולי רק פעם אחת) בניגוד לחלקים האחרים.

אנסה, כפי יכולתי, לשחזר את סדר ההדפעות.

לאחר השער עם תאריך 1870 נמצאת רשימת חתומים, עיקרם מפאריס וביניהם רבנים מפורסמים שאין לפקפק באמינותם, חשובי הקהילה היהודית יחד עם עשרי פאריס, כמרים וגם רוזני פולין נוצרים שהיגרו לצרפת. גם רשימה זו נדפסה אצל Brière.

בעותק אחד של "קול קורא" על מתיא בצרפתית נמצא שער בודד משנת 1874, בלי שם הדפוס, מכורך לפני שער השייך להדפסה משנת 1875. לפי תמונת האותיות של השער משנת 1874 הוא נ"כ מדפוס Brière, ועל השער של שנת 1874 נדפסים שלשה מענים, אחד מהם של המחבר סולי, שאצלם ניתן להשיג את הספר. חוץ מן השער של 1874 לא מצאתי כלום משנה זו.

בעותק אחר נוסף, (שנכרך עם האונגליון של מרקום, אבל לאחריו למרות שמתא בודאי נדפס לפני מרקום) נמצא מתיא עם שער שתאריכו 1875, והוא יצא לאור ע"י חברת Libraire Sandoz et Fischbacher בדפוס Bitis. לאחריו יש רשימה של שלשה עמודים, של חתומים שרובם מפאריס. הרשימה ארוכה הרבה יותר מזו שבהדפסה הראשונה משנת 1870, מנוונת ביותר, של אנשים מכל חלקי אוכלוסית האינטליגנציה שבצרפת.

בעותק אחד משנת 1870, נמצאו לאחר הרשימה הקצרה של חתומים שני מכתבי קבלה משנת 1874! אחד מהקבינט של צרפת ואחד משגרירות הרוסית שבפאריס, שנכרכו איכשהוא עם השער של 1870! בעותק של בית המדרש הרבני שבפאריס נדפס המכתב מהקבינט בדפוס Brière, אבל בעותק של מכתב זה המכורך עם ספר מתיא בדפוס יותר מאוחר, אין שם מדפס של המכתב, אבל נראה שהוא Bitis. ממכתב השגרירות הרוסית מצאתי רק טיפוס אחד — וזה של דפוס Bitis.

לאחר רשימת החתומים הארוכה יחסית שבהדפסה השניה, זו של Bitis, יש הודעה שבה מתנצל סולי על עיסוקו באונגליון, ומביע פעם נוספת את דעתו שהוא מקוה להתפייסות בין הדתות.

ביתר הספר אין שינויים בעלי חשיבות בין ההוצאות השונות, לא בתוכן ולא בצורת הדפוס, ואפילו לא באיכות הנייר.

אם כן, לאחר עיקר הספר, דהיינו הפתיחה עם תרגום של י"ג עיקרים להרמב"ם, חמשה עשר הפרקים שבהם מנסה סולי לפרש את י"ג העיקרים כדי להתאימם עם פירושו הוא על האונגליון, והקדשה לפטרונו הרוזן Xavier Branicki, בא גוף ספר האונגליון נדפס בתרגומו לצרפתית, ולאחר כל פסוק פירושו של סולי, במקום שמצא צורך בזה. בסוף כל העותקים שבדקתי, מצאתי החלקים שנדפסו אצל Brière [דהיינו הפתיחה של י"ג העיקרים, גוף ספר מתיא ופירושו של סולי] אע"פ שהחלקים העיקריים האלה, הם תמיד מדפוס ראשון [Brière], מכורכים לפעמים עם שערים משנת 1875 ומכתבים בהם כותב דברים שנוגעים להדפסה השניה, זו של Bitis, עם התנצלות על עיסוקו באונגליון ועל מסקנותיו.

436

קול קורא

Kôl Kôrê

(VOX CLAMANTIS)

La Bible, le Talmud et l'Évangile

PAR
Le Rabbini ELIE SOLOWEYCZYK,
Auteur d'un Commentaire sur l'Épître de Malachie

Traduit de l'Hébreu par L. WOGUE, Grand-Rabbin.

BIBLE
TALMUD ÉVANGILE

« Paix et salut à ceux qui sont loins
» Comme à ceux qui sont proche : »
Is., LVII, 19.

PRIX : 10 Francs.

PARIS

AUX BUREAUX DES ARCHIVES ISRAËLITES, RUE DE BERLIN, 11,
CHEZ M. S. ROSENTHAL, RUE DU CHATEAU-D'EAU, 44,
ET CHEZ L'AUTEUR, RUE BEAUTREILLIS, 15.

1874

(Traduction et reproduction réservées.)

R 1810

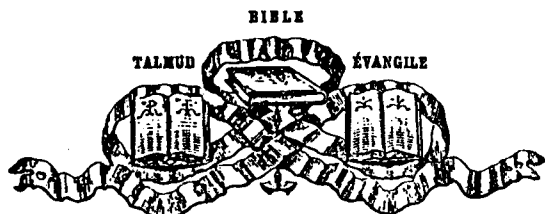
קול קורא

Kôl Kôrê
(VOX CLAMANTIS)

La Bible, le Talmud et l'Évangile

PAR
Le Rabbin ELIE SOLOWEYCZYK
Auteur d'un Commentaire sur Malmonide

Traduit de l'Hébreu par L. WOGUE, Grand Rabbin

« Paix et salut à ceux qui sont loins
« Comme à ceux qui sont proches ! »
Is., LVII, 19

ÉVANGILE DE MATHIEU

Prix 10 francs.

PARIS
LIBRAIRIE SANDOZ ET FISCHBACHER
33, RUE DE SEINE, 33

1875

(Traduction et reproduction réservées.)

וסולי עצמו כותב לפני ההדפסה מחדש: "מכיון שסיימתי את הכרך הראשון הזה, ממנו אני מדפיס היום מחדש את דפיו הראשונים... אם כי העמודים האלה הם הדפסה שניה, אבל כל מה שלאחר זה עד סוף הספר נדפס על ניר טוב ובאותן האותיות של דפים הראשונים שבדפוס Brière, אם כן מובן שלקח את עיקר הספר, דפים שנשארו מהדפוס הראשון [1870?], והוסיף עליהם שער חדש (או שערים חדשים) עם מכתבים והקדשות ורשימה חדשה של חותמים בשביל ההוצאה השניה, זו של שנת 1875.

והנה סולי מסית לפי תומו וכותב ב"דבר אל הקורא" הנדפס במספר קול קורא על האונגליון של מרקוס [1875], שנדבר עליו להלן:

"בקושי גדול השלמתי... את ההוצאה לאור של הכרך הראשון. מזה שלש שנים (!) בהן אני שוהה בפאריס... ולמרות כל הבעיות הכלכליות עלה בידי לסיים... חלקו הראשון של הערותי וקבלתו של הכרך לאחר הוצאתו לאור הצדיק... את התמדתי..." [ראה צילום בעמ' 82]

ועוד כתב שם:

"הכרך הראשון של 'קול קורא' הושלם בסוף 1873 (!) — נסיבות קשות אילצו אותי לפרסם בחפז את הדפים האחרונים. בהמשך נבצר מהמתרגם הכשרוני... כבוד הרב הראשי Wogue מלעבור שוב על דפים אלה בהן נשתרבבו מספר שגיאות וחסרות הערות חשובות [ראה צילום בעמ' 84]. עיין ב"קול קורא" מתיא, בהערה לעמ' 147, ושם בהערה לעמ' 161.

מאידך, מספר דפים שנאכרו במהלך ההדפסה, דבר שהביא לאי-שלמות במספר עותקים, גרם לצורך הדפסתו

société qui prit à tâche de me mettre dorénavant au-dessus du besoin, afin que je pusse vaquer, sans des soucis trop cuisants, à la sainte tâche que j'ai assumée, et que leurs libéralités, s'ajoutant au produit de mon livre, me permettent et de vivre et de nourrir ma famille. C'est un besoin pour mon cœur, comme un devoir pour ma conscience, de proclamer les noms de ces généreux protecteurs de ma vieillesse, dussé-je faire violence à leur modestie. Ce sont MM. :

Raphaël BISCHOFFSHEIM, comte Xavier de BRANICKI, comte de CAMONDO, Jules DAVID, ETTINGHAUSEN, Jérôme FRANCK, Joseph HALPHEN, Salomon HALPHEN, HECKLER, Henri HIRSCH, James LEVERSON, Georges LEVERSON, Dr Edouard MEYER, Adolphe MEYER, Léon PECZENICK, REITLINGER (rue Lafayette), REITLINGER (rue Pourtalès), Maurice SCHLESINGER, Henri de SCHWABACHER, Léopold TAUB.

Que Dieu rende à ces éminents philanthropes tout le bien qu'ils font au vieillard ! Puissent-ils recevoir, comme ils les méritent, ses plus précieuses bénédictions ! Puissent s'accomplir, sur eux et leurs enfants, les paroles du prophète (1) :

« Vous qui rompez votre pain à l'affamé, qui donnez un abri à l'indigent, des vêtements à qui n'en a pas, qui ne vous dérobez point à la souffrance de votre frère, — votre lumière se lèvera comme l'aube, et votre salut sera prompt à éclore ; votre vertu marchera devant vous, et le Seigneur vous accueillera

(1) Isaïe. LVIII. 7 et suiv.

UN MOT AU LECTEUR

Avant de poursuivre ce travail, j'éprouve le besoin de rendre grâce à la bonté divine, qui m'a soutenu jusqu'ici, et qui a inspiré à des hommes généreux la pensée de m'aider dans l'accomplissement de ma tâche.

C'est avec une peine inouïe que j'ai pu mener à bonne fin la publication du premier volume. Depuis trois ans que je suis à Paris, sans cesse aux prises avec la misère, sans cesse inquiet du lendemain et parfois du jour même, ayant à peine un vêtement pour me couvrir, un morceau de pain pour calmer ma faim, un abri pour reposer ma tête, j'ai lutté et j'ai triomphé ; en dépit de toutes les difficultés matérielles, j'ai pu terminer, avec l'aide d'un public sympathique, la première partie de mon commentaire, et l'accueil fait au volume une fois publié a récompensé ma persévérance. Comme le serviteur d'Abraham, j'ai vu que « Dieu m'avait conduit dans la bonne voie », et j'ai résolu d'y marcher jusqu'au bout. Mais comment y parvenir, sous le double fardeau de l'âge et de la misère ? Car ce n'est pas le maigre produit de quelques centaines d'exemplaires, produit bien diminué par les frais d'impression et autres, qui pouvait me procurer

AVANT-PROPOS

Dans la préface du premier volume, j'ai avancé, et j'ai promis de le démontrer, que le Nouveau Testament, nonobstant le préjugé contraire, n'est nullement en désaccord ni avec l'Ancien ni même avec le Talmud. Cet engagement que j'avais pris, j'ai pu déjà, grâce à Dieu, l'exécuter à l'égard du premier Évangile; j'en poursuis aujourd'hui l'accomplissement à l'égard du second.

Toutefois, quelques mots sont d'abord nécessaires.

Beaucoup de personnes et des plus haut placées, soit par l'intelligence, soit par la fortune ou le rang social, ont applaudi à ma tentative, les unes parce qu'elles partageaient d'avance mes idées ou les ont adoptées après m'avoir lu, les autres, parce qu'à défaut de conviction elles rendaient du moins hommage à la sainteté de mon but, à la haute importance du résultat que je poursuis. Les unes et les autres m'ont engagé à persévérer, et leurs encouragements n'ont pas peu contribué à me soutenir dans mes efforts.

Mais hélas! ici comme en toute question, il faut compter avec les opinions extrêmes; et d'ailleurs, à vouloir réconcilier deux adversaires, on ris que souvent

— VIII —

dans sa gloire. Quand vous l'invoquerez, il vous exaucera; vous le prierez, et il dira : Me voici!.... Sans cesse l'Éternel veillera sur vous, il fortifiera vos membres, il rassasiera votre âme de ses délices; et vous serez comme un jardin fertile, comme une source dont les eaux ne tarissent jamais... »

Tels sont aussi, ô mon Dieu, les vœux de ton serviteur, et telle est la prière qu'il t'adresse, du plus profond de son cœur, en faveur de tes élus!

E. S.

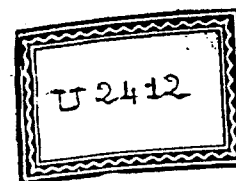
N. B. — Le premier volume du *Kôl Kôrê* a été achevé à la fin de 1873. Des circonstances pénibles me forcèrent de publier à la hâte les dernières feuilles; par suite, mon habile et obligeant traducteur, M. le grand rabbin Wogue, n'a pu revoir cette fin, où plusieurs fautes se sont glissées et où manquent des notes importantes. D'autre part, un certain nombre de feuilles s'étant égarées dans le cours de l'impression, ce qui a décomplété pareil nombre d'exemplaires, il sera nécessaire de réimprimer une partie du premier volume. Cette réimpression, qui se fera le plus tôt possible, sera accompagnée, 1° d'un index alphabétique; 2° d'un errata, où les fautes et omissions dont il s'agit seront indiquées avec soin. Je demande un peu de patience à mes bienveillants lecteurs.

מחדש של חלק מהכרך הראשון. הרפסה זו, שתיעשה בהקדם האפשרי, תילוזה (א) במפתח לפי א' ב', (ב) שניאות והחסר תצוינו בקפידה. אני מבקש מעט סבלנות מקוראי המיטיבים".

ואני הכותב שואל: הראיתם מימיכם דברים מבלבלים כאלה? אין ספק שסולי הרפים מחדש פעם, ואולי פעמים, חלקים מספרו על מתיא, אבל באיזה תאריכים ואיזה חלקים של ספרו — אי אפשר לברר. מפתח הענינים ולוח הטעויות לספר מתיא שהבטיח לא הגיעו לידינו, ומסתמא לעולם לא הרפסם.

"קול קורא" על האונגליון למרקום

הספר "קול קורא" על האונגליון של מרקום יצא לאור בשנת 1875 (באותה השנה של ההוצאה לאור השניה של מתיא), על ידי Librairie Sandoz et Fischbacher ונדפס בדפוסו של Bitis בפאריס. תורגם על ידי אותו המתרגם שתירגם את הספר על מתיא — הרב וואג. תיכף לאחר השער, ישנה הקדשה למר מורים שלזינגר, וידבר אל הקורא, שחלקים ממנו כבר העתקתי למעלה. נמצאת גם רשימה של כעשרים איש מחשובי פאריס שבאו לעזרתו של סולי בימי מצוקתו, וביניהם גם Xavier ברניצקי. בסוף הספר יש לוח טעויות הדפוס שבספר מרקום ומפתח אלפא-ביתי לעניני הספר. לכל הפחות בספר מרקום שנדפס רק פעם אחת, אין קשיים ביבליוגרפיים.

U. 2412

62. P

48.44

קול קורא

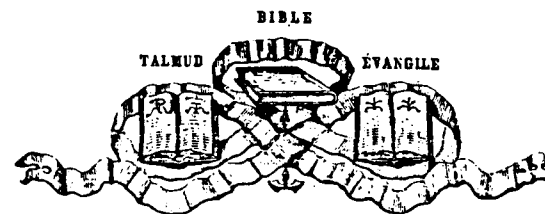
Köl Kôré
(VOX CLAMANTIS)

La Bible, le Talmud et l'Évangile

PAR

Le Rabbin ELIE SOLOWEYCZYK
Auteur d'un Commentaire sur Maimonide

Traduit de l'Hébreu par L. WOGUE, Grand Rabbin

« l'aix et salut à ceux qui sont loin
« Comme à ceux qui sont proche ! »
Is., LVII, 19.

ÉVANGILE DE MARC

PARIS
LIBRAIRIE SANDOZ ET FISCHBACHER
33, RUE DE SEINE, 33

1875

(Traduction et reproduction réservées.)

T 1707

DIE BIBEL, DER TALMUD, UND DAS EVANGELIUM

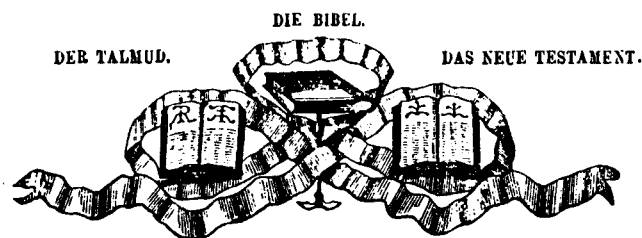
VON

RABBINER ELIAS SOLOWEYCZYK,
VERFASSEN EINES COMMENTARES ÜBER MAIMONIDES.

AUS DEM FRANZÖSISCHEN INS DEUTSCHE ÜBERTRAGEN

VON

PROF. MORITZ GRÜNWARD,
BIBLIOTHÉCAIRE DE LA SOCIÉTÉ PHILOLOGIQUE À PARIS ETC. ETC.

FRIEDEN UND HEIL ALLEN DENEN, DIE NAHE UND DIE FERN SIND.
Jes., LVII, 19.

LEIPZIG,
IN COMMISSION BEI F. A. BROCKHAUS.

1877.

7863

Reichsinstitut für Geschichte
des neuen Deutschlands

התרגום לגרמנית של ספר "קול קורא" על מתיא

בשער התרגום לגרמנית של ספר מתיא כתוב שתורגם מצרפתית לגרמנית ע"י פרופ. מוריץ גרינוואלד, ספרן של החברה הפילולוגית בפאריס. יצא לאור ונדפס ע"י F. A. Brockhaus בלייפציג בשנת 1877. [בעותק שבהספריה הלאומית יש חותם של Reichsinstitut für Geschichte des Neuen Deutschlands]. מתחיל בהקדשה [בגרמנית] לפטרונו של סול, Xavier ברניצקי, ואח"כ התנצלות מסולי על ההוצאה לאור מחדש, עכשיו בתרגומה מצרפתית לגרמנית, פתח דבר, מאמרו של סול על י"ג העיקרים ונוף ספר מתיא עם פירושו.

ספר "קול קורא" על מתיא מתורגם לפולנית

חוץ משם הספר שנדפס בעברית יתר השער וכל הספר כולו כתוב בפולנית. התרגום של הספר [מצרפתית לפולנית] נעשה בהדרכתו של קסורי [Xavier] קורצג בראניצקי. נדפס בפאריס בדפוס הפולני של Adolf Reiff, בשנת 1879 [ראה צילום בעמ' 191].

יש הקדשה מבראניצקי לבן אחותו, הבישוף הרוזן וולאדימיר צ'אצקי, שהיה הצנזור בוטיקן של ספרים פילוסופיים ותיאולוגיים

קול קורא

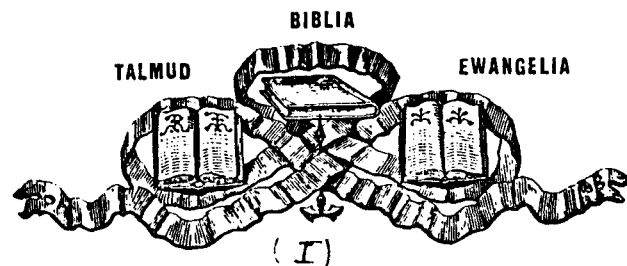
Kól Kôré
(VOX CLAMANTIS)

BIBLIA, TALMUD I EWANGELIA

PRZEZ

Rabina ELIASZA SOŁOWEYCZYKA

« Pokój dalekiemu i bliskiemu. »
« Iz. LVII, 19. »

EWANGELIA ŚWIETEGO MATEUSZA

Przekład dokonany pod kierunkiem
Xawerego KORCZAK BRANICKIEGO

PARYŻ
W DRUKARNI POLSKIEJ ADOLFA REIFFA
9, PLACE DU COLLÈGE DE FRANCE 9

1879

Bei Gelegenheit des Wiederabdruckes.

Als ich den ersten Band meiner französischen Ausgabe vollendet hatte, schickte ich meinen Brüdern dieses Kind meines Gedankens und sagte ihm: Gehe, trage in die Synagoge und in die Kirche den Ertrag meiner Meditationen. Und wenn meine Mitbrüder, Juden oder Christen, Dich fragen sollten: „Wer bist Du und was willst Du“, so sage ihnen: ich bin das Werk eines bescheidenen Forschers, eines armen, unbekannten Greises; ein Werk, mühselig abgefasst, langsam errichtet, das Euch neue Wahrheiten bringt, und welches mit Gottes Hilfe und mit Euerer Zustimmung nach und nach fortgesetzt und zu Ende geführt werden wird. Und nachdem mein Buch die Runde gemacht hatte, sagte es mir: Ich habe Deine Brüder besucht, und wenn auch einige mir ein freundliches Gesicht gezeigt haben, haben mich dennoch viele mit spöttischer Ungläubigkeit aufgenommen, wenn nicht gar mit kalter Gleichgültigkeit; und sowohl Juden als Christen, jeder nach seiner Art, haben mich verschrien und kritisirt, sowohl Deine Ideen, als Dein Ziel; sowohl das Ganze, als das Einzelne. Kurz, Du hast nicht den Zweck, den Du geträumt, erreicht. —

H 3232 D

קול קורא

או

התלמוד והברית החדשה

—
ספר מתיא
—

עם פירוש מספיק להראות לכל שהברית החדשה לא בא כי אם
להשיש בכל העולם כולו אחדות הכורא יתברך שמו גם
לחוק תורת משה

מאתי אליהו צבי הלוי סאלאווייציק

שלום שלום לרחק ולקרוב אמר ה' ורפאתו
[ישעיה נה יט]

פארים

לפר"ט אין אליהו בא כי אם לעשות שלום בעולם

Imprimerie Polyglotte de Charles Blot

7, RUE BLEUE, 7

בשפות הסלכיות. במבוא ארוך של בראניצקי הוא כותב, שנראה
שמטעמי בריאות, עזב הצעיר צ'אצקי את פולין והתישב ברומא
וגר אצל דודתו ממשפחת בראניצקי. לאחר כמה התרחשויות
נעשה כומר, ונתעלה למדרגת בישוף וצנזור בוויטקן. מפני זה
בראניצקי שולח לבן אחותו עותק מן התרגום לפולנית של ספר
"קול קורא", ומתאר את מחברו של "קול קורא", שהוא יהודי בשם
סולובייצקי, המלמד גם את התלמוד וגם (להבדיל) את האונגליון
כפי אמונתו. בראניצקי אינו מקבל שום אתריות עבור מחשבותיו
של המחבר, אבל מכיון שהוא (בראניצקי) נוצרי המאמין ביחודו
של האלקים הוא רואה בעין יפה התאחדות כל המאמינים באל
אחד. זה יעזור לנצח את אלה המאמינים באלים שונים לכל
מיניהם. היהודים הם נונעים ביותר בענין זה מכיון שהם מוכשרים,
ורובם גרים בפולניא. בראניצקי מבקש מבן אחותו הקפדני שפעם
היה מוכן לשרתו, שלא לדנו לכף חובה.

לאחר זה בא המבוא של סולי על י"ג העיקרים, וספר מתיא
עם פירושו של סולי, ולוח טעויות הרפוס.

הספר "קול קורא" במקורו בעברית

רק לאחר הרפסת כל התרגומים של ספר קול קורא,
שבמקורו בודאי נכתב בעברית, יצא לאור הספר בשפת המקור.
דבר זה עצמו הוא מוזר מאד, אבל נראה שסולי הבין היטב

שממנת הספר מכוונת יותר לנוצרים ולנצרות משתכוון לאחיו היהודים. מפני זה אנחנו חוזרים אחורנית לראשית יצירת הספר שקדמה כל כך הרבה להדפסתו. בירור ענין זה נמצא בהקדשת סול' את ספרו לידידו ופטרונו הרוזן בראניצקי, הנמצאת בעותק הדפוס הראשון והמקורי בעברית של "קול קורא". ההקדשה נמצאת בין הקדמות של סול' לייג עיקרים לבין פירושו על מתיא. וכך כותב סול':

"זה זמן רב שהוצאתי לאור את ספר האונגליון של מתיא ושל מרקוס עם פירושי, שמטרתו להביא לידי קירוב לבבות בין הנצרות והיהדות, ולהניע להיעלמות השנאה הנמצאת זה כמה מאות בשנים בין נוצרים ליהודים, על יד הפצת הפירושים העתיקים. ב"ה שעבודתי הוערכה כראוי בין ראשי המדענים של שתי הדתות, וביתר שאת על ידי המלומד הגדול Xavier בראניצקי, שעליו עשתה רושם גדול, עד כדי כך שהואיל בטובו להוציא לאור על חשבוננו את עבודתי בלשון הפולנית, וגם הוא מוציאה לאור עכשיו בלשון עברית כדי להביא להכרת היהודים שער כה אינם מכירים את יפיה של הברית החדשה".

ועל השער נדפס:

"קול קורא/ או התלמוד והברית החדשה/ ספר מתיא/ עם פירוש מספיק להראות לכל שהברית החדשה לא בא כי אם להשריש בכל העולם כולו אחדות הבורא יתברך שמו גם לחוק תורת משה/ מאת אליהו צבי הלוי סאלאוויצקי/ שלום שלום לרחק ולקרוב אמר ה' ורפאתיו/ (ישעיה נז, יט) פאריס/ לפר"ט אין אליהו בא כי אם לעשות שלום בעולם. ברפוס Charles Blot".

בפתיחה הוא מתנצל עוד הפעם, בייחוד לפני אחיו היהודים, שלאחר הוצאות לאור של תרגומי הספר הוא מברר שעבודתו באה להראות שהנצרות לא הובנה כראוי, מפני שלא פירשו את האונגליון לאמיתו. גם רוצה להביא ראיה שאין בנצרות סתירה לתורה, מדברי הנאון ריעב"ץ בביאורו לסדר עולם רבה. לאחר זה חיבר הקדמה ארוכה לפרש את ייג העיקרים של הרמב"ם באופן שלא יתנגדו ולא יסתרו את לימודי האונגליון כפי הבנתו הוא. ויתר הספר הוא האונגליון של מתיא עם פירושו של סול', שניהם בעברית.

בין שני חלקי הספר, דהיינו בין ההקדמה שלו ובין האונגליון עם פירושו, נמצאת הקדשת סול' אל מיטיבו בראניצקי, כמו שהבאתי כבר למעלה בנוגע לסדר הדברים.

אם כן א"א שהדפסת ה"קול קורא" במקורו בעברית מוקדמת לשנת 1879, שנת הדפסת התרגום לפולנית, ומצד שני א"א שהדפסתה תהיה מאוחרת מחודש דצמבר של 1880 מפני שאז כבר נמצא סול' מתגורר בפרנקפורט ענ"מ שבגרמניה, כמו שנראה.

¹ בחלק ד' של Miscellanies of the Jewish Historical Society of England, London, 1942, במאמרו של ס. לוי על "חוקרים אנגליים של הרמב"ם" עמ' 82, נאמר, שבעותקו של שטיינשניידר של הספר "קול קורא" נמצא רף מודפס המכיל המלצה עבור "רב עוזר אליהו סולובייצקי", מדצמבר שנת 1880, נחתם על ידי הרב שמשון רפאל הירש וד"ר נחום בריל. והנה חלק גדול של סיפריית שטיינשניידר הניע לסמינר ע"ש שכמר בניו יורק, אבל רובה של סיפריה זו עלה באש לפני כמה שנים, וכנראה שאז נעלם גם

העותק הזה. נאמנת עלינו עדותו של כותב המאמר, ס. לוי שאמנם היה בנמצא. ועוד שהגיד לי פרופ. י. דינסמאן שלפני השריפה גם הוא ראה את הספר עם דף ההמלצה. לא כיכ פשוט להבין את חתימותיהם של הרב הירש הרב החרדי, ודיר בריל המטיף של הריפורמיים, ביחד. סבורני שכל אחד היה חתום בנפרד על המלצה, ואח"כ נדפסה ההמלצה כאילו שניהם חתמו ביחד. עוד לא ידוע לי מה לחץ על סול, שהיו לו ידידים טובים בפאריס, וסביבה שכבר הכירה אותו היטב, לנודד לפרנקפורט, מקום שאך יחידים הכירו אותו על ידי חיבוריו. תיקו. תאריך פטירתו של סול ומקום קבורתו אינם ידועים לי.

L

נשארו כמה בעיות שלא מצאתי להן פתרון בנוגע לספר במקורו העברי, וגם בנוגע לתרגומי השונים. באיזה תרגום עברי של האונגליון השתמש סול אשר עליו כתב את פירושו? אינו מתקבל על הדעת שסול הבין והשתמש ותירגם בעצמו מהמקור הקדמון ביותר הנמצא בידינו, דהיינו מן המקור היווני, וסול בעצמו כותב שהאונגליון נכתב לכתחילה בעברית או בארמית אבל כבר נאבר, והמקור הראשון שנשאר הוא ביוונית.

פרופ. אהרן מירסקי המציא לי בטובו רשימה ארוכה של תרגומי האונגליון לעברית שקדמו לעבודתו של סול. לא בדקתי באיזה מהם או באיזו מידה השתמש בהם סול, אם השתמש בהם בכלל. יש לשאול שאלות אלו גם ביחס לתרגומים לצרפתית, גרמנית ופולנית של האונגליון במהדורות השונות שיצאו לאור.

עוד לא ברור מה חלקו של סול בתרגומים השונים של פירושו על האונגליון. זוהי גיב בעיה בנוגע לתרגומים השונים של חלקי יד החזקה שהוציא לאור. לי נראה שבחוסר יושר כתב סול

שרק הוא הבין את האונגליון לאמיתו, ושקדמיו לא הבינו ולא פירשו אותו אל נכון. חושבני שסול בפירושו מעקם מה שכתוב בו, ומגלה פנים באונגליון שלא עפ"י דעתם של כותביו. כשמניע לסתירות גלויות ומפורשות בין האונגליון (ולהבדיל) ובין תוה"ק דבריו מעורפלים בכוונה ומנמנם בלשונו, ומעלה חרסים בעטו.

כבר כתבתי למעלה שבראניצקי טען שאינו מהמאמינים בשילוש. אף על פי כן בולט ביותר, מה שמובא בכל מהדורותיו של "קול קורא", כששאל סול את בראניצקי אודות אמונת הנוצרים בשילוש, שהיא סתירה גלויה לעיקרי תוה"ק, השיב לו בראניצקי בלשון שמשתמעת לתרי אנפין: אל תדמו שאנחנו מחזיקים את השילוש לאלוה וכי השלשה הם אחד והאחד הוא שלשה, חלילה. רק זה השלשה שאנו חושבים, אני מבין שאין אדם יכול להשיג עצמותו ית"ש. ועל זה ענה סול: "קריתי עליו הפסוק שאמר שלמה בחכמתו, שפתים ישק משיב דברים נכוחים" [פרק (י"ג) [י"ד] של ההקדמה, עמ' 58 בדפוס ראשון של "קול קורא" בעברית]. והנה מה שבראניצקי אומר בחוסר בהירות, מובן, שהלא הוא רצה לתרץ מה שלא ניתן לתרץ, אבל מה שענה לו סול על דברי בראניצקי "שפתים ישק משיב דברים נכוחים", זוהי מחמאה של חנופה וחסרת יושר. בכמה מקומות, כמו אלה ששייכים למשיחיות, רואים בעליל את דרכי סול העקומות, והתעלמותו מן הסתירות שאין כל אפשרות לישבן על פי השכל הישר. אם כן, נאמר לגבי סול: מסית ומדיח אין כאן, אבל גם אמת ויושר אינמלקטואלי אינם כאן. [ראה צילום בעמ' 113].

מסקנתי היא שמצד אחד היה סול תלמיד חכם מסוים ובודאי התנהג כיהודי מדקדק במצוות, אבל מצד שני החניף לנוצרים ולנצרות במשטוש המובן האמיתי של ספר דתם. עוד לא מובן לי

LISTE DES SOUSCRIPTEURS

MM.	Exempl.	MM.	Exempl.
Alliance Israélite	1	Cerf Schmer	1
Astruc, gr. rabbin de Belgique	1	Chev, Albert.	1
Albert	1	Choński	1
Allégri	1	Créhange	1
Anspach	1	Consistoire Israélite de Paris	5
Auerbach	1	Coster Martin	1
Bargès, L'abbé, professeur	1	Crémieux, député	1
Beer Adolphe, ministre officiant	1	Czartoryski, prince de	20
Bernstein Martin	1	Czapska Mme la comt.	1
Bibliothèque de Genève	1	David Jules	1
Binenstocken	1	Dennery.	2
Bischoffsheim Raphaël	1	Delaroche	1
Bloch	1	Derenbourg, memb. de l'Institut	1
Bloch	1	Derenbourg, H, libraire.	1
Bloeszewski	2	Deutsch	1
Blum, Louis, rabbin	1	Dreyfuss Isidore	1
Blum L. libraire	6	Dzialynski, J. comte de	20
Branicki Xav. comte de	20	Efros	1
Branicki Const. C ^{te} de	10	d'Eichthal G.	1
Branicki Alex., comte de	1	Erlanger, memb. du Consistoire	3
Brodski, L.	1	Eskelès B.	1
Burnet, pasteur	1	Ettinghausen	1
Cahen, Isid. rédacteur des Archives Israélites	2	Fallek	1
Camondo, comte de	1	Federmann, J. présid. de la Société. des Etudes talmudiques	1
Cohn Albert	10	Fould	1
Casalis, pasteur	1		
Cattani A. M.	1		

A PROPOS DE CETTE RÉIMPRESSION

Lorsque j'eus terminé ce premier volume dont je réimprime aujourd'hui les premières feuilles, j'envoyai à mes frères cet enfant de ma pensée en lui disant : Va, mon livre, va porter à la Synagogue et à l'Eglise le tribut de mes méditations ! Et quand mes frères, juifs ou chrétiens, te demanderont : Qui es-tu et que nous veux-tu ? tu leur diras : Je suis l'œuvre d'un humble chercheur, d'un pauvre vieillard obscur et ignoré ; œuvre laborieusement conçue, lentement édifiée, qui vous apporte des vérités nouvelles, et qui, avec l'aide de Dieu et de vos suffrages, sera successivement continuée et complétée.

— Et mon livre, ayant circulé, est revenu auprès de moi et m'a dit : J'ai visité tes frères, et si quelques-uns m'ont fait bon visage, beaucoup m'ont accueilli avec une incrédulité railleuse, sinon avec une froide indifférence ; et juifs comme chrétiens, chacun à sa manière et à son point de vue, ont critiqué et dérécié, qui tes idées, qui ton but, qui l'ensemble de ton ouvrage, qui ses détails. Bref, tu n'as pas atteint, tant s'en faut, le noble et charitable résultat que tu avais rêvé. . . .

Là-dessus je voulais d'abord entreprendre de justifier mon travail, de faire ressortir, par un plaidoyer

LISTE DES SOUSCRIPTEURS

MM.	Exempl.	MM.	Exempl.
Nathan	1	Schlenker	2
Neumark, J.	1	Schwab	1
Neumark, M.	1	Schwabacher H. de	2
Nissim Léon	1	Schulz, professeur	1
Ochs R.	1	Springer	1
Offenbacher	1	Stern, frères	1
Oppenheim	1	Stryjeński Alexandre	1
Orloff, prince	1	Tamo.	1
Ostrorog W., comte d'	1	Taub Léopold	1
Otterbourg, Dr.	1	Thiers, député.	1
Oulman Emile	1	Trenel, directeur du Sé-	
Oulry	1	minaire israélite	1
Pam J. et Cie	1	Tonszewski	1
Peczenik L.	2	Trèves Ed.	1
Poniatowski, prince	1	Valabrègue, J. Fortuné	
Reitlinger, rue la Fayette	1	à Carpentras	1
Reitlinger, rue Pourtalès	1	Waldenberg Ch.	1
Rahoza Nicolas	1	Weill Alexandre	1
Robertsohn, Doct. rév.		Weisskopf, M. rabbin	1
à Edimbourg.	1	Wilkinson, pasteur	1
Rodrigues Hippolyte	2	Wolowski, député	1
Rosenthal, rabbin	1	Wogue, L. profes. au Sé-	
Rothschild, joaillier	1	minaire israélite	1
Rothschild G., baron de	1	Worms	1
Ruprecht	2	Zaleski Julius	1
Rusteyko	2	Zaleski Bronislas	1
Sachs S.	1	Zaleski J. Bohdan	1
Sedillot, secrét. du Col-		Zay E.	1
lège de France	1	Zadok Kahn. gr. rabbin	
Shaftesbury lord.	1	de Paris.	5
Schatz, Dr.	1	Zamoyski Ch., comte de	1
Scheftel G.	1	Zamoyski, L., comte de	2
Scheyer	1	Zamoyska, comtesse de	1
Schlesinger Maurice	6	Zdanowicz Alexandre	1
Schnapper	1		
Schuhl, rabbin à Saint-			
Etienne	1		

LISTE DES SOUSCRIPTEURS

MM.	Exempl.	MM.	Exempl.
Franck Ad. Membre		Kalischer, docteur	
de l'Institut	1	N. N.	5
Galenzowski Dr.	2	Lange Henri	1
Ginsbourg J.	1	Lazard, rabbin	1
Ginsbourg H. Baron	5	Lazard A. frères,	1
Ginsbourg A.	1	Lazar M.	1
Goudchaux Charles	1	Lefy, Doct. rév. Brighton	1
Glass	1	Le Verdier, chef au	
Grochowski	1	Content. de la Compa-	
Gary, pasteur	1	gnie le Soleil.	1
Gutman, W.	1	Leverson James	1
Goldschmidt	1	Leverson Georges	1
Goldschmidt	1	Levy, rabbin de Lunéville	1
Gribiński	1	Levy-Bing, banquier	1
Grzymala Olesnicki Ct°	1	Leven frères	5
Handvogel Dr.	1	Leven N.	1
Halphen Joseph	1	Lipschitz, professeur de lan-	
Halphen Salomon	1	gues, boulev. Magenta	1
Hecht Etienne	1	Longpérier A. (membre	
Heckler	1	de l'Institut)	1
Heim.	1	Levy Nephtalie	1
Heine	1	Lutz Edouard	1
Hirsch, la baronne	1	Mapou	1
Hirsch Henri	1	Mayer, rabbin	1
Hochstadter, H.	1	Max, Doct. rév. de	
Holländerski	1	Londres.	1
Isidor, grand rabbin		Merzbach B.	1
de France.	5	Metropolicki B.	1
Javal Léopold, M ^{me} .	1	Meyer Edouard, Dr.	1
Kann Max	1	Meyer Adolphe	1
Karkoff Albert	1	Meizel L.	1
Koch S.	1	Mickiewicz Lad. libraire	5
Koselewski	1	Mühlfeld	1
Kowalski	1	Mniszech André, comte	1
Krasinski, K. comte de	1	Mniszech, comte	1
Kronenberg, la baronne		Mortara Mano, rabbin de	
von	1	Mantoue	1
Kwiatkowski	2	Monod. pasteur	1

פתיחה

[13]

כאשר הוצאתי לאור ספרי קול קורא, או לא ביבעל, לע חלמוד, לע עוואנזעל בפעם הראשון, שלחתי אותו ההוצאה לראוה מה יקרה לו, וציוויתו לאמר, כי יפגשך אחי העברים או הבריסטען, ושאלך, למי אהה, ואנה הלך. כה האמר להם, אנכי מעשי ידי איש שפל אנשים, אשר טפח ורבה אותי בזעף אפו, וישלחני אדני למצא חן בעיניכם. והנה גם הוא אחרי בחלקים הבאים, להוסיף בהם דברים רבים ונכבדים כהנה וכהנה. וישב ספרי אלי ויאמר, באתי אל אחיך העברים, כן לאחיך הבריסטען, והם הולכים לנגדך והרבה דברים עמם. /להיות נקיים מהי ומישראל בן מאזי הבריסטען, מן הראוי היה להתנצל מה ראיה על ככה להוציא לאור ספרי זה, אבל סעפי ישיבוני, מה יסכן לך, הלא ידעת כי אחינו בני ישראל והבריסטען, קרושים המה, מהם שרוצים להבין, ואין להם דעה, לאנשים כאלה למה השחית דבריך הנעימים, כבר הקדינך להבם מכל אדם [משלי] באוני כסיל אל הדבר, ויש מהם שהנני ה' ברעה, אבל אינם דונים

— 2 —

להבין, לאנשים כאלה דבריך אך למחסור. ולהמבינים בעם הרוצים לשחות בצנא את דבריך, דבר שפחך אך למותר, על כן הדלתי אך להסיר מעלי עקשוח פה ולוזה שפחים אעתיק קצת דברי הגאון המפורסם מוה' יעקב עמרין זצ"ל, ויהיו דבריו די בהם לכהוס פי הבוערים בעם. בספר סדר עולם רבה הנדפס בהאמבורג שנה מחנ"ה טוב"ה עם באורי הגאון הנ"ל, כאשר קם נגר מטה רשע הם כח ש"ץ שעשרה עיצו משיח והעה רבים מאחינו בני ישראל אחרו, וזה הוכן דבריו; זה כשלשים שנה שפשהה המספחה המינורה טל כח הארורה הרבוקה בשיקוף ש"ץ שהם קשים לעולם יותר מדור המבול, וחלילה לאחינו הנוצרים להתערב עמהם שאחינו הנוצרים הוסיפו עליהם גדרים להרחיק אף מן המותר לישראל, אף מה שאינה ערוה מן התורה ומשבועת אמת, ומאבן גזל המה מוהרים. ולהם כמה מרות חמורת ומוסרים ישרים ונקמה, ואפילו לעשור רע לשונאם חסידיהם נשמרים. אשרם ואשרינו אם נוהגים אחנו כפי /רחם, וכמנהג מלכיהם ושריהם החסידים. מרגלא בפומי ולא כמחניף חלילה, כי ח"ל אנכי משלומי אמונה ישראל ונודעת כשארית ישראל לא ידברו כזב, ולא ימצא בפייהם לשון תרמית. שישוע הנוצרי עשה טובה כפולה בעולם. מצד אחד חיזק תורת משה בכל עוז [וכנהו

[14]

מה שכתוב בזה] ואין אחד מחכמינו שדבר יוהר בפה
מלא בחיוב קיום נצחי להודרה, ומצד אחד היטב
לאומות העולם הרבה. אם לא יזיפו כונתו הרצויה.
עכ"ל בקצרה. /

על כן אורה את ה' אשר הנחני בדרך אמת לבוין
ולמלאות את דברו בבאורי זה ולהראות לכל אמתת
כונת הבי"ח. וכל מכארי הראשונים שגו ברואה. מי
יהן ויבוא אלוה שאלתי לבצע מעשי אשר החילותי
ואז עין בעין יראו שהבי"ח הולך אחווי יד עם ההלמוד,
ואחינו בני ישראל ואחינו הכריסטען יתנו יד זה לזה
לעבוד את ה' אחד ואז יקיום בנו מקרא שכתוב ביום
ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד. /

חזרה

יען כי עיקר השנאה מאחינו הכריסטען שהכח
דורשים דם משיחם מאחינו באמרם כי אבותינו שלחו
ידם כמשיחם [כדאיתא בסנהדרין], גם בלבם על
החלמוד על שדברו סרה על מרים והם חושבים שהיא
מרים אם משיחם. אבקש מן הקורא שיעין בזה
קאפיטל ב' וחמצי מרגוע לנפשך. שהנסקל חי קודם
משיחם ערך 200 שנים, ומרים היחה אחר משיחם ערך
130 שנים.

כאשר מוכח משמוהם. ובלשון עברי יש שמוה משהפיר
ושמות מושאלים, כמו המלה ראה שהוא המורה על
ראיית עינים, אבל הוא משהפיר ג"כ על השכל כמו ראיית
בלבי, וכן נצב שהוראתו על עמידה כמו והחצב אהורו
מרחוק, אבל הוא מורה ג"כ על המעמיד ומקיים אזה
דבר כמו לעולם ה' דברך נצב בשמים, פי שדברו
שאמר יהי רקיע הוא המעמיד ומקיים את השמים. / על
כן לא נוכל לילך אחר הלשון כי אחר העינין, והראי
שאף על תורה משה אימר ההלמוד הולין ז: על פסוק
ערים גדולות ובצורה בשמים דברה הורה לשון הוא,
ופרשו אחר העינין, והגמרא עצמה אומרת על חכמי
ההלמוד גזמא נהנו, ורבו מלמנות המקומות שדבריהם
הם מלשון גזמא. ע"כ גם אני אלך בעקבותיהם ואפרש
דברי הברית חדשה אחר העינין, אבל גם מהלשון לא
אניה את ידי לשמרו שיהא נוטה אחר העינין. ויהי נועם
ה' עלי לכוון מעשה ידי, ואליו יח"ש אשא נפשי שיוורני
הדרך אלך בה למצוא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם
ויכנסו דברי היוצאים מקורות לבי בלב הקוראים להבין
לבבם ולהטות שכם אחד לעבוד את ה' אחד, אמן. /

איך קיבל סול' את חתימתם של כמה אנשים חשובים ורבנים מפורסמים על ספרו "קול קורא", שמטרתו היתה על כל פנים, אם לדבר בלשון המעטה, מפקקת.

הוצאת הצילום של הספר "קול קורא" בעברית

עכשיו נחזור לנקודת המוצא של העיגול המיסטורי של ספר "קול קורא" בעברית, ממנה התחלנו, והיא הדפסתו מחדש של הספר. כאמור, רק השער הוא צילום מהדפוס הראשון, ובו נוסף שהמהדורה החדשה נדפסה בירושלים, אבל בלי שנת הדפוס ושם המו"ל. תמוה ביותר שרק מספר תיבת דואר בירושלים מובא שם.

בהשקפה ראשונה וחפוזה עלה על דעתי שי"ל על יד המיסיונרים, ושמחבר הספר, אם לא היה מסית המדינה, על כל פנים יש לפקפק בו. מכל מה שכתוב למעלה יבין הקורא את מחשבותי על עמדת המחבר. בנוגע להמו"ל המפיץ מחדש עוד נעסוק להלן בפרומרום.

לאחר בדיקה מצאתי שינויים בין הדפוס הראשון למהדורה זו. מעניין שהעותק ממנו צולם השער, נמצא בספריית האליאנס איזראליט (כ"ה) שבפאריס, ולא מעותק שבספריה הלאומית שבירושלים, ועל זה עוד נדבר. לאחר השער ישנו עמוד תחת כותרת "אל הקורא" וחתום "המו"ל", ומובן שאינו נמצא במהדורה המקורית. בפתחה על שני עמודיה, ההקדמה על דבר י"ג

DÉDIÉ A SON EXCELLENCE

LE COMTE XAVIER BRANICKI

J'ai déjà publié, il y a longtemps, *Saint-Mathieu et Saint-Marc* avec mes commentaires dans le but d'opérer un rapprochement entre le Christianisme et le Judaïsme, et de faire disparaître la haine qui existe depuis des siècles entre les Chrétiens et les Israélites, par suite d'anciens commentaires diffus.

Dieu soit loué, mon ouvrage a été apprécié par les sommités scientifiques des deux confessions, et bien plus le grand savant, le noble Comte XAVIER BRANICKI, sur lequel il a fait une grande impression, a daigné faire publier, à ses propres frais, mon ouvrage en langue polonaise, et le fait en outre, publier maintenant en langue hébraïque pour faire connaître aux Israélites ignorants les beautés du Nouveau Testament.

Or, le noble Comte daignant me continuer sa bienveillance et son appui, c'est pour ma conscience un devoir et pour mon cœur une joie de placer aussi ce volume sous son illustre patronnage.

L'auteur

RABBIN E. S.

קול קורא

או

התלמוד והברית החדשה

ספר עתיא

עם פירוש מספיק להראות לכל שהברית החדשה לא בא כי אם
להתריש בכל העולם כולו אחדות הבורא יתברך שבו גם
לחוק תורת משה

מאת אליהו צבי הלוי סאלאווייצקי

שלום שלום לרחק ולקרוב אבר ה' ורפאתו
[ישיעה נז' יט']

פאריס

לפר"ט אין אליהו בא כי אם לעשות שלום בעולם

Imprimerie Polyglotte de Charles Blot

7, RUE BLEUE, 7

P.O.B. 94 . ת.ד.

ירושלים JERUSALEM

העיקרים, ספר מתיא והפירוש כולם שייכים לכתחילה לסול. אבל
ברור לכל, כמו שנוכח, שכל אלה עברו שינויים ע"י עורך חדש,
ששמו אינו מפורש. אי"כ ישנן כמה בעיות על זיהוים ועל גישתם
של המו"לים המפיצים לתוכן הספר.

לאחר מאמצים לא קלים נפגשתי עם המו"ל המפיץ (מכאן
ולהבא — המפיץ), מצאתי גבר קטן, בעל זקן קטן, עם כיפה לא
גדולה, מדבר עברית, וידיש בקושי מסויים, מוצאו מהונגריא אבל
עפ"י דבריו נמצא כבר כמה עשרות בשנים בארץ, ומראהו לא
כעשיר גדול. אדיב, אבל משתמט מלענות על שאלות, וקשה
לרדת לסוף דעתו. על רוב השאלות שלי, האפיל במענותיו
ותירוציו, וכמה פעמים ניסה להפליגני לענינים אחרים. על שאלתי
אם הוא המפיץ גם מימן את הדפסת הספר, הודה שכן, ועלתה לו
ההדפסה באלפיים שקל, שבודאי קימץ מלחמו בשביל זה. איך
הגיע הוא, המפיץ, אל העורך, נשאר אצלי בספק. הוא אמר לי
שהוא כתב "אל הקורא". גם בזה אני מסופק, מפני שבו הוא רוצה
להוכיח שגדולי ישראל לימדו זכות על הנצרות, ביניהם שורה
מוזרה של "שכנים" — מהרמב"ם והגר"עב"ץ, עד לקלאוונר וזלמן
שניאור, שגישתם ויחסם לנצרות שונים מן הקצה אל הקצה, ולפי
הערכת המפיץ רחוק הוא מהיכרות עם כתבי רוב האישים
שנזכרו. הוא מעמיד זה לצד זה את גדולי וקדושי ישראל עם
מחברים הרחוקים מאורחא דמהימנותא, ולשונו בכלל קרובה
ללשונם המסותרת של המיסיונרים. אני משער שגם עמוד זה נכתב
ע"י העורך, שנמנע מלהזכיר את שמו.

ה"פתיחה" הקצרה של סול' שבדפוס ראשון כבר מסוננת ע"י
ה"עורך" כדי לקרבה לקורא המודרני, ועליה הוסיף איזה הערות
משלו. מכאן ואילך, ט"ו פרקי ההקדמה של סול' באים ג"כ עם

שינויים בלשונו וסגנונו ע"י העורך, עם הבאות והערות מספרים שנרפסו רק בזמן האחרון, כמו פירוש המשניות של הרמב"ם מהדורת הרב קאפה, ושי"ס דפוס שולזינגר ועוד. פנים אונגליון של מתיא, בניגוד למהדורת הראשונה של סול, מודפס בניקוד מלא. הפירוש מסונגן כמו ההקדמה, ונוספו עליו הערות מן העורך, המעוררות פקפוקים וחשדות בנוגע לכשרותן.

הגעתי למסקנא שמי שערך מחדש את הספר (אינני מדבר עוד על המפיץ) היה מן המיסיונרים או קרוב להם. כשלחצתי על המפיץ להגיד לי על הויקה בינו לבין העורך הודה לי שהעורך, ששמו יוסף עצמון מנבעתיים, היה משומד. נראה שהוא השיג צילום מעותק "קול קורא" המקורי מהספריה של האליאנס שבפאריס, אולי ע"י חברת המסיתים, שראו בספר דרך להוליד לשמד תחת מסוה של מתינות, בשקט ונחת, ובלי הסתה מפורשת. ובפרט שהספר נכתב ע"י רב תלמיד חכם מקובל על רוב אחיו.

עוד נילה לי המפיץ שעצמון כבר הלך לעולמו, ואם נוכל להאמין להמפיץ, חזר עצמון בתשובה לפני מותו. איך התקשרו עצמון והמפיץ — לזה לא הגעתי, אבל כנראה שלאחר שנפגשו מצא הספר חן בעיני המפיץ עד כדי כך שמימן את הדפסת הספר. המפיץ, שלפי דעתי אינו כל כך תמים ואינו כל כך תם כמו שהתראה לכתחילה, חשב שע"י הספר יביא לשלום על ישראל ועל העולם כולו, וגר זאב עם כבש, וד"ל.

בנספחים אביא ראיות לפקפוקי וחשדי לגבי המפיץ, המחזקות את ספקותי באמינותו. ובוזה תמה לפי שעה, אבל לא נשלמה, פרשת "המפיץ".

אל הקורא

נושא הספר מחייב הערות נוספות כי עלול להטעות שיש מזנה כלשהיא לקרב לנצרות, חלילה והכוונה, להרחיק ממנה ולקרב ליהדות כיעודו לחיות אור, ברכה והצלחה לאנושות התועה, הסובלת ובטכנה. והם זקוקים ומצפים לנו ואנו עד כה אכזבנום. לכן, טובלים אנו והאנושות — ומהאנושות, כי, במקום לקרבם כחובתנו וטובתנו יש השואפים להדמות להם עבור תועלת מדומה ויש המסתגרים ומתנכרים להם. ואין מנוס מלהתמודד עם אמונות, דעות ותרבויות — ולבטלם בדרך הנכונה לקרבם אל ה' תורתו ומלכותו. כלומר לתקן עולם עד שיקבלו כולם עול מלכותו ויהיה ה' ושמו אחד, בפי כל. וזו מגמת הספר הזה. אין חיוב להסכים לכל הכתוב בו אך, יש בזה נסיון נועז ועלינו להמשיך בו. ויש להכין עצמנו לכך.

רבים עסקו וכתבו על הנושא וביניהם רבנים, סופרים, משוררים והסטוריונים ולמרות הדעות השליליות הקשות היו שטענו שהוא ותלמידיו היו נאמנים ליהדות ופעלו להרחיק מאמונות ומדעות זרות ומדות רעות ולקרב ליהדות כחובת מלנו. ורק מאוחר יותר סולפו דבריהם. ועלינו יוטל לתקן זאת. והוסיפו שהם הביאו טובה לישראל ולאנושות. כרמב"ם, היעב"ץ, הרב סולוויצ'ק, פרופ' קלויזר, פרופ' פלוסר ז. שניאור ואחרים.

ויבא לפי הנבואות ויודו הגויים בטעותם וחטאם ויבאו ללמוד מאתנו דרך ה' כאשר נהיה ראויים לכך.

הטענה שמנצרות יצאה שנאה לישראל והרדיפות אינה נכונה. כי לפנייהם וגם מאחרים נרדפו ונרדפים ולא רק בגלל רשעתם כי גם באשמתנו ומפני חטאינו גלינו ונרדפו וטרם נגאלנו לדאבונינו. וגם היו עמים ויחידים שעשו חסד והצילו יהודים והסתכנו.

ועתה עלינו לעשות ולקוות למפנה המיוחל והמובטח שנמלא יעודנו לטובתנו ולטובת האנושות לקרב מלכות ה' ושנאכה בה במהרה כיר"א.

המ"ל

פתיחה

כאשר הוצאתי לאור את ספרי קול קורא בפעם הראשונה (ובגירסה הצרפתית - "לה ביקל, לה תלמוד, לה אונג'ל"), שלחתי אותו החוצה לראות מה יקרה לו, וציוויתיו לאמר, "כי יפגשוך אחי העברים או הנוצרים ושאלוך, 'למי אתה ואנה תלך?', כה תאמר להם: 'אנוכי מעשה ידי איש שפל אנשים אשר טיפח וגידל אותי בויעת אפו; ושלחני אדוני למצוא חן בעיניכם. והנה גם הוא אחרי בספרים הבאים, להוסיף בהם דברים רבים ונכבדים כהנה וכהנה'". וישב ספרי אלי ויאמר: "באתי אל אחי העברים וגם לאחיי הנוצרים, והם הולכים לנגדך והרבה דברים וטענות עימם".

כדי להיות נקי לפני ה' וישראל ולפני אחי הנוצרים, מן הראוי היה כי אצטדק ואתונץ מדוע ראיתי לנכון להוציא לאור את ספרי זה. אבל מחשבותי ישיבוני, מה יועיל לך, הלא ידעת כי אחינו בני ישראל והנוצרים קדושים המה. יש מהם שרוצים להבין ואין להם דעת, לאנשים כאלה למה תכביר מלותיך לבטלה? וכבר הקדימך החכם מכל אדם באמרו: "באזני כסיל אל תדבר" (משלי כ"ג 9). ויש מהם שחננם ה' בדעת, אבל אינם רוצים/להבין, לאנשים כאלה דברין אך למחסור. ולמבינים בעם -2- הרוצים לשנות בצמא את דברין, דבר שפתיך אך למותר. על כן חדלתי. אבל כדי להסיר מעלי עקשות פה ולזות שפתיים אעתיק קצת מדברי הגאון המפורסם מורנו הרב יעקב עמדין זצ"ל, ויהיו דבריו די בהם לסתום פי הבוערים בעם. בספר סדר עולם רבה אשר נדפס בהאמבורג בשנת מתג"ה טוב"ה* עם ביאורי הגאון הנ"ל, כאשר הוא קם נגד מטה רשע - הלא הם כת שבתי צבי שעשה עצמו משיח, והתעה רבים מאחינו בני ישראל אחריו - כתב הרב זצ"ל: "זה כשלושים שנה שפשתה מספחת המינות של הכת הארורה הדבוקה בשיקוף שבתי צבי, שהם קשים לעולם יותר מדור המבול. וחלילה לאחינו הנוצרים להתערב עימם, שהרי אחינו הנוצרים הוסיפו עליהם גדרים להרחיק אף מן המותר לישראל, אף מה שאינה ערוה מן התורה. ומשבועת אמת ומאבן גזל המה מזהירים, ולהם כמה מידות חמדיות ומוסרים ישרים. ונקמה ואפילו לעשות רע לשונאם חסידיהם נשמרים. אשריהם ואשרינו אם נוהגים איתנו כפי

• שנת תקי"ז, 1657.

הקדמה

ואז ידעו שבלתי אפשר להשיג עצמותו יתברך שמו בעוד האדם בגוף העכור. וכן עשו והתרגלו בכך, והשיגו צורות גבוהות וקדושות, וידעו שאותן הצורות יש להן דעת להשיג מעצמותו כל אחת לפי מעלתה, ויש להן חיות, אבל לא כמו החיות שלנו, שכן הן הוות ואינן נפסדות. וכאשר השיגו אותן הצורות וידעו שהוא חי בחיים ויודע בדיעה, שהן חוץ ממנו, רק הוא יתברך שמו נתן בהן החיות והדעת, או יתקרבו לקב"ה וידעו שבלתי אפשר להשיג עצמותו יתברך שמו, אלא רק השיגו את אותה הצורה ודעתה וחיה. על כן ידעו שהוא יתברך שמו אחד ומיוחד ואין/להשיג עצמותו כיצד הוא. וכאשר הורגלו לחשוב במחשבה זו, עשו זאת לאלוה ואמרו שהוא יתברך שמו אחד, אבל יש לו שכל ודעת יותר מן הצורות העליונות והשכל הוא חוץ ממנו, ויש לו חיים וחיו הוא חוץ ממנו - הרי הם שלושה. והמחשבה הזאת הביאתם עד ששיעבדו עצמם לנשמת איה אדם קדוש, באמרום שהרי נשמתו חלק אלוה ממעל. ואחרי ששיעבדו עצמם לנשמתו, עשו את צורתו לזכרון והשתחוו לו. ושארכו הימים ושתכח השם הנכבד והנורא, ונמצאו כל עם הארץ, הנשים והקטנים אינם יודעים אלא הצורה של עץ ושל אבן. אבל החכמים שביניהם מדמים שה' אחד אבל הוא שלושה, היינו: הוא, דעתו וחיו.

וזה מקרוב זכיתי לשאת ולתת באמונה עם שני שרים ונכבדים, הגראף קסאביר בראניצקי ואחיו הגראף קונסטאנטין בראניצקי, ומצאתים מלאי תורה וחכמה, ועליהם אמר שלמה: "אדם אחד מאלף מצאתי" (קהלת ז' 28). ואני אומר שאף בעשרת אלפים לא נמצא כמותם, כי כמה פעמים נשאתי ונתתי באמונה הזאת עם הגראף קונסטאנטין בראניצקי ושאלתי אותו איך הוא מאמין באמונת השילוש. והשיב לי: "אל תדמו שאנחנו מחזיקים את השילוש לאלוה וכי השלושה הוא אחד ואחד הוא שלושה, חלילה! אלא אלה השלושה שאנו חושבים אני מבין שאין אדם יכול להשיג עצמותו יתברך שמו". קראתי עליו את הפסוק שאמר שלמה בחכמתו, "שפתיים ישק משיב דברים נכוחים" (משלי כ"ד 26). מי יתן שכל אחינו הנוצרים יאמינו כמו זה השר, בתת ה' את רוחו עליהם או היינו לעם אחד.

-54-

כעת ראה, קורא נכבד, שגם עתה יש שרידים בעם הנוצרים אשר ה' קורא, שהם מאמינים בשילוש כפי שהיתה כוונת חכמיהם בראשונה - למנוע את העם מכך שיבואו לחשוב בעצמותו יתברך שמו.

הקדמה

הנחושת. ולכם אחי העברים אני אומר: לוא היה משה רבינו כעת עומד חי, אשר התורה וגם ספר הברית החדשה העידו עליו "בכל ביתי נאמן הוא", ואתם הייתם משתעבדים אפילו לנשמתו לעבוד אותה ולהתפלל אליה ולעשותה מתווך ביניכם לבין הבורא יתברך שמו – זוהי עבודה זרה גמורה, על אחת כמה וכמה לאחר מותו! ודי לחכם למבין מדעתו, ותן לחכם ויחכם עוד.

61- עתה, קורא וכבד, עצתי הודעתך כראוי, להיות בברית אחים נאמנה. הוריתך בדרך אמת, במעגלי יושר הדרכתך. יתמכו דברי את לבך. ואם לדברי תקשיב או תלך בבטחה ורגלך לא תיגוף בעולם הזה, והקיצות והיא תשיחך לעולם הבא.

פרק ט"ו

עוד צריך אני להעיר לקורא טרם אתחיל לבאר את ספר הברית החדשה, ששום פרשן אינו יכול ללכת אחר הלשון אלא אחר הענין ובפרט בספר שנכתב לפני מאות בשנים ולא ידוע בבירור באיזו לשון נכתב. לי ברור הדבר שכל ספר הברית החדשה נכתב תחילה בלשון עברי. מתיא כבר הוסכם בפי כל כי נכתב בלשון עברי, ועיין מה שכתבתי במרקוס פרק ט"ז על הפסוק "בלשונות חדשות ידברון", ותראה שגם מרקוס נכתב בלשון עברי. גם אוזביוס כתב שחמישה עשר הבישופים הראשונים אשר היו בירושלים היו כולם יהודים. הראשון היה יעקב החסיד, מחבר אגרת יעקב, אשר חי בימי חורבן הבית. השני היה שמעון. השלישי היה צדוק. הרביעי היה זכריה. החמישי היה טוביה. הששי היה בנימין. השביעי יוחנן. השמיני מתיתיהו. התשיעי פיליפא. העשירי סנק. האחד עשר צדוק. השנים עשר לוי. השלושה עשר אפרת. הארבעה עשר יוסף. החמישה עשר יהודה. הלא נראה כי כל מחברי ספר הברית החדשה היו יהודים ודיברו לשון עברי/כמו שמוכח משמותיהם. ובלשון עברי יש שמות משותפים ושמות מושאלים, כמו המלה דאה, שהיא מורה על ראיית עיניים, אבל משותפת היא גם כן עם השכל, כמו "ראיתי בלבי". וכן נצב, שהוראתו על עמידה כמו "ותתצב אחותו מרחוק", אבל הוא מורה גם כן על העמדה וקיום איוה דבר, כמו "לעולם, ה", דברך ניצב בשמים", ופירושו, שדברו שאמר, "יהי רקיע", הוא המעמיד ומקיים את השמים.

-62-

הקדמה

על כן אין אנו יכולים ללכת אחר הלשון אלא אחר הענין, והראיה שאף על תורת משה אומר התלמוד בענין הכתוב "ערים גדולות ובצורות בשמים" (דברים ט' 1) – "דיברה תורה לשון הוואי" (חולין צ' ב'), ופירשו אחר הענין. והגמרא עצמה אומרת על חכמי התלמוד כי גוזמא נתנו (ראה גם תמיד כ"ט א'). ורבים מלמנות המקומות שדבריהם הם מלשון גוזמא. על כן גם אני אלך בעקבותיהם ואפרש את דברי ספר הברית החדשה אחר הענין, אבל גם מהלשון לא אניח את ידי לשמרו שיהא נוטה אחר הענין. ויהי נועם ה' עלי לכוון מעשה ידי, ואליו יתברך שמו אשא נפשי שיוני הדרך אלך בה למצוא חן ושכל טוב בעיני אלוהים ואדם; וייכנסו דברי היוצאים מקירות לבי – ללב הקוראים, להכין לבבם ולהטות שכם אחד לעבוד את ה' אחד. אמן.

כָּל מִטֶּע אֲשֶׁר לֹא נָטַע אָבִי אֲשֶׁר בְּשָׂמִים וְשָׂרֵשׁ.
 הַנִּיחֹ לָהֶם. וְהָגִים* עֹרִים הָמָּה לְעֹרִים. וְאִם עֹר
 יִהְיֶה עֹר שְׁנֵיהֶם יִפְּלוּ בְּבוֹר. וַיַּעַן פִּטְרוֹס וַיֹּאמֶר
 אֵלָיו: בָּאֵר לָנוּ אֵת הַמָּשָׁל הַזֶּה. וַיֹּאמֶר יֵשׁוּעַ: הִנֵּה
 אַתֶּם עוֹד בְּבִלִי תְבוּנָה? הֲלֹא תִבְנוּ כִּי כָּל אֲשֶׁר
 יִבּוֹא בָּפֶה יֵלֶךְ אֶל הַבֵּטֶן וַיִּשְׁלַךְ לַמַּחְדָּאוֹת, אֵךְ
 הַיּוֹצֵא מִן הַפֶּה יִבּוֹא מִן הַלֵּב וְהוּא מִטַּמֵּא אֶת
 הָאָדָם; כִּי מִן הַלֵּב יֵצְאוּ מַזְמוֹת רָעוֹת, רָצָח,
 גִּאֲפוֹת, זִנוּנוֹת, גְּנוּב, עֲדוּת שֶׁקֶר וְגִדּוּפוֹת. אֵלֶּה
 הֵם הַמִּטַּמְּאִים אֶת הָאָדָם, אֵךְ אֹכֹל בָּלִי רְחִיצַת
 יָדַיִם לֹא יִטַּמֵּא אֶת הָאָדָם. וַיֵּצֵא יֵשׁוּעַ מִשָּׁם

* מְדַרְכִּיכִים.

13. כָּל מִטֶּע. פִּירוּשׁוֹ: לֹא רַק שְׂאִינִי מִתִּיד אִיסוּר מִן הַתּוֹרָה, אֲלֵא
 אֵף אִיסוּר דְּרַבֵּנָּן אִינִי מִתִּיד בְּשׁוּם אוֹפֵן אִם הָאִיסוּר שְׂאִסְרוּ
 חֲכָמִים יִסְדּוּ עַל הַתּוֹרָה, אֲבָל נְטִילַת יָדַיִם אֵין לָהֶם סִמֵּךְ
 בַּמִּקְרָא. עַל זֶה אָמַר "כָּל מִטֶּע אֲשֶׁר לֹא נָטַע אָבִי שְׂבַשְׂמִים
 יִשׁוּרֵשׁ".

14. עִיּוּר יִהְיֶה עִיּוּר. וְכֵן הוּא בַּתְּלִמּוּד (בְּבֹא קִמָּא נ"ב א'): "כֹּאשֶׁר
 כּוּעֵס הָרוּעָה עַל הַצֵּאן עוֹשֶׂה הוּא אֶת הַמּוֹבִיל לְעִיּוּר". וּלְפִי
 רִש"י (שם): "יֵשׁ לְבַעַל הָעֵדֶר עֵז חֲרִיף, וְדֶרֶךְ הָעֵזִים לַהֲלֹךְ
 בְּרֹאשׁ וְהָעֵדֶר הוֹלֵךְ אַחֲרֵיהֶם". וְכֹאשֶׁר כּוּעֵס הָרוּעָה עַל הַצֵּאן,
 "לַעֲזוֹ הַמּוֹשֶׁכֶת [אַחֲרֵיהֶם אֶת הָעֵדֶר] מִנְקֵר עֵינָיָהּ וְנוֹפֶלֶת בְּבוֹרוֹת
 וְהָעֵדֶר אַחֲרֶיהָ. כֵּן כִּשְׁהַמָּקוֹם (הַקֶּב"ה) נִפְרַע מִשׁוּנְאֵי יִשְׂרָאֵל
 מִמֶּנּוּ לָהֶם פְּרָגִסִים שְׂאִינִם מִהוֹגִינִים".

18. יִבּוֹא מִן הַלֵּב. כְּנִמְצָא בַּתְּלִמּוּד (בְּרִכּוֹת ס"א א'): "לֵב מִבֵּין,
 לְשׁוֹן מִחֲתָךְ, פֶּה גּוֹמֵר".

20. אֵךְ אֹכֹל בָּלִי רְחִיצַת יָדַיִם. פְּעַמִּים דִּיבֵּר (גַּם בַּפְּסוּק 11) עַל
 "אֲשֶׁר לֹא יִטַּמֵּא אֶת הָאָדָם", כְּדִי שֶׁלֹּא יִכְשְׁלוּ הַשּׁוֹמְעִים
 בַּדְּבָרִיו וַיַּחֲשֹׁבוּ שֶׁהוּא מִתִּיד חֲלִילָה לְאֹכֹל הַכֹּל, אֵף מֵה

* יֵשׁוּעַ בּוֹדֵדֵי לֹא הִתְכוּן לְבַטֵּל אֶת מִנְהַג נְטִילַת יָדַיִם, אֲלֵא שֶׁלֹּא לְהַעֲדִיפוֹ
 עַל הַחֲמוּרוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה. רֹאה כ"ג 23.

וַיִּבּוֹא אֶל גְּלִילוֹת צוּר וְצִידוֹן. וְהִנֵּה אִשָּׁה כְּנַעֲנִית
 יֹצֵאָה מִן הַגְּבּוּלִים הָהֵם וְתִצַּעַק אֵלָיו לֵאמֹר: אֲדוֹנִי
 בֶּן דָּוִד, חַנּוּנִי. בְּתִי וְכִפָּה מְאֹד מִשָּׂד. וְלֹא עָנָה
 אוֹתָהּ דָּבָר. וַיִּגְשׁוּ תַלְמִידָיו וַיִּשְׁאַלּוּ מִמֶּנּוּ לֵאמֹר:
 שְׁלַח אוֹתָהּ, כִּי צִעָקָה הִיא אַחֲרֵינוּ. וַיַּעַן וַיֹּאמֶר:
 לֹא שְׁלַחְתִּי זֹלָתִי לְצֵאן אוֹבְדוֹת מִבֵּית יִשְׂרָאֵל.
 וְתִבָּא וְתִשְׁתַּחֲוֶה לוֹ לֵאמֹר: אֲדוֹנִי, הוֹשִׁיעֵנִי. וַיַּעַן
 וַיֹּאמֶר: לֹא טוֹב לְקַחַת אֶת לֶחֶם הַבָּנִים וּלְהַשְׁלִיךְ
 אוֹתוֹ לַכְּלָבִים. וְתֹאמַר: כֵּן, אֲדוֹנִי, אֵךְ גַּם הַכְּלָבִים
 אוֹכְלִים מִפִּתּוֹתַי לֶחֶם הַנוֹפְלִים מִשֻּׁלְחָן אֲדוֹנֵיהֶם.
 וַיַּעַן יֵשׁוּעַ וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ: אִשָּׁה, גְּדוּלָּה אֲמוּנָתְךָ. יְהִי
 לְךָ כַּאֲשֶׁר רָצִית. וְתִרְפָּא בְּתָה מִן הַשָּׁעָה הַזֶּה.
 וַיַּעֲבֹר יֵשׁוּעַ מִשָּׁם וַיָּבֹא עַד יָם הַגָּלִיל, וַיַּעַל אֶל הָהָר
 וַיֵּשֶׁב שָׁם. וַיִּגְשׁוּ אֵלָיו הַמּוֹנִים רַבִּים וַעֲמָקָם
 פְּסָחִים, עֹרִים, חֲרָשִׁים, נָכִים וְאַחֲרִים רַבִּים. וַיַּנִּיחוּ
 אוֹתָם לְנוֹגְלֵי יֵשׁוּעַ, וַיִּרְפָּא אוֹתָם עַד אֲשֶׁר יִתְמָהוּ
 הַהַמּוֹנִים בְּרֹאשׁוֹתָם הַחֲרָשִׁים מִדְּבָרִים וְהַנָּכִים נִרְפָּאִים

שֶׂאִסְרָה הַתּוֹרָה. אֲבָל מֵה שֶׁאִמַּר הַתְּכוּן רַק לַעֲנִין נְטִילַת
 יָדַיִם. וְכֵן הוּא בַּתְּלִמּוּד (בְּרִכּוֹת י"ט א'): "אֲלִיעִזֹּר בֶּן חֲנַן
 שִׁפְיָקֶפֶק בְּנִטִּילַת יָדַיִם". וְנִדְּבַר עַל זֶה בַּמִּרְקוֹס פֶּרֶק ז'.
 26. לֶחֶם הַבָּנִים. הַבָּנִים אֵלוּ יִשְׂרָאֵל, כְּכָתוּב: "בָּנִים אַתֶּם לַה'
 אֱלֹהֵיכֶם" (דְּבָרִים י"ד 1). וּבִאמְרוֹ "לֶחֶם" כּוּוֹנֵנוּ הִיתָה "לֶקַח",
 כְּמוֹ שֶׁבִּיאֵר יֵשׁוּעַ בְּעֶצְמוֹ כֹּאשֶׁר אָמַר (מַתִּיָּא ט"ז 6) "הַשְׁמַר
 לָכֶם מִשְׂאוֹר הַפְּרוּשִׁים" – הִישְׁמַר מִלִּקַּח הַפְּרוּשִׁים. וְכֹאן, כָּל
 הָאוֹתוֹת שֶׁאִנִּי עוֹשֶׂה הֵם כְּדִי לְהַשְׁרִישׁ בְּלִב הַהֶמּוֹן אֲמוּנָה
 בְּאַחֲדוֹת הַבוֹרָא, וְאִנִּי שׁוֹלַחְתִּי לְצֵאן אוֹבְדוֹת מִבֵּית יִשְׂרָאֵל
 שֶׁהֵם הַבָּנִים.

27. גַּם הַכְּלָבִים אוֹכְלִים. פִּירוּשׁוֹ: גַּם אִנִּי רוֹצֵה לְהֵאמִין בֵּה' אֶחָד.
 28. גְּדוּלָּה אֲמוּנָתְךָ. כִּיּוֹן שֶׁאַתָּה רוֹצֵה לְהֵאמִין בֵּה' אֶחָד, דְּבַר גְּדוּל
 הוּא. בְּעֶבֶר זֶה כְּדֹאִי הוּא שִׁיְהִיָּה לְךָ כְּמוֹ שְׂרָצִית.

פרק כ"ח

אחד מהיסודות שעמודי התורה נשענים עליו. ומה שאמר "ורוח הקודש" אמר מכיוון שבימיהם כבר פסקה הנבואה והיו משתמשים ברוח הקודש. נשמת כל אדם היא חלק אלוה ממעל וכאשר נדבקת נשמתו במקור שורשה, אז הוא יתברך שמו משפיע עליו שפע הנבואה. כלומר, ישיג דברים נסתרים וגם את העתידות. וכאשר ישריש זאת האמונה בלבו, אז ידע שנשמת כל אדם היא נצחית ואינה מתה במיתת הגוף. וזהו יסוד כל התורה כולה.

הערות נוספות

- א'21. ראה הסברו של המחבר לפסוק 23 בפרק ב' לענין הבאת סימוכין מפסוקי מקרא.
 ד'10. לענין כפרת החטאים זקוק היה היחיד למתווך (ויקרא פרק ה'), וכן גם העם (ויקרא ט"ו 33-34).
 ו'23. ביוחנן י"ד 1 אמר ישוע "האמינו באלוהים וגם בי האמינו".
 ט'6. אין הסבר זה מוציא את הכתוב (ט' 6) מידי פשוטו. ישוע ריפא את הנכה והודיע לו שנשלחו חטאיו.
 ט"ז16. תשובת ישוע מאשרת את קביעת פטרוס.
 כ"ב45. בילקוט שמעוני על תהלים ק"י נאמר: "לעתיד לבוא מושיב הקב"ה למלך המשיח לימינו, ואברהם לשמאלו".
 כ"ז32. לפי הכתוב בהמשך, כ"ח 9, המדובר בגופו ממש, כי הן אחוזו ברגליו.

קול קורא

או

התלמוד והברית החדשה

ספר מתיא

עם פירוש מספיק להראות לכל שהברית החדשה לא בא כי אם להשריש בכל העולם כולו אחדות הבורא יתברך שמו גם לחזק תורת משה

מאתי אליהו צבי הלוי סאלאווייציק

שלום שלום לרחק ולקרוב אמר ה' ורפאתיו
 [ישעיה נז, יט]

קול קורא

או

התלמוד והברית החדשה

—
ספר כתיא
—

עם פירוש מספיק להראות לכל שהברית החדשה לא בא כי אם
להשריש בכל העולם כולו אחדות הבורא יתברך שמו גם
לחוק תורת משה

מאת אליהו צבי הלוי סאלאוויצ'יק

שלום שלום לרחק ולקרוב אמר ה' ורפאתו
[ישעיה נה יט]

פאריס

לפר"ט אין אליהו בא כי אם לעשות שלום בעולם

Imprimerie Polyglotte de Charles Blot

7, RUE BLEUE, 7

BS
2575.3
.5646
1985

86-P5320

JERUSALEM CENTER
FOR BIBLICAL STUDIES AND RESEARCH

P.O.Box 3688, San Diego Ca. 92103 United States
P.O.Box 8017, Jerusalem 91080 Israel

נדפס בישראל
Printed in Israel

כמעט וגמרתי מאמר זה, וחשבתי שאין לי עוד מה להוסיף, ומה שנשאר בצריך עיון אין בידי לברר, ומה שביררתי כבר ברור, והנה הגיעוני מפרופ. דינסטאג צילומים מחומר חשוב מאד. אף על פי שבכך נוספות בעיות חדשות, הרי שמצד שני מתבהרים פרטים אחרים.

פרופ. דינסטאג הביא לי צילומים מן עותק של ספר "קול קורא" הנמצא במוסד נוצרי פרוטסטנטי בניו יורק, בשם "יוניון תיאולוגיקל סמינרי". לפי ידיעתי עותק כזה אינו מקוטלג ואינו נמצא בשום מקום אחר.

השער הראשון נדפס באותיות חדשות שמשתמשים בהן כאן בארץ, הכל בדיוק כמו שנמצא בדפוס ראשון של "קול קורא" בפאריס לפני יותר ממאה שנה, רק בלי "פאריס, לפר"ט.... 7 Rue Bleue / Charles Blot תחת מלים אלה נדפס "התש"ה 1985 / ירושלים".

מצד שני של השער הראשון כתוב: "Jerusalem Center / For Biblical Studies and Research / P.O.Box 3688, San Diego Ca. 92103 United States / P.O.Box 8017, Jerusalem Israel".

במהדורה זו יש שער שני שהוא צילום של שער הנמצא בדפוס ראשון עם חותמת האליאנס איוראליט שבפאריס, שתיארתי כבר. אחר זה יש בעברית "מבוא" על עמוד מספר [7], שבו מבאר מנהל החברה הנוצרי הנ"ל למה הם מוציאים לאור את ספרו של סול, שכבר יצא לאור לראשונה לפני יותר ממאה שנה בעברית, בצרפתית, בפולנית, בגרמנית ובאנגלית. עד כמה שניתן הדבר לבירור הוציא לבדו את המהדורות הללו, חוץ מו

שבאנגלית, מפני שבו מנלה המחבר בחינות חדשות באונגליון לתיאום המושגים שלו עם (להבדיל) דרכי תוה"ק, "ואולם יש בו כדי לשמש כלי עזר ללימוד ולמחקר נוסף הן למומדים והן לקוראים רציניים מן השורה". חתום על "מבוא" זה: "ג. אקרוט, מנהל המרכז לחקר הכתובים, ירושלים".

נוסף לזה יש מבוא באנגלית (עמודים ממוספרים בסדרן [9]–[18]), שהוא בעיקרו תרגום של המבוא בעברית, וחתום עליו: "George Ekeroth / Executive Director / Jerusalem Center For Biblical Studies and Research".

לאחר זה מתחילה עבודתו של סול, ה"פתיחה" על עמודים [14]–[13]. מעמוד [15] ואילך נדפסה ה"הקדמה" של סול, עד עמוד [57], שבה מנסה סול להראות את התיאום בין האונגליון ובין (להבדיל) י"ג עיקרים של הרמב"ם, ומעמוד [59] ואילך עד הסוף נדפס ספר מתיא, בעברית מנוקדת, של האונגליון, עם פירושו של סול בעברית. כאמור למעלה, לא בדקתי באיזה תרגום לעברית של האונגליון השתמש סול, ומי ניקד אותו, מאחר שספר מתיא נדפס בלי ניקוד במהדורה העברית הראשונה שיצא לאור על ידי סול בעצמו מלפני יותר ממאה שנה.

ברור שהדפסה חדשה זו שבה מפורש מקום הדפוס — ירושלים, ושנת הדפוס — 1985, קדמה למהדורה שבאה לידי בראשית חקירתי זאת, מהדורה שנדפסה בלי מקום ושנת דפוס. אם נאמין ל"המפיץ" שמהדורה זו נדפסה בשנתיים האחרונות (לערך בין תשנ"ג לתשנ"ד) אין שום ספק ש"המפיץ", שלא הזכיר את מקור המהדורה שלו, לקח את עיקר הספר, ההקדמה ונוף האונגליון עם פירושו של סול, את גליונות ההדפסה של מהדורת אקרוט בעצמם משנת תשמ"ה (או צילום מהם) לא על פי סדר

מספרי העמודים של מהדורתו הוא, רק על פי סדר העמודים הממוספרים של מהדורת אקרוט, שהם בסדר נכון. אלא ש"המפיץ" הסיר מה שהסיר והוסיף מה שהוסיף מבלי לתקן את מספרי העמודים הנכונים.

ואלה הם השינויים הנמצאים בין שתי ה"מהדורות": בראשונה ישנם שני שערים — אחד באותיות חרישות, עם מקום הדפוס — ירושלים, ושנת הדפוס — 1985. בראשונה נדפס שם החברה שהוציאה לאור את הספר מחדש, וכל זה חסר בהוצאה החדשה של "המפיץ". בשתי המהדורות נמצא שער המצולם מעותק דפוס הראשון של סול, הנמצא בספריית האליאנס שבפאריס עם חותמת האליאנס. במהדורה החדשה הראשונה יש עמוד [7] של "מבוא" חתום על ידי נ. אקרוט, שחסר במהדורה השניה. במקום ה"מבוא" יש בשניה עמוד בלי מספר "אל הקורא", התנצלות על הדפסת הספר, חתום "המול" (עייין בנספחים מיהו, האם עצמון (?), עיי"ש), שרוח מסית ומדיח נודף ממנו.

לאחר עמוד [7] במהדורת 1985 יש מבוא באנגלית על עמודים [9]–[8] החסרים במהדורה השניה זו של "המפיץ". בשתי המהדורות, מעמוד [13] עד הסוף נדפסים: הפתיחה של סול, ואחר כך "ההקדמה" של סול, שבה הוא מנסה להתאים את דברי האונגליון (להבדיל בין טומאה לטהרה) עם י"ג העיקרים כפי שסדרם הרמב"ם, ולבסוף האונגליון של מתיא בעברית מנוקדת עם פירושו של סול. כל אלו שווים ממש בשתי המהדורות — דף על דף, אות באות, מספר העמודים, הערות שונות וכו'.

אם כן לא נשאר שום ספק בשייכותה של המהדורה השניה, זו של "המפיץ", למהדורתו של אקרוט. אם ישנו איזה הסכם בין המול — החברה האמריקנית, לבין המפיץ של המהדורה השניה,

מבוא

קוהלת בן דוד מלך ירושלים אמר "לכל זמן, ועת לכל חפץ תחת השמים". הספר "קול קורא" יצא לאור לראשונה לפני יותר ממאה שנה בעברית, בצרפתית, בפולנית, בגרמנית ובאנגלית. עד כמה שניתן הדבר לבירור, המחבר הוציא לבדו את המהדורות הללו. אנו בטוחים שחיבור זה הוא מקור רב ערך להבנת גישתו של תלמיד חכם ובני לספר הברית החדשה. ככל שנבדק הדבר, לא ידוע לנו על קיומו של ספר המוטיב להסביר את תוכנה היהודית-למודי של תורת ישוע כמו הספר הזה. "קול קורא" יכול לסייע רבות להארת בעיות מסויימות בספר הברית החדשה. יש שדברים הנראים כסתירה או אף טעות — מוסברים ומתאזנים בדרך הפרשנות התלמודית.

המניע העיקרי של המחבר, כפי שהוא מציין בהקדמה לפירושו על מתיא, היא השאיפה לקרב את ההבנה והשלום בין יהודים לנוצרים. אם יהיה אפשר להשיג זאת, יהיה בכך, לדעתו, כדי לסייע להבאת שלום לעולם כולו. לא נראה בעליל ששאיפתו התגשמה במידה רבה בימי חייו. לענכך ההתקדמות הגדולה שהושגה בשנים האחרונות בדו-שיח שבין יהודים לנוצרים, לפחות במישור האקדמי, אפשר שהספר נכתב לעת אשר כזאת. ערכו של הספר הוא לא בבהירות התרגום העברי של ספר מתיא, אף לא ביפי התרגום, אלא בגיתוח תורתו ודרכו של ישוע על-ידי תלמיד חכם אשר הצליח בדרך מיוחדת לראות את יהדותו של ישוע.

אין לגשת אל "קול קורא" מתוך מחשבה שהספר הוא בבחינת אישור לאמונה ולדוקטרינות המשתמעות מספר הברית החדשה. ואולם יש בו כדי לשמש כלי עזר ללימוד ולמחקר נוסף הן למומדים והן לקוראים רציניים מן השורה. יש חוקרים הסבורים שהבשורה על-פי מתיא נכתבה במקורה בעברית. אפשר שיטענו כי זוהי תגלית חדשה העולה מן הממצאים על תקופת ישוע שבמגילת ים המלח. ואולם כבר לפני מאה ועשרים שנה החזיק מחבר "קול קורא" בדיעה זאת.

נ. אקרוט

מנהל המרכז לחקר הכתובים, ירושלים

rew. Some might think that this is a modern discovery that is tied to the new information that was revealed about the time of Jesus by the Dead Sea Scrolls. The author of this volume gives evidence to confirm this idea in the mid Nineteenth Century.

George Ekeroth
Executive Director
Jerusalem Center for Biblical Studies & Research

INTRODUCTION

The Preacher, son of David, King of Jerusalem, said in Ecclesiastes that there is a time for everything under the sun. This present volume was first published over one hundred years ago in Hebrew, French, Polish, German and English. As far as we can determine the author published these editions himself.

We are certain, however, that this work represents a valuable source for understanding the approach of a learned Jewish mind to the New Testament. If a work exists that examines and explains the Talmudic content of the teaching of Jesus more clearly, the scholars that we consulted were not aware of it. This volume can be a great help for both the Jew and the Christian in problem areas of the New Testament. What might appear to be a contradiction or even an error is oftentimes explained to be in perfect harmony with Judaic teaching and textual procedure.

The author's original motivation, he states in the introduction to the Matthew commentary, is an attempt to bring peace and understanding between Judaism and Christianity. He implied that if this could be achieved it had the potential of bringing peace to the whole world. We don't have evidence that his objective was realized to any great degree during his lifetime. In view of great progress that has been made in recent years in dialog between Jews and Christians, at least at the academic level, it is possible that the book was written, "for such a time as this."

The value of this work is not in the clarity or beauty of the Hebrew translation of Matthew. It is in the evaluation of the life of Jesus by a rabbinic scholar who was able to see the Jewishness of Jesus in a very remarkable way.

This translation and commentary should not be approached with the idea that it is a great confirmation of the Christian faith and doctrines. It is not. It is a source, a tool for further study by both the scholar and serious layman.

There have been books and articles in recent times that suggest that the gospel of Matthew was originally written in Heb-

אם הראשון נתן רשות לשני, אם הראשון עמד מאחורי השני, מי המממן את שתי המהדורות, מה היחס בין אקרוט (שכנראה הוא נוצרי) לבין עצמון, משומד, יהודי מלידה שירד וטבל, מהו חלקו של "המפיץ" במהדורה השניה — כל שאלות אלה נשארות בלי פתרונים. אבל לאט לאט מתברר ש"המפיץ" הוא מיסיונר מוסווה, והזהיר ירחק ממנו, שטמא טמא יקרא. ועיין עוד עליו בנספחים.

* * *

כמעט ברנע האחרון הגיעני עמ' [11] של "קול קורא" דפוס ירושלים תשמ"ה. וכך כתוב לאחר המבוא של נ. אקרוט מנהל המרכז לחקר הכתובים, ירושלים:

הערת המהדיר.

"הספר 'קול קורא' חובר לפני מאה ועשרים שנה בקירוב. המהדיר השתדל ככל האפשר לשמר את סגנונו של המחבר, אך לפעמים לא היה מנוס משינויי לשון, בעיקר בהקדמה ובפירוש, כדי להקל על הקורא.

אם לא צויין אחרת, כל המובאות מן התלמוד הן מהתלמוד הבבלי. המהדיר צירף תרגום עברי למובאות הללו, ויש שהביאן ישירות בתרגום עברי בלי הנוסח הארמי המקורי.

הערות בתוך סוגריים מרובעות הן של המחבר, ויש שהובאו בתוכם השלמות של ציטטאות.

מראי המקומות, והשלמות של המהדיר בנוף הפירושים, הושמו בסוגריים עגולים.

אם לא צוין אחרת, ההערות בשוליים התחתיים והערות נוספות בעמ' 208 הן של המהדיר.

י. בריישעיה

הערת המהדיר

הספר "קול קורא" חובר לפני מאה ועשרים שנה בקירוב. המהדיר השתדל ככל האפשר לשמר את סגנונו של המחבר, אך לפעמים לא היה מנוס משינויי לשון, בעיקר בהקדמה ובפירוש, כדי להקל על הקורא.

אם לא צויין אחרת, כל המובאות מן התלמוד הן מהתלמוד הבבלי. המהדיר צירף תרגום עברי למובאות הללו, ויש שהביאן ישירות בתרגום עברי בלי הנוסח הארמי המקורי.

הערות בתוך סוגריים מרובעים הן של המחבר, ויש שהובאו בתוכם השלמות של ציטטאות.

מראי המקומות, והשלמות של המהדיר בנוף הפירושים, הושמו בסוגריים עגולים.

אם לא צויין אחרת, ההערות בשוליים התחתיים והערות נוספות בעמ' 208 הן של המהדיר.

י. בריישעיה

פתיחה

כאשר הוצאתי לאור את ספרי קול קורא בפעם הראשונה (ובגירסה הצרפתית - "לה בִּיבֶל, לה תלמוד, לה אֲוֹנוֹל"), שלחתי אותו החוצה לראות מה יקרה לו, וציוויתיו לאמר, "כי יפגשוך אחי העברים או הנוצרים ושאלוך, 'למי אתה ואנה תלך?', כה תאמר להם: 'אנוכי מעשה ידי איש שפל אנשים אשר טיפח וגידל אותי בזיעת אפן; ושלחני אדוני למצוא חן בעיניכם. והנה גם הוא אחרי בספרים הבאים, להוסיף בהם דברים רבים ונכבדים כהנה וכהנה.' וישב ספרי אלי ויאמר: "באתי אל אחיך העברים וגם לאחיך הנוצרים, והם הולכים לנגדך והרבה דברים וטענות עימם".

כדי להיות נקי לפני ה' וישראל ולפני אחי הנוצרים, מן הראוי היה כי אצטדק ואתרץ מדוע ראיתי לנכון להוציא לאור את ספרי זה. אבל מחשבותי ישיבוני, מה יועיל לך, הלא ידעת כי אחינו בני ישראל והנוצרים קדושים המה. יש מהם שרוצים להבין ואין להם דעת, לאנשים כאלה למה תכביר מלותיך לבטלה? וכבר הקדימך החכם מכל אדם באמרו: "באזני כסיל אל תדבר" (משלי כ"ג 9). ויש מהם שחננם ה' בדעת, אבל אינם רוצים להבין, לאנשים כאלה דברין אך למחסור. ולמבינים בעם הרוצים לשתות בצמא את דבריך, דבר שפתיך אך למותר. על כן חדלתי. אבל כדי להסיר מעלי עקשות פה ולזות שפתיים אעתיק קצת מדברי הגאון המפורסם מורנו הרב יעקב עמדין זצ"ל, ויהיו דבריו די בהם לסתום פי הבוערים בעם. בספר סדר עולם רבה אשר נדפס בהאמבורג בשנת מתנ"ה טוב"ה* עם ביאורי הגאון הנ"ל, כאשר הוא קם נגד מטה רשע - הלא הם כת שבת צבי שעשה עצמו משיח והתעה רבים מאחינו בני ישראל אחריו - כתב הרב זצ"ל: "זה כשלושים שנה שפשתה מספחת המינות של הכת הארורה הדבוקה בשיקוף שבת צבי, שהם קשים לעולם יותר מדור המבול. וחלילה לאחינו הנוצרים להתערב עימם, שהרי אחינו הנוצרים הוסיפו עליהם גדרים להרחיק אף מן המותר לישראל, אף מה שאינה ערוה מן התורה. ומשבועת אמת ומאבן גול המה מוזהרים, ולהם כמה מידות חמודות ומוסרים ישרים. ונקמה ואפילו לעשות רע לשונאם חסידיהם נשמרים. אשריהם ואשרינו אם נוהגים איתנו כפי

* שנת תקי"ז, 1657.

פתיחה

דתם, וכמנהג מלכיהם ושריהם החסידים. מרגלא בפומי** - ולא כמחניף חלילה, כי תדע לך, אנוכי משלומי אמוני ישראל, ונדעת כי שארית ישראל לא ידברו כזב ולא ימצא בפייהם לשון תרמית - שישוע הנוצרי עשה טובה כפולה בעולם. מצד אחד חיזק תורת משה בכל עוז [כוונתו מה שכתוב במתיא ה' 17], ואין אחד מחכמינו שדיבר יותר בפה מלא בחיוב קיום נצחי לתורה. ומצד אחר היטיב לאומות העולם הרבה, אם לא יזייפו כוונתו הרצויה... עד כאן לשונו בקצרה של הרב יעקב עמדין זצ"ל.

על כן אודה את ה' אשר הנחני בדרך אמת לכוון ולמלאות את דברו בביאורי זה ולהראות לכל אמיתת כוונת ספר הברית החדשה. וכל מבקרי הראשונים שגו בהבנתם. מי יתן ויבוא אלוה בעזרי לבצע מעשי אשר החילותי, ואז עין בעין יראו שספר הברית החדשה הולך אחוזה עם התלמוד, ואחינו בני ישראל ואחינו הנוצרים יתנו יד זה לזה לעבוד את ה' אחד. ואז יקויים בנו מקרא שכתוב, "ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד".

** מרגלא בפומי = רגיל אני לומר.

הקדמה

בשעה שהיה בית המקדש קיים והיה צריך כהן גדול לעשות עבודתו ביום הכיפורים, "מסרוהו זקני בית דין לזקני כהונה [ללמדו חפינת הקטורת]¹ [שוו היתה מעבודות קשות שהיו במקדש] והעלוהו בית אבטינס [בבית אבטינס היו עושין הקטורת] והשביעוהו ... ואמרו לו: אישי כהן גדול, אנו שלוחי בית דין ואתה שלוחנו ושליח בית דין. משביעין אנו עליך במי ששיכן שמו בבית הזה, שלא תשנה דבר מכל מה שאמרנו לך. הוא פורש ובוכה והן פורשין ובוכין (יומא י"ח ב')² ... הוא פורש ובוכה שחשדוהו צדוקי [ספר הברית החדשה יותר נגד הצדוקים מאשר נגד הפרושים. ראה מתי כ"ב 23 ואילך; מרקוס י"ב 18 ואילך]. והם פורשין ובוכין" (יומא י"ט ב') שהם חושדין בכשרים.

עתה כאשר קרב אני אל המלאכה הגדולה הזאת, להכין פירוש על ספר הברית החדשה אשר יצא לאור לפני שמונה עשרה מאות שנים ונתרבו בו ביאורים אין ספור מאת גדולי זמנינו, גם אנוכי כעת באותו המצב שהיה הכהן הגדול בעת שנכנס לעבודתו ביום הכיפורים – יודע אני שלא אמלט מן החשד של שני הצדדים. אחי העברים יאמרו: "מה קרה לו לרבי אליהו, הרי אתמול היה כאחד מאחינו העברים והנה עתה רוח אחרת עמו". ואחי הנוצרים יאמרו: "אחד בא לגלות את סתרי ספר הברית החדשה והוא עבריו איך יתכנו שפת אמת בפיו ורוח נכון בקרבנו? הרי אלה שני הפכים בנושא אחד; ואם בפיו ידבר, לא כן יחשוב בלבו" על זה במסתרים תבכה נפשי מאין הפוגות. ה' הוא היודע והוא עדי כי חף אנוכי מפשע.

ובכן מה אעשה? שמתי לנגד עיני את מאמר חז"ל: "יהא חלקי ממי שחושדין אותו ואין בו" (שבת קי"ח ב'). סהדי במרום, הגם שעברי אנוכי בתום לבבי ובנקיון כפי ניגשתי אל המלאכה הזאת, כי עת לעשות לה' הוא, שפן ראיתי כי זה זמן רב מאד בוערת אש המחלוקת בין מחנה העברים והלהבות הולכות וגדלות עד שהתבערה יוצאת לחלק את העם לשני

1. ללמדו חפינת הקטורת – מובא ע"י רש"י. כלומר, למלא חופניו קטורת סמים, כמצווה בויקרא ט"ז 12.
2. אם לא יצויין אחרת, המסכתות הנזכרות בספר קול קורא הן מן התלמוד הבבלי.

פרק כ"ח

אחד מהיסודות שעמודי התורה נשענים עליו. ומה שאמר "ורוח הקודש" אמר מכיוון שבימיהם כבר פסקה הנבואה והיו משתמשים ברוח הקודש. נשמת כל אדם היא חלק אלוה ממעל וכאשר נדבקת נשמתו במקור שורשה, אז הוא יתברך שמו משפיע עליו שפע הנבואה. כלומר, ישיג דברים נסתרים וגם את העתידות. וכאשר ישריש זאת האמונה בלבו, אז ידע שנשמת כל אדם היא נצחית ואינה מתה במיתת הגוף. וזהו יסוד כל התורה כולה.

הערות נוספות

- א' 21. ראה הסברו של המחבר לפסוק 23 בפרק ב' לענין הבאת סימוכין מפסוקי מקרא.
ד' 10. לענין כפרת החטאים זקוק היה היחיד למתווך (ויקרא פרק ה'), וכן גם העם (ויקרא ט"ז 34-33).
ז' 23. ביוחנן י"ד 1 אמר ישוע "האמינו באלוהים וגם בי האמינו".
ט' 6. אין הסבר זה מוציא את הכתוב (ט' 6) מידי פשוטו. ישוע ריפא את הנכה והודיע לו שנשלחו חטאיו.
ט' 161. תשובת ישוע מאשרת את קביעת פטרוס.
כ"ב 45. בילקוט שמעוני על תהלים ק"י נאמר: "לעתיד לבוא מושיב הקב"ה למלך המשיח לימינו, ואברהם לשמאלו".
כ"ב 321. לפי הכתוב בהמשך, כ"ח 9, המדובר בגופו ממש, כי הן אחוזו ברגליו.

לאור כל זה אולי יי. בריישעיה זה הוא הוא יוסף עצמון, שעליו הגיד לי הימפין של ההדפסה האחרונה, שיצא מן הכלל כמו שכתבתי למעלה.

* * *

פרופ. דינסמאג מוסיף להצות אותי ממציאותיו. הנה מצא בכתב-עת MISHKAN, נדפס בירושלים, גליון 4, 1986, יוצא לאור על ידי מוסד מיסיונרי גלוי, ביקורת על ספר "קול קורא" מהדורת 1985 שבלשון עברית. הביקורת נכתבה ע"י תיאולוג מומחה פרוטסטנטי מדנמרק. לא פה המקום לכתוב ביקורת על ביקורתו, ואין זה מענייני להתוכח עמו. אבל למרתי ממנו דבר אחד שלא היה בידי לברר, והוא בודאי מהימן ומוסמך לכך. כבר רמזתי שלא ביררתי באיזה תרגום לעברית של האונגליון השתמש סול' בשביל פירושו, אבל המבקר הדני כתב בפירוש שהתרגום העברי הנמצא במהדורות שונות של ספר "קול קורא" הוא רובו ככולו אותו תרגום שנדפס בשנת 1838 ע"י London Society for Promoting Christianity among the Jews. עוד לא נודע לי באיזה תרגומים של האונגליון השתמשו המתרגמים של "קול קורא" לצרפתית, גרמנית ופולנית.

* * *

מסקנותיי בנוגע לכל מהדורות ה"קול קורא" נראות כך:

- (1) חלק מהספר בתרגום אנגלי, נדפס בלונדון בשנת 1868, בעילום שם המחבר.
- (2) הספר במקורו נכתב בעברית ע"י סול' בסוף שנות הששים של המאה התשע-עשרה למספרם.

- (3) התרגום לצרפתית ע"י רבין וואג, יצא לאור לראשונה בשנת 1870.
- (4) הספר נדפס, למקומעים, עוד פעמים בשנות 1874-1875, בצרפתית.
- (5) הספר נדפס בתרגום לגרמנית מן התרגום הצרפתי בשנת 1877.
- (6) הספר נדפס בתרגום לפולנית מן התרגום הצרפתי בשנת 1879.
- (7) לאחר ההפסדת כל התרגומים נדפס הספר במקורו בעברית לא מקודם לשנת 1879 ולא מאוחר לשנת 1880.
- (8) הספר בעברית יצא לאור בירושלים בשנת 1985, ע"י מוסד פרוטסטנטי, נדפס מחדש באותיות חדישות ובניקוד של פנים האונגליון, עם מבוא בעברית ואנגלית, חתום ע"י ג. אקרוט, מנהל המרכז לחקר הכתובים, ירושלים. אחריו יש הערת המהדיר יי. בריישעיה, המועתק לעיל, הפתיחה של סול', האונגליון של מתיא מנוקד ופירושו של סול'.
- (9) המהדורה האחרונה זהה כמעט לחלוטין למהדורה של 1985 עם אותיותיה, דהיינו הפתיחה, והקדמתו של סול' והאונגליון של מתיא עם פירושו של סול'. שינויים בין מהדורת 1985 לזו הם רק בנוגע לשנת הדפוס, מבואו של אקרוט בעברית ואנגלית והערת המהדיר יי. בריישעיה, החסרים במהדורה האחרונה. תחת אלו החלקים החסרים נמצא בשניה הודעה, "אל הקורא" חתום "המיל" (אולי הוא הימפין) בעצמו, או אחד מצד המוליים של מהדורת 1985).

Lecturer in New Testament at Free Faculty of Theology,
Aarhus, Denmark.

1/1986

A THEOLOGICAL FORUM ON JEWISH EVANGELISM

BOOK REVIEWS 71

נספח א

צאצאי אליהו צבי סולובייציק

על מוצאו של סול' כבר כתבתי למעלה. מעט מאד ידוע לנו על צאצאיו. היה לו בן בשם שמחה, שהיגר מסלוצק ללונדון (אולי בימי שהותו של אביו באנגליה בשנות הששים שלמאה שעברה, שאז הוציא סול' לאור שני חלקים של היד החזקה בתרגום לאנגלית). לאחר זמן מסויים עלה שמחה לארץ, וגר בעיר העתיקה (ששם נולד לו בנו הטובא להלן). אח"כ עסק באפיית לחם במאה שערים, ונודע בשם ר' שמחה לונדונו, ושם אשתו חנה ביילא. הוא נפטר בער"ח מרחשון תרע"ג.

בחוה"מ סוכות תרל"ה נולד לר' שמחה בן, הנקרא זלמן יוסף. לאחר לימודיו בחדר וישיבת הגר' מרדכי נימפל יפה ביהוד שקדמה לפתח-תקוה, נסע לקושטא והתמחה ברוקחות. פתח בית מרקחת במאה שערים, ונתפרסם במקצוע זה, אבל עוד יותר כעסקן ציבורי ממדרגה ראשונה ביישוב הישן, למן הזמן שלפני המלחמה העולמית הראשונה ועד לפטירתו ביום ל' בסיון תש"ב. היה ממיסדי אגודת "אחזה" ונשיאה, גזבר ועד העזרה של הגוינט בירושלים, מנהל ועד הכללי של "כנסת ישראל", ממיסדי שכונת קרית שמואל ומראשוני המזרחי בירושלים. נשא את אשתו חיה רויזא בת ר' משה צבי לוינון בשנת תרנ"ג. היא הלכה לעולמה ביום ט' בסיון תרפ"ו. השאיר אחריו שלשה בנים: אריה, חיים ושמחה, ובת אחת — רחל אשת אליעזר שיטאי.

ר' זלמן יוסף סולוביטשיק
נכדו של הרב אליהו צבי סולוביטשיק
חזקת"ס תרל"ה - ל סיון תש"ב

של ר' זרח היה גם שונה מן הרגיל, כי המוסר היה גם כן חלק מדרך לימודו.
ר' אלתר דב נשא לאשה את בתו של הר"י יוסף ריבלין, סופר ועד הכללי הידוע, והוא הכניס
אותו לפני ולפנים של העסקנות הציבורית. היה מוכיר בבית התבשיל הכללי שנוסד בשנת
תרנ"ח עלידי מרן הרה"ג ר' שמואל סלאנט זצ"ל וממוני הכוללים. לאחר פטירת חותנו ר' יוסף
ריבלין, נתמנה במקומו למזכיר ועד הכללי ומשמש בתפקידו עד היום.

(8) ר' מרדכי טפרברג הוא יליד ירושלם. אביו ר' זיידא היה אחד הראשונים שהניחו את
היסוד למסחר היין בארץ. הראשון שקבע את הסכל "וישאוהו במוט בשנים". הרריך את בניו
בתורה. ר' מרדכי היה זמן מסוים בין תלמידיו של הרה"ג הצדיק ר' צבי מיכל שפירא זצ"ל.
ממשיך במסחר היין של אביו ואף בניו ובני אומנות אביהם בידם.

(9) הרב ר' משה בהרה"ג ר' מגדל מונשטר, היה יליד רומניה ועלה לירושלם בערך
בשנת תר"ל. היה הנאמן של הגר"ל דיסקין זצ"ל ונחשב בין גדולי ירושלם, תקיף ברעתו.
תלמידהבם גדול וחרף. למד כאן בכמה ישיבות ובעיקר קיבל את תלמודו בישיבת "אהל משה".
כשמשפחתו גדלה ולא היה לו במה לפרנס את בני ביתו נודד לארצות הברית ונתקבל שם לרב,
אך חזר לארץ משכה אותו חורה לכאן. בארץ לא רצה לעשות את התורה קרדום לחפור בה
ועסק בכל מיני עבודות קשות. נעשה שותף של ר' אברהם הרשטר במאמיה שלו בשעריהפיה,
והיה מלחה את המחבר אחרי החמור עם הלחם לכל חנויות המכולת ולא חס על כבודו, אך כשהעסק
לא הצליח, חזר שנית לחו"ל. נתקבל שוב כרב בעיר חיינפעק בקליפורניה וחזר שם שני חלקים
של ספר הגדול "גנון והציל" לתרץ כל קושיות רבי עקיבא איגר. חזר שוב לארץ ונספר בירושלם.
השאר אחריו הרבה כתביו וחידושי תורה.

(10) ר' יעקב חיים ברי יוסף דוב מרגובסקי עלה לארץ לבדו מסובל בשנת תר"ן. עבר
כמוצ'ל בכמה מושבות ובעיקר בעקרון. השתתף גם בשמירה. לאחר זמן העלה את הוריו לארץ.
אביו היה תלמידהבם גדול והגר"ל דיסקין קיבל אותו למלמד בכתה העליונה של בית היתומים.
ר' יעקב חיים פתח לאחר חתונתו סניף של "כרמל מורח" במאה שערים. נעשה לאחר הפעילים
בעסקנות הציבורית בירושלם, ובמיוחד באגודת "אחיה". בשנת תרע"א נסע לאמריקה לאחר
שנבחר מטעם ועד העיר כשד"ר בשביל "מושב זקנים". פעל בחו"ל גם בשביל שאר המוסדות
הירושלמיים. חזר ארצה לאחר מלחמת העולם הראשונה.¹

(11) ר' יעקב זבולון ב"ר אפרים יצחק משיוף, בחסידי חב"ד, אבי וקנו ר' יושע החברוני
עלה לאחר הרעש בצפת לחברון והיה הסוכן של שמרלינג מיוסד². ר' יעקב היה אדם בעל מרץ
ואחד הפעילים בייסוד שכונת "אחיה". מה בצעירותו, בשנת תרע"ה והשאיר אחריו אלמנה ויתומים
קטנים. אחיו הוא ר' שמואל משיוף, מגדל בית חולי הרוח בירושלם. (עין על משפחת משיוף:
"תולדות משפחת הרב מלאדי" למ"ש סלוצק, עמ' 126).

(12) ר' זלמן הלוי סולוביטשיק בה"ר שמחה לונדנר. עלה לירושלם בערך בשנת תר"ל.
היה אדם יקר, מקבל כל אדם בסבר פנים יפות. סמל האחוה והאצילות. מצעירותו היה מחובשי
בית המדרש, וכשהרה"ג ר' מרדכי גימפל זצ"ל יסד את הישיבה ביהודיה קיבל גם ר' זלמן
תורה מפיו. לאחר שלמד כמה שנים ביהודיה, חזר ירושלימה ונשא לאשה את בתו של ת"ח, אחד
מכוניה של "מאה שערים", רבי משה צבי לעויונון והתחיל ללמוד מלאכת הרוקחות אצל
ר' לייב גברילוביץ³, בבית המרקחת שלו ברחוב היהודים. נסע אחר כך לקושטא ועמד שם למבחן
כרוקח וקיבל "דיפלומא". היה בעל נסיון רב ברוקחות וביקוריו התכופים עם הרופאים בבתי
החולים, ביחוד בימי שבת ומועדי, הפכוהו במשך הזמן לרופא לא מדופלם.

אנב: רופאה הראשונים של ירושלם היו והירים מאד שלא לכתוב בשבת, ומשום כך היה
הרוקח מלחה אותם לבית החולה, והרופא היה מוסר לרוקח בעליפה את סממני הרפואות ואופן
ביצועם. דבר זה, קבלת הוראות מהרופא, אנב'בניקת החולה, הכשיר את הרוקחים לטפל בחולה
גם כשהרופא לא היה מודמן אותה שעה.

1 עין עליו כתבים נבחרים לרבי דוד ילין, ח"א, עמ' 330.

2 עין לעיל עמ' 23.

3 עין עליו למעלה, עמ' 82, הערה 3: עין גם זכרונות לר' יצחק שריון, עמ' 156.

ר' זלמן התמסר ראשו ורובו למלאכת הדיקחות, וכני ירושלם נתנו בו לעתים אִימון יתר מאשר לרופא והיו מומיבים את ר' זלמן לעתים קרובות לבית החולה, בלי שום קבלת פרס. לאחר המלחמה העולמית הראשונה, כשבאה האניה הראשונה "חולקין" עם צרכי אוכל מאמריקה, מונה ר' זלמן, בגלל ישרו וצדקתו, כמנהל לחלוקת המיזרכים. ומכאן הפך למנהל של מוסד הצדקה מטעם הוועד הכללי. היה אדם בעל שכל ישר והכל היו פונים אליו לשאול בעצתו. נפטר לי בסיון תש"ב והמוני ירושלם חילקו לו את כבודו האחרון בלחיה גדולה, בכמות ובאיכות, שגדירות כמוה בירושלם.

13) ר' בן ציון ב"ר נח פודרובסקי עלה ארצה עם אביו מרוסיה. מסור ונענה לזולת. היה נתין עותומני ובימי המלחמה העולמית הראשונה נלקח לצבא ונפל בשדה המערכה. בנו מר דוד פודרובסקי סקר בחברת "שמן", וחתנו הוא מר מרדכי גטשטיין, מנהל וחבר בבית החרושת פרומין בירושלם.

14) ר' ברוך בהר"ח ר' אלימלך (מלך) פרלמן. ר' מלך הוא אבי משפחת פרלמן הידועה כיום. הוא יסד את "בית המסחר לחמרי ברזל" [לך = אלימלך] פרלמן. בית המסחר היה תחילה בעיר העתיקה ולפני שנים שנה בערך פנה ר' מלך להגאון רבי שמואל סלאנט בשאלה אם יעביר את בית מסחרו כחוף לעיר, כי לא היה אז עדיין אף בית מסחר יהודי מחוץ לחומות. הגרש"ס ענהו בחיוב, עודדהו בצעד זה ואף ברכהו: לך והצלח. ואכן נתקיימה ברכתו של מרן זצ"ל. בית המסחר הלך מחיל אל חיל. עוד בחייו מסר ר' מלך את בית מסחרו להנהלת בניו ר' ברוך ור' שלמה. כיום שייך בית המסחר לר' אליעזר פרלמן, בנו של ר' שלמה, שנכנס לעסק עוד בחייו ר' ברוך. ר' אליעזר פרלמן הוא עסקן ציבורי ומראשי המזרחי, חבר הנהלת ועד הקהילה הירושלמית. ר' ברוך נפטר בימי עלומיו ולא הספיק לבנות לו בית בשכונה ומגרשו זמכר.

15) ר' לייביש קופרשמיד ב"ר חיים סליתניק. אבי אביו ר' משה יוסף עלה לארץ מגליציה בערך בשנת תר"ל. היה הראשון שהקים בית-אריגה לסליתנות, שקראו להם "טערקישע סליתנים". הסליתנות הללו היו נעשים על טהרת הקדוש. מהגזירה עד הצביעה היה הכל נעשה לשמן. היו מדקדקים לעשות את הציציות מצמר של "ראשת הגז". בנה את ביתו באחוה ולא נכנס לשכונה וביתו נשכר לבית כנסת ארעי, עד אשר הוקם בית הכנסת הגדול "משכן יעקב וישראל". 16) ר' הלל ריבלין, בנו של ר' יוסף ריבלין, סופר ועד הכללי. גר בדירתו כמה שנים, אך נסתבך בשל כך בחובות ונאלץ למכור את הבית. חלה ונסע לחיפה לשאול ברופאים. נותח ומת. 17) ר' חיים ב"ר מנחם משה רבלין נסע לאמריקה כשד"ר וישתקע שם. מכר את ביתו לר' יעקב מלמד והעביר את משפחתו לגולה.

18) ר' יחזקאל שימונוביץ בהר"ג ר' יוסף בנימין שו"ב. ר' יוסף בנימין עלה ארצה בשנת תר"כ בערך, היה תלמיד-חכם גדול וחרף, מראשי השוחטים ומגדולי ירושלם ומעורב בין הבריות. גם ר' יחזקאל היה תלמיד-חכם ובעל תפילה. התפלל הרבה שנים מוספים בימים הנוראים בבית-הכנסת ב"אחוה" שלא על מנת לקבל פרס. היה לוקח את לבות השומעים בקולו הערב. התלהבותו בעת התפילה עברה כל גבול. קיים את הפסוק כל עצמותי תאמרנה. לאחר שגמר את תפילתו היו בגדי רטובים מויעה ודמעות, ואף סליתו הייתה רטובה כולה, כאילו נטבלה במים. ר' יחזקאל ביחד עם אחיו ר' יהודה היו בעלי בית-החרושת היחיד למצות. היו הראשונים שהביאו מכוונות לאפיקת המצות, והיו גם מהסוחרים בעל-רשם במסחר האתרוגים והשתדלו להפיץ בגולה את האתרוגים הארצי-ישראליים. לאחר זמן נסע ר' יחזקאל לאמריקה ונפטר שם. הובא עליי בניו וחתנו ר' זלמן חיים לקבורה בהר-הזיתים.

19) ר' משה שמואל שנובים היה שותפי לדפוס משך 21 שנה. מובא פעמים רבות בספר זה.¹

20) ר' יצחק אלי ב"ר יחזקאל שריון, היה מהסוחרים הראשונים במסחר הנייר. כיום ממשיך בנו יחידו מר אהרן שריון במסחר אביו. על ר' יצחק שריון ראה בספרו "זכרונות", שנדפס בבית דפוס בשנת תש"ג.

¹ עיין עליו במיוחד לעיל עמ' 64 הערה 2, ובמפתח השמות והענינים שבסוף הספר.

בשורת הבריות והשלום

ת.ד. 94 P.O.B.
ירושלים JERUSALEM

עיקרי הדברים למדתי מכמה מקורות שקיבלתי באדיבותו של הרב יהושע מונרשיין:

- (1) "רוקחים וידענים" פעילי ציבור ובוני ירושלים, מאת אמנון מיכלין, במרקחתון לבריאות, ח' אב תשנ"ג עמ' 6; (2) הראשון לשושלת בריסק, מר' חיים קרלינסקי, ירושלים תשד"ט, עמ' 41 הערה 74; (3) דוד תדהר, אנציקלופדיה לחלוצי הישוב ובוניו, תל-אביב, כרך ד' עמ' 1950; (4) יורא אהרן ווייס, בשערך ירושלים, ירושלים תש"ט, עמ' 180-184, 188, 205, 218, 235; (5) אנציקלופדיה של הציונות הרתית, בעריכת יצחק רפאל, ירושלים תשלי"ב, עמדה 85-87.

נספח ב

"בשורת הבריאות והשלום"

ה"מפיץ" של הספר "קול קורא" הביא לי ספרון קטן, בו ארבעה וששים עמוד, בשם "בשורת הבריאות והשלום", ממנו נתחזקו חששותי ופקפוקי בנוגע לישרותו וכנותו של ה"מפיץ". והנה השם של הספר, ושל המאמר העיקרי שיש בו, כבר מעורר חשד, מפני שהמלה "בשורה" יש לה מובן מיוחד אצל הנוצרים, והיא שם נרדף עם האונגליון.

הספרון הוא כמין דייסא ספרותית עם מרכיבים ממרכיבים שונים, מעורבים עם תבלינים כדי להתאים ולהטעים את הדייסא לחיכו של הקורא התמים, תחת כיסוי של הסוואה מתוחכמת, אבל שקוף לחוש הבוחן שרות של כפירה מרחפת על פני כל החיבור, וריח של נצרות נודף ממנו.

קודם נתאר את הספר ומרכיביו. על השער כתוב שם הספר, תיבת רואר — וזה למספר של תיבת הרואר שבשער ה"קול קורא". נדפס בירושלים, בלי שנת הדפוס אבל המפיץ אמר לי שנדפס בשנת תשנ"ג, ושהוא הוא המלקט, הוא המו"ל והוא המפיץ. לאחר עמוד של תוכן הדברים בא מאמר, על ארבעה עמודי דפוס, בשם "גן המחשבות", בלשון מדברת גדולות על אהבה רבה ואהבת עולם, על חזרה למבע ועל צמחונות, מאת א. אהרונסון. המפיץ אמר לי שאהרונסון גר בזכרון יעקב, אבל יותר מזה לא הוצאתי עליו מפי המפיץ.

לפני המאמר העיקרי ישנו עמוד אחד "הקדמה לבשורת הבריאות והשלום" שלפי השערתי נכתב ע"י המלקט:

"בחרנו בחיבור זה, המיוחס לאיסיים בשביל יופיו הפיזי ועצמת האמת... עקרונות החיים והאמונה לאיתותה... אינם שייכים... לדת זו או אחרת... קבל את האמת ממי שאמרה" כלשון הרמב"ם וצ"ל (בהקדמתו לשמונה פרקים)... רק בתנאי שהיא מתקבלת באמת על דעתך..."

שם המאמר העיקרי בשם הספר, וחשבתי שאולי בנוי הספר על המגילות הנגזרות, כמו שמרומז על זה בעמוד שלפניו, ועוד מפני שברוב המאמר מובאים הדברים בשם "המורה" במענותיו לשואליו, והמושג "מורה" מצוי הרבה במגילות. אבל לאחר עיון

הקדמה לבשורת הבריאות והשלום

בחרנו בחיבור זה, המיוחס לאיסיים הפיוטי ועצמת האמת החזונית שבו. עקרונות החיים על הבריאות והאמונה לאמיתותה, האמונה בחיים ובאלוהי החיים, אינם שייכים לדור מיוחד או לדת זו או אחרת. הם שייכים לכלל האנושות, בכל הזמנים. נקטנו בכלל היסודי: "קבל את האמת ממי שאמרה", כלשון הרמב"ם, זצ"ל, וכמובן, רק בתנאי שהיא מתקבלת כאמת על דעתך ועל לבך.

אנו חיים בעיצומה של תקופה הרת גורל בתולדות האנושות. כוחות האור וכוחות האופל מנהלים בתקופתנו מאבק איתנים, עז מכפי שנרשם אי-פעם בהסטוריה האנושית. אין לבנו בשעה זו לפולמוס ישן, ולוא גם מענין, האדם לא נברא לסבל וחולי. האלהים הפקיד ביד האדם את בריאותו ואת אושרו אם יציית לחוקי החיים, אם לא יפעל נגד עצמו ולא יפשע כלפי עולם הטבע ויצוריו המקיף אותו. האלוה הוא מעל האדם, אך האדם יכול לשמש משכן קודש לשכינתו. הוא יכול לאהפך צינור של אור ושפע לעצמו ולעולם, אם יאזין היטב לתורת ה' ולקול מצפונו ותבונתו, שהם ההד הפנימי לדבר ה' הנהגה בקרב האדם ולא רק בתוך הספרים.

תקוותינו שכל קורא יפיק מתוך הכתוב את הלקח וההשראה אשר יטיבו עמו ויעודדו לדבוק בחוקי החיים הפשוטים והמופלאים שחקק האל בבריאתו עבור חדוותם ושלמותם של הכל.

בשורת הבריאות והשלום

א. האדם - בנה של האם - אדמה.

ואז באו חולים ובעלי-מום רבים אל המורה ושאלוהו לאמור: "אכן, אם גלויות לפניך כל הצפונות, הגד נא לנו - על שום מה באונו כל הפגעים הקשים הללו? מדוע אין אנו ככל שאר האדם - ? אדוננו - רפא נא לנו למען נהיה גם אנחנו איתנים ולא נוסיף לדאבה עוד. אכן ידענו אשר בכחך לרפא כל חולי וכל מדוה. אנא, הושיענו מיד השטן וממכותיו כי עצמו ורבו. רבנו, רחם נא עלינו.

ויען המורה ויאמר: "אשריכם כי צמאתם לדבר אמת, הנה, אני מכלכלכם בחכמה ודעת. הלא טוב כי דפקתם - הנה אפתח לפניכם את דלתות החיים. אשריכם כי תשברו מעליכם את כבלי השטן ואביאכם אל ממלכת המלאכים אשר לאמנו, מקום שם הכוח של השטן לא יוכל לפרוץ."

ויתמהו מאד לדבריו ושאלוהו לאמור: "מי היא אמנו, ומי המה מלאכיה ואיה מקום ממלכתה?"

אין שום ספק אצלי שמקור המאמר נובע מכתבי הקודש של הנוצרים, ועיקר כונתו להשריש בלב הקורא את תורת האונגליזם מבלי להזכיר את שם הנוצרי.

נביא כאן רק שתי דוגמאות בולטות להעיד על אמיתות מסקנת. בעמוד 33 והלאה כתוב: "...שבר משה את שני הלוחות האבן... ויתן להם עשר דברות כפולות עשר תמורתן... ועשו הסופרים הפרושים פי מאה, ויטילו על שכמכם עול כבד מנשוא..."; ומושך ברוח זו בכל מיני דרכים עקלקלות ובכפירה עמוקה ביסודות היהדות.

עוד דוגמא לנימה הנוצרית של המאמר: בעמ' 14 הוא מביא, כביכול מפי "המורה", "זכה תתפללו אל אביכם שבשמים", ומעתיק כל לשון התפילה המפורסמת של הנוצרי והנוצרים, שהיא חלק מ"הדרשה (שגדרשה) על הדר" (מתיא ו, ט-יג). ברם, בתפילה עצמה אין דופי, אבל כל הטוב שבה כבר קדמו לה להבדיל, בספרינו הקדושים — מזמורי תהלים, פסוקים מנביאים, וחלקי תפילות שלנו, ואין אנחנו צריכים למהדורה מעובדת מחדש על ידם, וכי חסרות לנו תפילות נהדרות ונפלאות בתנ"ך וחז"ל. על כן ברור שהעתקת התפילה הזו כאן באה מפני שכותב המאמר היה נוצרי, והמזל"המפיץ המלקט לא רחוק הוא מהנצרות, ובעיני כמעט ברור שהוא חבר מוסווה של המיסיונרים וראה צילום בעמ' 154].

נספח למאמר יש "מפתח" להבנת המונחים הסמליים של "בשורת הבריאות והשלום", ורובו סתם דברים בטלים שאין להם תפיסה במחשבה ובמציאות — רוי דרזין, שגם לקורא וגם למחבר המפתח בעצמו אין להם שום מובן שיקובל על השכל בשפיות הדעת.

מבשרן של חיות מומתות, מבשר גופו של מר המות הוא ניזון. כי כל טיפה מדם הפגרים הופכת הרס בתוך דמו, ורוח פיהם לסרחון בפיו, ובשרם יהיה לכיבים בבשרו ועצמותיהם - לגיד בעצמיו ומעיהם - לרקב במעיו, ועיניהם יהיו לתבלולים בעיניו ואזניהם יביאו זיבת שעה מתוך אזניו, ומותם יסב למותו הוא. כי רק בשרתכם את האב שבשמים מחולים לכם החובות של שבע השנים במשך שבעה ימים. אך השטן אינו מוחל לכם דבר ועליכם לפרוע לו עבור הכל: עין תחת עין, שן תחת שן, יד תחת יד, רגל תחת רגל, כויה תחת כויה, פצע תחת פצע, חיים תחת חיים, מות תחת מות. כי הגמול על עוון הוא מות. לא תרצחו אף גם לא תאכלו את בשר טרפכם התמים למען לא תהיו לעבדיו של השטן. כי על כן דרך יסורים היא זו המוליכה אלי אבדון.

"עשו רצונו של ה' למען ישרתכם מלאכיו בדרך החיים. מלאו איפוא, אחר מצוותיו: "הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע אשר על פני הארץ, ואת כל העץ אשר בו פרי עץ זורע זרע לכם יהיה לאכלה. ולכל חית הארץ ולכל עוף השמים ולכל רומש על הארץ אשר בו נפש חיה, הנני נותן כל ירק עשב לאכלה; וכן את החלב מכל יצור אשר יש בו רוח חיים יהיה לכם לאכלה. כי כשם שנתתי להם כל ירק עשב לאכלה כן הנני נותן לכם את חלבם. אפס את הבשר ואת הדם המזין אותו לא תאכלו. ואדרש את הדם השפוך - זה דמכם אשר הוא גם נפשכם; דרוש אדרוש את כל חי שנרצח ואת כל נפש אדם שנרצח, כי אני ה' אלוהים, אל קנא ונוקם. פוקד עון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים לשונאי. וסולח לאלפים מאוהבי ושומרי מצוותי. ואהבתם את ה' אלוהיכם בכל לבבכם ובכל נפשכם ובכל מאדכם." זוהי הדברה הראשונה והגדולה שבכולן. והשניה - אף היא חשובה כמוה: "ואהבת לרעך כמוך" - אין דברות גדולות מאלו."

כד. תהורג חיה לשם אכילתה הופך חית טרף בעצמו.

ואחר הדברים האלה היו כולם מחשים פרט לאחד אשר קרא: "מה עלי לעשות אדון, בראותי חיה הטורפת את אחי ביער? האניח לאחי לגווע או מוטב כי אמית את חית הטרף? אך האם לא אעבור בכך עבירה?" ויען המורה לאמור: "הלוא כה נאמר להם בימי קדם: כל החיה הרומשת על הארץ וכל הדגה אשר בים וכל עוף בשמים - אתם

תדו בם. באמונה אני אומר לכם: כי מכל החי אשר על פני הארץ ברא אלהים את האדם בצלמו. על כן נבראו החיות למען האנשים ולא האנשים למען החיות; ואי אתם עוברים על החוק בהמיתכם את חית הפרא כדי להציל את חיי אחיכם, כי אכן אומר אי לכם: רב ערכו של האדם מן החיה. אך זה אשר הורג חיה ללא סיבה, כשאין החיה תוקפתו, אלא רק בגלל שאיפה להמיתה או להינות מבשרה, או מפרוותה, או לו רק מן השנהב שבפיה - רע הדבר אשר הוא עושה, כי בכך הופך הוא להיות חית טרף בעצמו. ועל כן יהי סופו הוא כסופן של חיות טרף."

כה. הדברות מתמעטות ככל שמתקרבים לאלוהים.

ויאמר האחר: "משה גדול ישראל, התיר לאבותינו לאכול את בשר הבהמות הטהורות, ואסר רק את בשרן של הטמאות, ולמה זה הנך אוסר עלינו אכילת בשרן של כל החיות? איזהו החוק שניתן מאת ה' - האם של משה או שלך?"

ויען המורה: "ה' נתן לאבותיכם על יד משה עשר דברות. דברות אלו - חמורות הן - אמרו אבותיכם, כי נתקשו למלאן. בראות שמה כן - נכמרו רחמיו על בני עדתו כי לא חפץ באבדנם. ויתן להם עשר דברות כפולות עשר, והן קלות יותר, למען יכלו לקיימן. באמונה אני אומר לכם: אילו יכלו אבותיכם למלא אחר עשר הדברות של ה' - לא היה למשה כל צורך בעשרת הדברות כפולות עשר. כי זה אשר רגלו עומדות איתן כהר ציון - אינו נזקק לקביים. ורק זה אשר איבריו רועדים, הנקל לו להתקדם באמצעות קבים מאשר בלעדיהם. וכה אמר משה לאלוהים: "צר לי על בני עמי כי יאבדו, באשר נבערים המה מדעת ואינם מוכשרים להבין את דברותיך. נדמים המה לילדים אשר עדין מתקשים לתפוס את דברי אביהם. תנה לי אלוהי, ואציע לפניהם חוקים אחרים - למען אשר לא יאבדו. אם לא יהיו עמך - אלוהים - הרי מוטב שלא יהיו נגדך. וכך יוכלו להתקיים עד אשר יבוא היום, יום התבגרות דיים, אזי תגלה להם את מצותיך".

על כן שבר משה את שני לוחות האבן - עליהם היו חקוקות עשרת הדברות, ויתן להם עשר דברות כפולות עשר תמורתן. ומעשרת הדברות כפולות עשר אלו, עשו הסופרים והפרושים פי מאה, ויטילו על שכמם

עול כבד מנשוא. אשר הם עצמם לא ישאוהו. כי ככל שהדברות קרובות יותר לאלוהים - אנו זקוקים למיעוטן, וככל שתרחקנה ממנו, צריכים אנו ליותר מהן. כי על כן רבות המצוות של הסופרים והפרושים מני ספור. מצוות בן-אדם מניין שבע; של מלאכים - שלש; ואילו של אלוהים אחת.

"אני מלמדכם איפוא, רק את אותן המצוות אשר אתם עשויים להבין כדי שתהיו לאנשים ותוכלו למלא את שבע המצוות של בן-האדם. לאחר מכן יגלו לכם גם המלאכים את מצוותיהם שלהם על מנת שבסופו של דבר תבוא בכם רוח קדשו של ה' ותנחה אתכם במצוותיו."

ויהיו כולם משתאים לחכמתו ויבקשהו לאמר: "המשך אדוננו, ולמדנו נא את כל המצוות שאנו עשויים לקבלן."

כו. חיים באים רק מן החי.

והמורה הוסיף: "אלוהים צוה לאבותיכם: 'לא תרצח!'; אך לבס היה קשה וירצחו, ואז חפץ משה כי לפחות לא ימיתו בני אדם, ויותר להם לקטול חיות, אך אז נתקשה לבס של אבותיכם עוד יותר ויקטלו אנשים וחיות כאחד. אפס אני אומר לכם: אל תקטלו אנשים ולא חיות וכן שום מזון הבא אל פיכם. כי באם הינכם אוכלים מזון חי, הוא יקיימכם, אך בקוטלכם את מזונכם, המזון ימיתכם אף הוא, באשר החיים באים רק מן החי, בעוד שמן המות יבוא רק מות, כי כל דבר הממית את מזונכם ממית גם את גופיכם וכל אשר ממית את גופכם מכלה גם את נשמותיכם. הופכים להיות מה שהינם מזונותיכם, כמו גם רוחכם הופכת להיות בהתאם למחשבתכם. על כן לא תאכלו כל דבר אשר אש או קרה או מים קלקלו. כי מזונות שרופים, קפואים או רקובים ישרפו, יקפיאו וירקבו גם את גופכם. אל תדמו לחקלאי הסכל אשר זרע את אדמתו זרעים מבושלים קפואים ורקובים, ויבוא הסתו ובשדותיו אין כל דבר, וירב צערו. והייתם כאותו חקלאי אשר זרע את שדותיו בזרעים חיים, והמה נשאו שבלי חיטה מאה שערים מן הזרעים שזרע. כי באמונה אני אומר לכם: חיו לכם באש של עצמכם אך אל תכינו את מזונכם באשו של המות המכלה את מזונכם, את גופכם ואת נשמתכם גם יחד."

ובידיכם למען אשר תדעון, תרגישון ותבצעון את חוקות האלוהים.

"והתפללתם יום יום אל אביכם שבשמים ואמכם-אדמה, למען אשר תטהר נשמתכם כאשר טהורה רוחו הקדושה של אביכם שבשמים ולמען יטהר גופכם כגופה של אמא-אדמה, כי באם תבינו, תרגישו ותעשו את המצוות, אזי כל משאלותיכם מאת אביכם שבשמים ואמכם-אדמה - תנתנה לכם. כי חכמתו אהבתו ויכולתו של הבורא עליונות על הכל.

"וכה תתפללו אל אביכם שבשמים: "אבינו שבשמים, ישתבח שמך תופיע מלכותך, יעשה נא רצונך על האדמה כבמרום. תנה לנו ביום הזה את לחם חוקנו ומחל נא לנו את חובותינו, כפי שאנו מוחלים לבעלי חובנו. ואל נא תעמידנו בנסיון, והושיענו מכל רע. כי לך המלכות, העז והגדולה לעולם ועד, אמן."

"וכה תתפללו לפניי אמכם-אדמה: אמנו אשר על האדמה, ישתבח שמך, תופיע מלכותך, ויקויים בנו רצונך כפי שהוא בך. כשם שהינך שולחת יום יום את מלאכך שלחם נא גם אלינו, כפרי לנו על עוונותינו כפי שאנו ממרקים כל עוונותינו נגדך. אל תביאנו לידי מחלות והושיענו מכל רע, כי לך הארץ, הגוף והבריאות, אמן."

ויתפללו כולם יחד עם המורה אל האל שבשמים ואל אמא-אדמה.

לב. אשרי האיש המייחל לשלום

ולאחר הדברים האלה, דבר אליהם המורה לאמר: "כשם שגופכם עשוי להתחדש בידי מלאכי אמא-אדמה, כך יכולה רוחכם להתחדש בידי מלאכי האב שבשמים. היו איפוא, בנים נאמנים לאביכם ולאמכם, ואחים נאמנים לבני האדם. עד כה הייתם בריב עם אביכם ואמכם ואחיהם ותשרתו את השטן, ומהיום והלאה, חיה תחיו בשלום עם אביכם שבשמים, עם אמכם-אדמה ועם אחיהם בני האדם ונלחמם רק בשטן, לבל יגזול מכם את שלומכם. הנני מוסר את שלום אמכם-אדמה לגופכם ואת שלום אביכם שבשמים לרוחכם ויהי נא שלום שניהם בין בני האדם. כל העין והדואב והסובל - בואו אלי, כי ברכת שלומי תעודדכם ותנחמכם. באשר ברכת שלומי רוויה אושר

עוד לפני שקראתי את מאמר "הבשורה", שאלתי את המלקט, מיהו מחברו של המאמר, והודה לי שנכתב על ידי קרדינל (חשמן) סקלי מהונגריא, נרפס לפני כשלושים-ארבעים שנה, ויצא לאור בהונגרית ובתרגומים לאנגלית, נרמנית וגם אספרנטו! אחד בשם "חובב" תירגם אותו מאנגלית לעברית וגם מהדורה זו נרפסה כלפני שלשים שנה בתל אביב. אני לא המשכתי לברוק, אבל דיינו במה שנרפס לראות בעליל את הפנים האמיתיות של המלקט-המפיץ, וד"ל ואכמ"ל. בקיצור, למרות הקמעים הבלתי מוזיקים שהכניס העורך לתוך החיבור, הספר עצמו מוקצה, ואסור לבוא בקהל.

קבלתי מכתב מהמפיץ-העורך וכל כרכוריו לתרץ את שאלותי אינם מספיקים לחפות על כוונתו הסמויה של הסתה והרחת לתורת הנצרות, ר"ל.

* * *

כדי שלא להוציא הנייר חלק, אכתוב כאן נרגיר אחד אידי ראיירינן במשפחת סולובייציק. ידוע ומפורסם הוא הנ"ר איצל מוולאזין, בן הנר"ח זצ"ל מייסד ישיבת עץ חיים מוולאזין, אבל נולד עוד בן להנר"ח (אח להנ"ר איצל), וכמעט אבד זכרו.

והנה בן הנ"ר חיים הזה ששמו היה יוסף, חתום על מכתב הנרפס בספר "נפש החיים" של הנר"ח, ווילנא והוראדנא, שנת תקפ"ה. ושם כותב ר' יוסף שבא לוולאזין על יום פטירת אביו הנ"ר חיים בעת גמר הדפסת קונטרסי "נפש החיים", חתום י"ד בסיון שנת תקפ"ד, ומוסיף שם חידוש שנתחדש אצלו במס' יבמות, מסכת שלמדו אז בישיבת וולאזין.

הקדמה

ואתם ביה יבְהִלֵּה. לֹא ורֹא הַדָּרֶךְ הַיָּסֵד שֶׁיִּדְבֶּק בֶּה הָאָדָם. שְׂמֹו לִבְכֶּם לְכָל הַדְרֵי־שֶׁנֶּאֱמָרוּ **בִּירְאַת ה' רִהִיִּים** וּרְאוּיָן לִנִּי בְּאִמְרוֹתַי וְלִנִּי שֶׁנֶּאֱמָרוּ וַיִּהְיֶה רְעוּא דִּיהֶאֱמָרוּ הִי"ת מְעִיזָתָהּ. בִּין יִהְיֶה לְאִחֹו קִרְוֹת לִבֵּב אֲחִי"ת לְמִדַּת חֶסֶד וְעֲבֹדָה שְׁלֵמָה. וּפְגַלָּה זֶה. וּפְעוּלָת נְיִיִּק לְחַיִּים שֶׁמֶסֶד נִפְשֵׁי בְחַיִּי עַל הַזֵּרֶה וְעֲבֹדָה. וְחִסֵּין אוֹמֵן לְכָל הָאִשָּׁה הַחֶפֶץ הִי"ת. בְּחֹרֶה וְעֲבֹדָה בְּכָל לִבְכֶּם וְנִפְשָׁה. וְלִצְחָק אוֹלֵךְ הַבֶּטֶח בְּחֶסֶד וּבְחֵסֶד נִפְשִׁין עַל נִפְשוֹת בִּיה יִבְהִלֵּה. וְנִפְשָׁה עֲנָה **יִצְחָק** בְּהִלָּן הַמַּחֲבֵר מו' **חַיִּים** זֵלֶה"ת מוֹלֹלָאֵן :

אזהרה

גם אם לא נחלק. לא חשדתי ח"ו שארץ ישראל לעשות עולה. ואף כי נאמר. אמונם למען לא יעלה על לב איש שום הישראלי על איזה אופן שיחיי. הגני מזיג שחיני מרשה להם ספרי כבוד מר האל הגדול י"ע בלתי רבות מאתי. בשום אופן. ובשמו הני בל להטיל גורל רבה. על המשנה. והשונוע יתבאר באלקי אמן:

וליהתום • בביתך • הנני קובע ברכה בפני עממה • ובהודאה • לכל הח"י היקרים שי' • בכל
 נקמות מושבותיהם • מוחזיקי עץ החיים • ומומרים מאושרים • שבוים רטף אהבה
 לעשית נחם רוח לנשמתו של מר אבא הגאון זלה"ה • ומאמלים כח להקים שמו על בית אולפנה
 ידו' • ואלי הפלג' מי סטיבי • ומי סטיבי • כולם יהיו נזכרים בזכירה ח' ליוצרה
 וברכה • וזכות היה דרכים יהיו בסעודא ידוהון כלל הצרכות שדרך כבוד מר אבא הגאון ז"ל
 לפני ה' ערם נעלה מאתנו • את כל טעורי יד • וטעורי ידים האוספים יומן • יחולו על ראשם
 להצדיק בברכה משולח רחבה ורעשה • איש איש כבדנו • יבורך משה ידוים בטעם ה' כנפשת
 כלל הח"י היקרים שי' • ופסח נענה **יצחק** בהגאון **פוהררה** ז"ל:

היום יוסג' ז'ך אייר . אשר ב"ם יצרכו ב"י . ורב שלום לפ"ק :

יראת ה'
לחיים

קונטרסים מכתבי קודש של הגאון אמתי המפורסם בתורהו
וצדקתו ומעשיו המכריזים עליו • פאר הדוד ומפוח • חסיד
ועניו • כקשית מו' חיים • גיע האביר ורימ דק' וולאזין •
אשר יקרא כחתימתו בכתיבתו •

ב ש ם

נפש החיים

וכמאמרם ז"ל בירושלמי דשקלים דף ו' תני רשב"ג
אין עושין נפשות לצדיקים שדבריהם הן זכרון
וזכר צדיק לברכה

ווילנא והוראדנא

[illegible]

בשנת תקפ"ד לפ"ק

יִישָׁר כְּחוֹ שֶׁל יְדִידֵי הַגֵּר כְּתֵרִיאל דּוֹד קְפִלִין שְׁאֵנְהִירְנָא לַעֲיִין
בְּאִיזְכוּר חֲשׁוֹב שֶׁל ר' יוֹסֵף בְּנוֹ שֶׁל הַגְּרָ"ח מוֹוֵלֶאזױן, בִּסְפָרוֹ שֶׁל ר'
שְׂאוּל חֲנַא קוֹק, עֵינָיִם וּמַחְקָרִים חִ"ב, יְרוּשָׁלַיִם, תִּשְׁכ"ג, עמ' 360.
שֶׁם יֵשׁ קְטַע מַעֲיִין מְאֹד מְצֹד עֵצִם הַמִּכְתָּב שֶׁל הַגְּרָ"ח לְבִנוֹ ר'
יוֹסֵף, אֲבָל חֲשׁוֹב גַּם מְצֹד שְׁלֵשֶׁלַת הַשְּׂמוּעוֹת הַנִּמְצָאֹת שָׁם, וּמִשָּׁם
הַעֲתָקְתִּי:

[illegible]

במה אכף ואקדם' על כל יקר שראו עיני בדברי קדוש ה' מר אבא הגאון ודריק"ע. ומה אוסיף לדבר על דברי אחי הגדול הרב י"ו. אשר בדעת שפתיו כדור חלל בהקדמתו: אנוסם לאשר משמית העצותי לבא הם בעת הלחץ ארון האלקים אבא חמרי הגאון וזלה"ה. וחזינא שנתן נפשו או על דבריו שגאזרו **ביראת ה' לחיים**. וגם עשה כי באתי על יום פטירת מר אבא וזלה"ה. תמית אחתייע לבא בעת גמר הדפוס הקונטרסים. מהודא ומשכנא אלא לתאר עולמות. שהחיינו וברעינו לחווה בעולם אחריו כי יאל לאור במסר ה'. כינדינא חסדו שעינינו תחזינא כי יאל לאור דבריו אשר המה כסודים. ויסיס חלקנו בתורנו כדלן יראי ה'. גאוס **יוסף** בהגאון מו' **לחיים** וזלה"ה: יום ה' **בזיה'** סיון יום העלות מר אבא ז"ל. **ורב שלום** לפק:

יבמות דף ל"ד ע"ב ואע"ד לחול אשתו וגיסו למדינת הים - ועיין תוס' ד"ה ואע"ג דלחול דמדינתו שם מלי דמשמע להגמרא דמדינתו איירי בחול אשתו וגיסו - וע' תוס' ד"ה אשת גיסו חסורה וכו' מותר בגי' הדיא לאו בחול אשתו וגיסו איירי וכו': ושלח לחוקמי רישא ויפסא בתרי גווי ולתקן מלי אשמעינן מותניטין כמה שמהה ראשונה מותר בגי' - נראה לומר דמיוסורא דיק הנהמה דליירי בחול אשתו וגיסו ואשמעינן בזה זו לחף דחסורה לגיסו מותרת לו ולא חמירין כדש שאסורה לבצל אסורה לבועל - מתחת שהיה קיימא עלי' באסורא דלחוח אשה תחלה - ועיי' תוס' כתובות ד' ג' ע"ב ד"ה לדרוש לה דלונס שרי וכו' ומחקר קר הדין ר"ם וכו' ואין נראה לריב"ם וכו' - עיין בהל"א שם מצינו שד"הי"בס והר"ש ויפסא בגמרא כדכר' - ויפסא פליג ע"ז במהניטין - ועיי' גמרא יבמות ל"ה ע"ב פסקא ר' יוסי חומר כל שפסל (וכו') :

עם כי אין גביר צדק וטוב אלה ואין, אלהים ואולם אין יצטע ויבאנו, כי אין אלהי הכלל כולו, וכלנו כבר מובנת לנו וכל הדינים למחויבים אמת צדי והכלל האמת לא נאמרו, אלהי נא (יחזיק כ"ט וי') ודבר את אלה הקדש וכל והתפלאו הקדש, כי כלל אמת ית' וכל לאו, אלהי אלהי, (אמת פ"ג מ"ה) הן מתפלאו האמת לא נאמרו, וכל, הלאה בעובדי נבא מן העבר הכפרי ויש לה אלו נכחו ואלו כופים, ואז לא האמנות לאמנו חוסים באלו יצא, והדבר מחויבים אמת כל היה יואל ואחרי ואין טיבולת יצא פ"ה אמת אמת,

ישרה, כל הישר בסברא גדול מחבירו. וחלילה חלילה שלא להושיב בקינמור לשום אדם בפלפול אם הסברא לא יכשר בעיניך, כי אין ב"א דומין זה לזה, וזאת היתה מדת ב"ה שהיו שונים גם דברי חבריהם. אך להקדים שלום ולהשיב בנחת עם כל. ושלא להתיידי נגד שום אדם בשום דבר, כי זולת אשר בעת נבחות הלב נקרא אדם תועבה ורמה, כי לא נתקבל מאן דיהיר. יהירנו וישמרנו ד' מינה ומקצתה (ע"כ שלח אדמו"ר הגאון האמיתי וצדיק יסוד עולם מרנא חיים שטיע (?) המעתיק) לבנו הרב הגדול הצדיק מוהר"ר יוסף משערעשאב זלה"ה).

וידענה נוספת השייכת לצאצאי ר' יוסף המציא לי ידידי החוקר המעמיק הרב יהושע מונרשיין נ"י מהספריה הלאומית. הוא מצא ב"המגיד" מיום ה' ניסן תרכ"ט המודעה הזו:

"אבי הרב ר' שמחה נפתלי (בהרב ר' יוסף ראבינאוויטץ משערשאב בן הגאון מאור הגולה מ' חיים זצ"ל מוואלאוין) עזב ביתו וזרעו בעיר סאמייאטיץ מפני ההכרח בשנת תר"ז ובאותה שנה היה באמשטרדם, והרב ... ר' הירש לעהרין ז"ל... קרבוהו, ומאז לא אדע מקומו... ובחורף הלז... מתי עלי אמי בירושלים... אבקשהו להודיעני ע"י — המגיד... להחיות נפשי... חתום: שלמה זלמן בהרב רש"נ... מילדי ק"ק שערשאב.

ואחר זה ישנה המלצה לחיזוק דברי הנ"ל מהג"ר ר' מרדכי גימפל בהרב... דוב, נ' י"ד שבט תרכ"ט... פ"ק ראוינאי.

להשיב לב בנים לא אבותם.

אבי הרב ר' שמחה נפתלי (בהרב ר' יוסף ראבינאוויטץ משערשאב בן הגאון מאור הגולה מ' חיים זצ"ל מוואלאוין) עזב נהו ביתו וזרעו בעיר סאמייאטיץ מפני ההכרח בשנת תר"ז ובאותה שנה היה באמשטרדם והרב הצדיק ר' הירש לעהרין ז"ל, כן (הבדלו לחיים) הרב הצדיק ר' עקיבא לעהרין נ"י קרבוהו, ומאז לא אדע מקומו איה. אף כי חקרתי ודרשתי הרבה ע"פ מכתבים ומדי אוכורה דלפה נפשי מתוגה לדעת העוד אבי חי השלום לו. ובחורף הלז כאשר באכל אם קודר שחותי כי מתי עלי אמי בירושלים עה"ק, כבדה ידי על אנתלי ביוחר על ידיעת הורי ואמור"ר ש"י. אבקשהו כן כל מי שידעו או ראהו ייטיב חסדו ולרחמני ולהודיעני ע"י על המגיד אשר בכל הארץ יצא קום ולהם תהיה צדקה להחיות נפשי העלובה ונכאה. ש ל ס ה ז ל מ נ בהרב רש"נ ה"נ מילדי ק"ק שערעשאב.

דברי ידידי הרב ר"ש זלמן בהרב רש"נ ש"י איצ חיזוק והמצוה רבה מאד, כי ממש בכל עת זכרו באביו ש"י תשתוחח עליו נפשו ובאתי רק לקיים החת"י והענין כפי גדרי כבודו במגידו הנושא גם האמת והשלום ובעה"ה ג' י"ד שבט תרכ"ט לפ"ק פ"ק ראוינאי. מרדכי גימפל בהרב הג' מו"ה דוב זללה"ה חופ"ק הנ"ל.

אם כן יש לנו עכשיו ידיעה על ארבעה דורות — הג"ר חיים מוואלאוין, ר' יוסף (ראבינאוויץ) משערשאב, ר' שמחה נפתלי מסאמייאטיץ ור' שלמה זלמן מילדי שערשאב.

בע"ה פעה"ק ירושלים תר"ת
שלחי שנת תשנ"ד

מאת יעקב גל
וצבי בן אליעזר
סופרי "ערב שבת"

המסחר בספרי קודש יהודיים והפצת ה"כשורה" של האמונה הנוצרית לא הלכו מעולם יחד. לכן, אולי קיבלנו את הידיעה בהרמת גבה ועם לא מעט סימני שאלה: אחד מבתי הדפוס הגדולים בירושלים העוסק בהדפסת ספרי קודש וכריכתם איננו אלא מרכז מיסיונרי משיחי. שמו של בית דפוס זה היה "פיני" מוכר "בין" "מפיצי הכשורה", "פיני" - לשעבר תנועת ספרים במרכז ירושלים שעד היום נפשות לאמונה בישו בחברה הישראלית. כיום התרחבו העסקים: לא עוד תנועת קטנה וספרי בריית חדשה המחולקים לכל דורש, אלא בית דפוס סופר - מודרני באזור התע"ה שיה של חלפיות בו מודפסים מדי יום אלפי ספרים. מבחינה מקצועית עומד בית הדפוס "פיני" בשורה הראשונה: התהליך אוטומטי, ההדפסה מהירה וכמה גם כריכת הספרים, המחירים אותם תשלם כאן יהיו זולים מכל מקום אחר, הזמנות להדפסת וכריכת ספרים זורמות מכל עבר והעסקים משגשגים. חלק ניכר מההזמנות מקורן ביהדות החרדית. רבים מאלו הרוכשים כאן ספרים ומשלמים עבור ההדפסה במיטב כספם אינם יודעים כפי הנראה על "אמונתם" המשיחית של בעלי הדפוס. כך, יכול מנהל בית הדפוס ויקטור סמדרה - אליו נתווה עוד בהמשך להכריז בלא מעט גאווה מקצועית: "אצלי מדפיסים את כל סוגי הספרים חוץ מספרות תועבה, חוגים דתיים וחרדיים מדפיסים אצלי את הספרים שלהם", ואכן, ספר תועבה לא מודפסים כאן. כפי הנראה אך ספרי הטפה מיסיונרית - בהחלט כן.

אין ספק, דפוס "פיני" צועד עם הזמן לא רק באיכות הדפוס, הטכנולוגיה והסכנויות אלא גם בשירות ההפצה של הספרות המיסיונרית. הרבה מחשבה והרבה כספים הושקעו במאמץ ליצור חומר הטפה שיגיע אל קהל הרעש שלו: הצעיר הישראלי הממוצע החולה והמחפץ את שורשיו. לויקטור סמדרה ולדיוס פוס יש הצעה מקורית לאזור צעיר: אמונה בישו שתלמד אותו על שורשיו היהודיים. כשיהיה ארוכה השבוע למדנו על כך מגוף ראשון. כשהתנינו את הרכב וירדנו לפגוש את בעליו של "פיני" לא ידענו כי תהיה זו כתבה יוצאת דופן: עימות ממושך עם יהודי משיחי העושה שיהיה כשירות הפצת הכשורה. עימות שגילה פרט מהי: הוצאת ספרי חלקי יהודים ממזרחים "עסקה" המשיחים" של ויקטור סמדרה וכנו.

30 שנה של מיסיון

ויקטור סמדרה הוא ללא ספק דמות מרכזית מה. הוא ניהל בכל התחומים להם זקוק אדם הרוצה להפיץ את דעותיו בקרב אחרים: גבה קומה וכסוף שיער, הופעה חיצונית מכובדת, לבוש מהודר. הוא מדבר לאט ובצורה מנומסת בעברית אינטליגנטית ומתבלבב את דבריו בסטוסקים ובציטוטים למכביר. הוא אינו מהסס לספר לנו על הדרך בה מפיץ את אמונתו. למה שלא אשכנע אחרים בדברים שאני מאמין בהם? הוא שואל טרדנית. ישראל היא מדינה דמוקרטית וזכותו לעשות זאת, אני מאמין בישו כבר יותר מ-15 שנה ועושה להפצת הרעיונות - הוא מספר ומחזיר: "אני מאמין בהתנחלות ומשכנעם אחרים בוכותם לתת" נחל בשטחים הוא גם פעילות מיסיונרית!!! שנינו מחייכים למשמע ההסבר ה"משכנע" וויקטור סמדרה מלהיב וממשיך את "גאון" ההסבר: הוא מספר על חיוך "יהודי משיחי" המלא אהבה לאחיו היהודים שטרם "גילו".

בכניסה לבית המלאכה
את "המשיח" מסביבנו מתקבץ אט אט מעגל של עובדי הדפוס. הרבה ענייני מערצות נילתו בויקטור - חלק מהעובדים הם כפי הנראה מאנשי הכת הוראה וויקטור סמדרה את המנהיג הערץ. בין העובדים גם בניו של ויקטור ההולך בדרכי אביו. הבת, אסתר פרקה עוזר להמנע ליצור ויצאה "לחברות

בית היוצר ממנו יוצאת ביקורת על קטעים בתלמוד

יוני מנאץ

יוני בע"מ, לכאורה בית דפוס וכריכת שאלפי ספרי קודש הופיעו באמצעותו, אפילו במחיר זול ממתחריו, וזו עדיין לא סיבה לכתבה. מה שבכל זאת הצדיק את איסוף החומר היא העובדה שבעלי המפעל הוא ממנהיגי ה"יהודים המשיחיים". מספרי היהדות הרבים הוא עושה דווחים כפולים: למעמים כדאי לו לוותר על הרווחים הכספיים אם ימצא בספר ענין למטרותיו. עובדה: כמה ספרי הלכה ומחשבה של גדולי ישראל יצאו לאור במפעלו כשהם מסולפים וגדושים בדבר הטפה לאמונה באותו האיש. על ממצאי התחקיר הזה הוא אומר: "מותר לי להפיץ את האמונה שלי בכל דרך שאמצא לנכון". סכנה

רעה: היא חורה בחשובה ונשואה כיום לארץ ירושלמי. ויקטור לא אוהב לדבר על הנשיא. כתצי פה הוא "מודה" בכישלונו אך מצוין כי זכותה של הילדה לעשות מה שהיא רוצה, למרות שהייתה מעדיף שתדך בדרכי ישראל לדבריו, "לא היה איכפת לי אם בני יתחתן עם גויה נוצרית, זכותו לעשות מה שהוא רוצה". בחיך "אבהי" הוא טופח לנו על השכם ומפליט "כיוולתי להיות אבא שלכם" ומתרחק לספר לנו קצת על עצמו ועל הדפוס, לא לפני שהוא "מציד" אותנו ב"ספרות מקצועית" שלדבריו "העניין אותנו במיוחד בתור דת יישי" הוכחות מהתלמוד וממדרשיו חול' על אותו האיש.

ר' אליהו סולוביצקי נ...

המסיון
את "המשיח" שהודפסו ב"פיני" הוא ספרון בשם "קול קורא" אותו חיבר לדברי ויקטור הרב אליהו סולוביצקי - בן אחיו של ר' חיים הלוי. הספר נכתב ע"י הרב סולוביצקי כפי הנראה בחזן הצעירים הנוצרים ובו טוען הרב כי כל כתבי הקודש של חלק הנוצרים פשוט "הועתקו" מתוך התלמוד בתוספת הרבה שינויים. המיסיונר "שייף" את התוכן והפכו את ה"קול קורא" ל"הוכחה" משכנעת כי רב אורתודוקסי חתר במסיון.
"ביצירה" אחרת שהודפסה כאן נמחת ביקורת על קטעים בתלמוד בהם מסופר על

קול קורא
התלמוד והברית החדשה
ספר כתיב
עם פירוט הדפוס לכל שנתית הירושלמי לא בא כי
אם לרש"י - נגד הירושלמי החדשה החדש
ועל כל היתר פשה
מאת: אריה צבי הלוי סלאוויצקי
שלים טקסט לוחץ לרש"י ורש"י
החדשה - 1991
הירושלמי

ויקטור
סמדרה
משפחת
מקובלים
לשמד

סיפור חייו הוא פאטלי ועצוב. בן בכור במשפחה יהודית מכובדת בתחנים של ראשית שנות ה-20, משפחת סמדרה נחשבה למשפחה מיוחסת של תלמידי חכמים וסוחרים עמידים. הסב רבי יהודה יורם נחשב לאחד מהמקובלים הספורסמים בקהילות תוניס. הנכד - ויקטור למד בבית הספר היהודי של חכרת אליאנס - לצד היהודים בבית הכנסת המקור מל. בגיל 18 לדבריו "נפתחו עיניו". מה בדיוק הביא אותו לזרועות הצרות לא ברור. אך מה שברור כי כאן והלאה היו חיי "קודש" לדת החדשה שגילה. עשרות שנים הוא עוסק בהפצת הכשורה. "לשילוחם" לא הפריעה העובדה כי בשם "הנצרות" נשלחו הוריו אל

המשיח בתנ"ך
לאור סיפורו
חז"ל ריסטו סנטלה
יוני בע"מ
חיה 151 ירושלים
ריסטו סנטלה
המשיח
בברית החדשה
לאור ספרי
חז"ל

מחנות הריכוז באירופה בשנות הכיבוש הנאצי - שם נרצח אביו. העובדה כי אביו נרצח בידי נוצרים אינה מפריעה לו. לדבריו "ישנם רעים כמו ישו" ישראלים רעים העושים דברים דומים לפלשתינאים...
כיום נחשב הוא "למס"י" בין היהודים המשיחיים בירושלים. הקהילה הבראשה עומד ויקטור מונה קרוב ל-150 מאמינים. הם עושים מיד שבת באולם גדול בחיבור הנוכרי אים בירושלים. סמדרה נחשב למיסיונר בעל ותק של עשרות רבות של שנים "יכול" של עשרות יהודים שהוטבלו לנצרות ולאמונה באותו האיש.
בית הדפוס אותו הוא מנהל, כמו גם הוצאת הספרים "פיני" הם גולת הכותרת ומרכז הפעילות של רבים מהמשיחיים. חלק הארי מהחומר אותו יפיץ "לצאן מערעם" או לסתם עובדי אורח יעבור דרך מכונות הדפוס המשוכללות שבמפעל באזור התעשייה של חלפיות.

See infra, pp. 95-96. This page copied from K717677 copy
at H.U.C. in N.Y. (courtesy Benny Ozersky).

Hochgeehrte Herren!

Hierdurch erlaube mir die ganz ergebene Bitte vorzutragen, mir hochgeneigtest Exemplare des beiliegenden Werkes *La Bible, le Talmud et l'Evangéle*, abzunehmen. Dasselbe ist von mir verfasst, und in hebräischer, französischer, russischer und polnischer Sprache übersetzt worden, woraus ersichtlich, dass dieses Werk geistvollen Inhaltes und guten Anklang gefunden hat. Indem ich noch ganz ergebenst bemerke, dass das Werk bezweckt, das Judenthum mit dem Christenthum zu versöhnen, bemerke ich noch, dass ich mich jetzt im 76. Lebensjahre befinde, seit mehreren Jahren bereits gänzlich erblindet und daher in drückendster Noth lobe.

In der Hoffnung gütiger Erfüllung meiner Bitte zeichne in tiefster Verehrung

ganz gehorsamst

Rabbi Elias Soloweiczky,

Autor du Commentar sur Maimonides.

Berlin, 30. Juni 1881.

~~Neue Friedrich-Str. 30.~~

*Rosenthaler Str. 29 1/4
1 Treppe bei Hofes*

Der erblindete Rabbi Elias Soloweiczky, verdient nach einer mir vorliegenden Empfehlung eine wohlwollende Theilnahme, die er auch in Folge der von ihm herausgegebenen Schriften verdient. Möge ihm eine solche hilfreich zu Theil werden.

Rabbiner Mirsch.

Frankfurt a. M., 9. December 1880.

Herr Rabbi Elias Soloweiczky, bisher in Paris wohnhaft, hat ein Werk herausgegeben, in welchem er die Uebereinstimmung der neutestamentlichen Lehren mit den talmudischen Moralsprüchen nachweist. Ich habe dasselbe vor Augen gehabt und daraus erschen, dass der Verfasser auf seine Arbeit viel Fleiss und Wissen verwendet hat. Da er nun arm und gänzlich erblindet ist, so glaube ich ihn freundlicher Unterstützung empfehlen zu dürfen.

Frankfurt a. M., d. 9. December 1880.

Dr. Brüll.